

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Filologie – český jazyk

Martin P r o š e k

**Mezi syntaxí a stylistikou – spisovnost a stylistická systematika na
syntaktické rovině češtiny**

**Between Syntax and Stylistics – Literariness and the Stylistic
System Applied to the Syntactic Level of the Czech Language**

Disertační práce

Vedoucí práce – doc. PhDr. Iva Nebeská, CSc.

2010

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Martin Prošek', written in a cursive style.

Martin Prošek

Obsah

1	Úvod.....	6
1.1	Místo práce v kontextu současných úvah o jazykověkulturním paradigmatu	10
1.2	K pojmu „stylistická systematika“	12
1.3	Východiska, metody a cíle práce	12
1.4	Obsah práce.....	17
1.5	Jazykověporadenská poznámka	17
1.6	Terminologická poznámka.....	18
2	Popis stylové diferenciacie syntaktických jazykových prostředků – stav zpracovanosti ..	19
3	Specifika strukturní: morfologie × syntax	23
3.1	Vztah morfologie a jiných jazykových rovin při určení stylového příznaku morfologické jednotky	25
3.2	Syntagmatické vlastnosti jednotek roviny syntaktické	26
3.3	Stylistika: paradigmatica stylistiky a paradigmatica strukturní.....	29
3.4	Syntaktický vztah	29
3.5	Slovosled	33
4	Co je „čistě syntaktická problematika“ z hlediska stylistického?.....	34
4.1	Syntax a její stylistický popis.....	35
5	První excerpovaný materiál: ověření vhodnosti relačního pohledu na syntaktickou strukturu	38
5.1	Povaha zkoumaného materiálu a jeho stylové hodnocení.....	38
5.2	Základní dělení.....	39
5.3	Typy beze změny významu.....	40
5.4	Typy s významovými posuny – homonymie a asymetrický dualismus syntaktických konstrukcí.....	41
5.5	Strukturní hledisko	41
6	Přehled prvního excerpovaného materiálu – excerpce obecných syntaktických popisů ..	44
6.1	Problematika vazebnosti – formy obsazení jednotlivých doplnění dominujícího členu	44
6.2	Konkurence u výpovědi větných.....	47
6.2.1	Výrazová syntaktická konkurence: predikát, jeho složky a konfigurace výpovědi	48
6.2.2	Ostatní pozice obsazení valenčního rámce a postavení částic.....	53

6.2.3	Syntaktický vztah zmnožení.....	54
6.3	Souvětné výpovědi.....	54
6.3.1	Souvětné spojení parataktické	54
6.3.2	Souvětné spojení hypotaktické.....	55
6.4	Konkurence spojovacích výrazů	55
6.4.1	Parataktické spojovací výrazy	55
6.5	Hypotaktické spojovací výrazy	57
6.5.1	Účelové spojovací výrazy: <i>aby</i>	57
6.5.2	Výrazy uvozující vedlejší věty obsahové: <i>aby, kterak</i>	57
6.5.3	Časové spojovací výrazy: <i>co, jak, jen, kdykoliv, když, mezitímco, než, nežli, zatímco</i>	57
6.5.4	Spojovací výrazy přípustkové: <i>ač, ačkoli, byť, i když, i kdyby, jak, třebaže</i>	59
6.5.5	Spojovací výrazy podmínkové: <i>jestli, jestliže, -li, pokud, jak, pakliže</i>	59
6.5.6	Spojovací výrazy příčinné (důvodové): <i>jelikož, ježto, kdyžtě, poněvadž, protože, skrztože, že</i>	60
6.5.7	Spojovací výraz <i>jak(o); jako a než(li)</i> ve srovnávacích větách	60
6.6	Relativa	61
6.7	Typy se sémantickými posuny	62
6.8	Popisy kategoriálního charakteru: slovosled, tematicko-rematická struktura.....	64
6.9	Popisy obecnějšího charakteru	65
7	Analýza excerpovaného materiálu – relačnost jako centrální princip organizace stylové analýzy syntaktických prostředků?	66
7.1	Relační přístup: problematika vazeb	66
7.2	Relační přístup: problematika výpovědní	66
7.3	Relační přístup: spojovací výrazy	67
7.4	Relační přístup: metodologie	68
7.5	Strukturní přístup	70
7.6	Strukturní přístup: problematika vazeb	71
7.7	Strukturní přístup: problematika výpovědní – valenční rámec	72
7.8	Strukturní přístup: problematika výpovědní – ostatní pozice valenčního rámce	73
7.9	Strukturní přístup: spojování syntaktických struktur	74
7.10	Strukturní přístup: spojovací výrazy	74
8	Specifika popisu syntaktické roviny jazyka z hlediska stylistiky	75

9	Druhý excerpovaný materiál – slovesné vazby	79
9.1	Charakteristika příznakových slovesných vazeb	83
9.1.1	Syntakticko-lexikální typ – přehled podle příznaku.....	83
9.1.2	Syntakticko-lexikální typ – expresivní vazby	85
9.1.3	Syntakticko-lexikální typ – hovorové vazby.....	87
9.1.4	Syntakticko-lexikální typ – knižní vazby	89
9.2	Lexikálně-syntaktický typ – gramatický podtyp.....	90
10	Sémantické difference excerpovaných vazeb	92
10.1.1	Vztah formy a významu u slovesných vazeb	92
10.1.2	Pojem „forma“; některá formální pozorování.....	93
10.1.3	Typy sémantických transformací	94
10.1.4	Sémantická transformace a stylová kvalita	97
11	Shrnutí a závěry	99
11.1	K syntagmatickým vlastnostem jednotek roviny morfologické a syntaktické.....	100
11.2	Syntaktická rovina a její stylistický popis.....	102
11.3	Vymežitelnost (ne)příznakového řetězce	105
11.4	Centrum a periferie syntaktických popisů.....	106
11.4.1	První excerpční materiál.....	107
11.4.2	Druhý excerpční materiál	108
11.4.3	Centrum a periferie syntaktických popisů ve světle obou typů excerpčního materiálu	110
12	Diskuse – otevřené otázky	113
13	Literatura.....	116
14	Přílohy.....	119
15	Abstrakt	181
16	Abstract	183

1 Úvod

Tato práce vznikla v období živé reflexe českého jazykověkulturního paradigmatu a jeho centrálního metodologického nástroje – opozice spisovnosti a nespisovnosti (viz např. diskuse o spisovné a standardní češtině: Čermák – Sgall – Vybíral 2005, 2006; Kořenský 2005; Oliva 2005; Dovalil 2006; Adam 2007). Svým zaměřením se bezprostředně týká jazykové kultury a stylistické systematiky, ale usiluje o to, aby byla svébytným příspěvkem k rozpracování nových přístupů k oběma disciplínám. V oblasti jazykové kultury nechce být nutně připisována žádnému z konstituovaných „názorových proudů“ v tom smyslu, že není příspěvkem do diskuse, tj. svou koncepcí nesměřuje k obhajobě klasických hledisek,¹ ani k prosazení nových konceptů či o jejich odmítnutí, metodologicky však vychází z hledisek spíše klasických. Přesto považujeme za žádoucí vymezit pozici práce v kontextu vědeckého diskurzu o jazykové kultuře, do kterého vstupuje. Tento diskurz je také pro vymezení pojetí naší práce v určitých směrech výhodný, umožňuje totiž představit ji kontrastivně.

Předkládaná práce sice byla původně inspirována jazykověkulturní diskusí, jejím širším tématem měla být dichotomie spisovnosti a nespisovnosti, dospěla však v průběhu přípravy od úvah o spisovnosti k úvahám též o jiných stylových příznacích, jejich pojetí, o aplikaci příznaků na konkrétní jazykové prostředky a k návrhům na zachycení naznačeného kontinua v příručkách, a to i v příručkách kodifikačních, deskriptivních i preskriptivních. Váháme, zda těžiště práce připsat stylistice či jazykové kultuře, protože úhel pohledu, který volíme, nutně musí čerpat z obou disciplín. Vytkli jsme si úkol přispět ke stylistické systematice, a to ke stylistické systematice syntaktických jazykových prostředků, tedy se nemůžeme vyhnout útvarové diferenciaci a jejímu odrazu ve stylových příznacích konkrétních jazykových prostředků a nemůžeme se tedy vyhnout ani práci s (kodifikačními) příručkami; právě ta tvoří podíl disertační práce náležející jazykové kultuře. Nakonec se kloníme k názoru, že práce má blíže ke stylistické systematice a že případné prostupy pohledů z hlediska obou těsně souvisejících disciplín obohatí současné nazírání na tuto spleťovou problematiku.

Sepětí stylistiky a jazykové kultury, tedy to, že útvarová diferenciaci je tradičně společným zájmem teorie jazykové kultury² a stylistiky, bylo již výstižně formulováno jinde,

¹ Jako klasické budeme chápat jazykověkulturní zásady postulované pražskou školou.

² A tedy i teorie spisovného jazyka.

srov. např. Hoffmannová (1997 : 63) nebo Čechová a kol. (2003 : 24)³: obě tyto disciplíny jsou spojeny snahou vymezit „funkční náplň“ jazykových prostředků. Zatímco zájem stylistiky je široký – týká se všech oblastí komunikace, a tedy i všech variet a stylů –, zájem teorie jazykové kultury a v jejím rámci též teorie spisovného jazyka se soustředí hlavně na spisovný jazyk. V každém případě je patrně oprávněné tvrdit, že metodologickým základem obou disciplín je implicitní předpoklad, že každý jazykový prostředek má potenciál být nositelem stylového příznaku. V naší práci nebudeme usilovat o oddělení obou složek stylistického bádání, tj. o oddělení stylistické a syntaktické systematiky, nýbrž o naznačení zákonitostí jejich vzájemné součinnosti. Dotýkáme se tím mimo jiné stylisticko-strukturně pojatých hranic mezi strukturními rovinami. Nabízí se otázka, zda se hranice rovin jeví jinak, pozorujeme-li strukturu zároveň prizmatem strukturní utvářenosti a prizmatem příznaku, který dané struktuře připisujeme?

Rozdíl mezi stylistickým a jazykověkulturním popisem spatřujeme v tom, že stylistický popis je obecnější, popis jazykověkulturní si z popisu stylistického vybírá tu jeho část, která popisuje prestižní útvar. V základu obou ale musí být nějaká metoda popisu struktury a předpokládáme, že tato metoda bude mít vzhledem k naznačeným společným zájmům určité společné rysy.

Obsahem předkládané práce měl být původně rozbor něčeho, co jsme pracovně nazvali „rozměry pojmu spisovnost“, ale tyto rozměry jsme nakonec jen stručně shrnuli v samostatné drobné studii (Prošek 2007), neboť problematika zkoumaná v předkládané práci se nám jevila jako závažnější. Označením „rozměru“ pojmu spisovnost jsme chtěli postihnout, jak se spisovnost uplatňuje u prvků jednotlivých rovin jazykové struktury, tj. které jazykové prostředky a v jaké míře jsou nositeli příslušných stylových kvalit spisovnosti a nespisovnosti. Od počátku měla být práce koncipována jako práce s lingvistickými popisy. Nechtěli jsme se zabývat genezí příznaku a kritérii jeho „přidělení“, nýbrž možnostmi lingvistické deskripce a systematizace různě stylově zabarvených jazykových prostředků. Tohoto pojetí se důsledně držíme i ve výsledné podobě práce a s příznakem zkoumaných jazykových prostředků pracujeme převážně jako s daností, již přejímáme z lingvistických popisů, které jsme použili jako východisko našich zkoumání.

Postupným zpracováváním materiálu jsme dospěli k názoru, že dosavadním ani současným diskusím o jazykové kultuře se nepodařilo uspokojivě vyřešit otázku, která je – jak se domníváme – pro jazykovou kulturu stejně závažná jako otázka kritérií přidělení

³ Čechová a kol. o „funkční náplni“, tj. o vymezení, jakému účelu daný jazykový prostředek slouží, hovoří v souvislosti s dichotomií spisovnost – nespisovnost, dané označení však jistě lze užít i v širším smyslu.

konkrétního stylového příznaku. Máme zde na mysli problematiku koncepce, formy, obsahu a rozsahu lingvistického popisu v příručkách, a to nejen v příručkách kodifikačních. Žádný dosavadní koncept jazykové kultury nezpochybňuje důležitost kodifikace jakožto nástroje a prostředku jazykové kultury, předmětem diskuse bývá hlavně pojetí kodifikace, její forma a obsah a také působení kodifikace na uživatele jazyka. Každý koncept jazykové kultury by se tedy po vyřešení otázek kritérií pro přidělení konkrétního příznaku musel nutně ptát, jaké jazykové prostředky je potřeba do příruček zahrnout a jak jejich popis uspořádat, aby plnil účel, jemuž má zamýšlená kodifikace sloužit. Vycházíme přitom z předpokladu, že ideální je popis co nejúplnější. Tvorba popisu není problematika, kterou můžeme přenechat výhradně jen jednotlivým gramatickým disciplínám. I ony mají své popisy, ale popisy vpravdě stylistické či jazykověkulturní je podle našeho názoru třeba vytvářet s vědomým úsilím o důslednou komplementární systemizaci popisu jak podle osy gramatické, tak podle osy stylistické, resp. jazykověkulturní. Naznačená komplementarita bude základní osnou této práce.

Podle vytčených os zde formulujeme následující **tři obecnější pozorování**:

První pozorování je „stylocentrické“. Pozorujeme, že právě otázka po vztahu struktury a příznaku je obecným problémem jakéhokoli konceptu jazykové kultury: abychom mohli stylově hodnotit nějaký jazykový prostředek, měli bychom být schopni pokud možno zcela zřetelně⁴ vymezit jeho strukturní hranice a jeho stylistickou substituční paradigmaticku, tedy usouvztažnit jej s ostatními členy příslušné stylistické konkurenční množiny. Proto jsme zkoumanou problematiku rozšířili a ptáme se nejen po spisovnosti a nespisovnosti jazykového prostředku, ale po jeho (ne)příznakovosti vůbec.

Druhé pozorování se týká primárně jazykové struktury a zprostředkovaně pak jejího popisu. Poznali jsme, že strukturní uspořádání syntaktických jazykových prostředků přináší řadu otevřených problémů, které při zkoumání stylových vlastností jazykových prostředků nižších rovin nenastávají.

Třetí pozorování se týká aplikace obou předchozích hledisek při aktu tvorby kodifikace. Ukazuje se, že kodifikace syntaktických jazykových prostředků se se specifiky

⁴ Zřetelnost vymezení prostředku se později ukázala nikoli jako základní, nýbrž jako ideální případ jeho vymezení.

syntaktické jazykové roviny musí vypořádávat s většími obtížemi, než je tomu u rovin nižších.

U zkoumání „prostředků“ a jejich schopnosti nést určité stylové kvality, o nichž jsme zpočátku soudili, že bude relativně neproblematickým taxativním soupisem různě stylově indexovaných jazykových prostředků, se nakonec ukázalo, že vede k nebanálním otázkám o vymezení (ne)príznakových „řetězců jazykových prostředků“ a „síly“ příznaků těmto řetězcům připisovaných, tj. vlastně k otázkám o míře ustálenosti daného příznaku u daného jazykového prostředku. Označení „řetězec jazykových prostředků“ zavádíme jakožto synonymní označení s pojmem „jazykový prostředek“. Má totiž pro nás oproti pojmu „jazykový prostředek“ tu výhodu, že lépe implikuje komplexnost syntaktického jazykového prostředku. Jestliže naše zkoumání uplatňujeme na hotový komunikát a na jeho syntaktickou rovinu, pak vymezení „řetězce jazykových prostředků“ postihuje vyčlenění (príznakových) jazykových prostředků na různých rovinách struktury (na rovině zvukové, morfologické, lexikální a syntaktické), a tedy i různě komplexní a různě „dlouhý“ řetězec jazykových prostředků. Hovoříme-li o řetězci (jazykových prostředků), snáze tím udržíme zřetel ke složenosti syntaktického jazykového prostředku z jednotek rovin nižších.

S postupujícími úvahami nad výběrem materiálu pro tuto práci jsme došli k přesvědčení, že na rovinách nižších, než je rovina syntaktická, nejsou otázky po řetězci jazykových prostředků a síle příznaku tolik závažné jako právě na rovině syntaktické. Velmi zhruba lze říci, že na nižších rovinách jazykové struktury je otázka po vyčlenění příslušného řetězce méně závažná, neboť lze poměrně snadno vyčlenit konkrétní řetězec jazykových jednotek, které jsou nositeli příslušného příznaku. Zejména to platí o morfu.⁵ Otázka po síle příznaku se jeví jako homogenní napříč rovinami, tzn. na všech rovinách struktury nalézáme jak jazykové prostředky pociťované jako výrazné nositele konkrétního stylového příznaku, tak prostředky, u nichž daný příznak není pociťován tak vyhraněně. Obzvláště nebanální je odpověď na vznesené otázky, jestliže rovněž uvážíme, zda mezi vyčleněním prostředku a silou příznaku neexistuje příčinná souvislost, a jak vyplynulo z předchozích soudů, po souvislosti má smysl se ptát především na rovině syntaktické – může být jazykový prostředek (ne)výrazně příznakový proto, že nedovedeme přesně ohraničit řetězec, na který můžeme příznak vztáhnout? Sama odpověď na takto položenou otázku by zasloužila samostatné

⁵ Patrně není účelné hovořit o příznakových hláskách, skupinách hlásek apod., o příznaku lze patrně mluvit až u jednotek komplexnějšího znakového charakteru. Teoreticky však zřejmě lze předpokládat, že případné vymezení příslušného řetězce by na hláskoslovné rovině nečinilo obtíže.

zpracování, my však nastíněnou problematiku struktury a příznaku uchopíme odlišně: budeme se zabývat pouze otázkami delimitace (ne)příznakových řetězců syntaktické struktury a možnostmi jejího popisu.

K zúžení „rozměrů“ stylové příznakovosti na zkoumání syntaktické roviny nás vedou její strukturní vlastnosti: není obtížné důsledně roztřídit a popsat stylové příznaky morfologických jazykových prostředků, jak však ukážeme v této práci, u prostředků syntaktických je nesnadné jejich samotné vymezení, a tudíž i třídění a syntakticko-stylistický popis. Otázka popisu, tím spíše popisu kodifikačního, je přitom pro stylistickou systematiku i jazykovou kulturu centrální. Proto jsme pro zaměření práce nakonec rozšířili pozornost od spisovnosti k příznakovosti vůbec, ale zároveň omezili zkoumání pouze na syntaktickou rovinu jazykové struktury a na její popis.

1.1 Místo práce v kontextu současných úvah o jazykověkulturním paradigmatu

Pro současný stav lingvistických bádání je příznačné, že u práce, kterou jsme výše charakterizovali jako stylisticko-jazykověkulturně pojatou, není třeba uvádět její vztah ke stylistice. Pojetí funkčně strukturní stylistiky totiž v současnosti neprochází diskusí, která by vedla k zásadnějšímu přehodnocování paradigmatu a pojmosloví disciplíny. I my stávající paradigma stylistiky přijímáme a směřujeme k jeho propracování. Poměr práce k paradigmatu jazykověkulturnímu je následující: stavíme na zavedené klasické terminologii jazykověkulturního paradigmatu české lingvistiky. Uznáváme pojmy norma, úzus a kodifikace v klasickém vymezení a pracujeme s nimi. Nenavrhujeme zavedení nových pojmů-termínů, přejímáme stylové charakteristiky, jako je spisovnost – nespisovnost, hovorovost, knižnost, expresivita⁶ atd. a pracujeme s nimi tak, jak je v lingvistické bohemistice zvykem. Zavedené termíny nerevidujeme ani nesměřujeme k jejich redefinici. Hlavním předmětem práce nejsou ani kritéria spisovnosti, či širěji a přesněji řečeno kritéria přidělení jakéhokoliv příznaku.

Usilujeme o to, aby tato práce byla „hloubkovou strukturou“ stylistiky a různých konceptů jazykové kultury. Zaměřujeme se v ní především na ty aspekty vztahu jazyková struktura – její stylové hodnocení, se kterými by se podle našeho názoru musel vyrovnat

⁶ V tradičním vymezení Zimově (Zima 1961).

kterýkoli jazykověkulturní a stylistický přístup, který pracuje s „indexováním“ jazykových prostředků stylovými či komunikačními příznaky.

Tato práce neusiluje o redefinici základního prestižního útvaru češtiny, tj. nepřispívá k výše zmíněné diskusi o spisovné a standardní češtině. Právě tak nepřispívá k významnému centru současných jazykověkulturních úvah, tj. k vymezení kritérií spisovnosti či jakéhokoliv jiného stylového příznaku (srov. např. Cvrček 2006). Kritérii vymezení spisovnosti se přitom v současné diskusi rozumí nalezení objektivních kritérií pro přidělení příznaku (ne)spisovný. Tato práce rovněž nepřispívá k přehodnocení podoby a role kodifikace (srov. koncept minimální intervence; Cvrček 2008, 2009) v tom smyslu, že by usilovala o zásadní změnu její kvalitativní a kvantitativní stránky tak, aby bylo dosaženo určitých, teoreticky předem definovaných účinků na příjemce kodifikace. Ke kritériím (nejen) spisovnosti a ke kodifikaci se však přece obrací, a to ve dvojím smyslu:

- 1) Práce poukazuje na to, že v případě syntaktických jazykových prostředků je někdy obtížné přidělit určitému k o n k r é t n í m u jazykovému prostředku příslušný stylový příznak. Na syntaktické rovině se příznakovost často řetězí komplementárně, avšak nesymetricky k řetězení jazykových prostředků nižších rovin na rovině syntaktické. Kritérium spisovnosti a stylové příznakovosti vůbec se tedy musí vyrovnávat s určitým strukturním uspořádáním jazykových prostředků. A právě strukturní uspořádání považujeme za konstantu, na níž nutně musí být založen kterýkoli koncept jazykové kultury. Variabilní je pouze název a komunikační či sociokulturní vymezení kritérií pro přidělení daného příznaku. Otázka po možnostech „přidělení“ příznaku konkrétnímu jazykovému prostředku je tedy společná tradičním i novým přístupům a vycházet z ní mohou oba.
- 2) Kodifikace jako nástroje jazykové kultury se nevzdává ani tradiční přístup k jazykové kultuře, ani přístupy nové. Naše soudy o kodifikaci nebudou prosazovat žádné takové změny kodifikačních příruček, které by byly motivovány snahou o přehodnocení role kodifikace v současné společnosti a které by vyžadovaly zásadní změnu rozsahu kodifikovaných jevů ve smyslu rozšíření kodifikace na dosud opomíjené komunikační situace, tj. zejména na komunikaci neformální. Nastíněná struktura práce si v otázkách kodifikace vytyčuje cíle na poli čistě jazykovém, tj. bude se kodifikací zabývat výhradně na rovině formálně syntaktické – bude si klást otázku, jaké je současné

kodifikační zpracování formálně syntaktických jevů po stránce kvalitativní a kvantitativní a jaké by zpracování těchto jevů mohlo či mělo být. I v otázce kodifikační tedy naše práce stojí v průsečíku obou přístupů, neboť oba se musejí vyrovnávat s lingvistickým zpracováním příslušných jazykových jevů v kodifikaci.

Naše práce usiluje o řešení některých obecných otázek a jejich rozbor aplikuje na zažité paradigma jazykové kultury pražské školy.

1.2 K pojmu „stylistická systematika“

Pojem „stylistická systematika“ nebyl dosud definován, o jeho obsahu si lze udělat představu např. podle struktury a pojetí práce Úvod do stylistické systematiky (Říhová 1972). Bohužel ani tato práce pojem „stylistická systematika“ nedefinuje, ale je zřejmé, že se v ní stylistickou systematikou rozumí lingvistická hierarchizace zkoumaných jevů, metod zkoumání a pojmosloví jazykovědné stylistiky. Právě tak je zřejmé, že stylistická systematika je úzce vázána na systematiku zkoumání jednotlivých gramatických rovin jazyka, jak ostatně vyplývá už z nástavbového charakteru stylistiky jako lingvistické disciplíny. Jde tedy o pojem značně široký, zahrnující celost stylistiky jako lingvistické disciplíny a akcentující systémový charakter jejího zkoumání.

Pro naše zkoumání je pojem „stylistická systematika“ vhodný zejména proto, že explicitně signalizuje usouvztažnění dvou lingvistických subsystémů. Umožňuje mít neustále na zřeteli skutečnost, že oba subsystémy chápeme jako komplementární, ale zároveň jako autonomní a že usilujeme o jasné rozhraničení obou subsystémů. Vzhledem ke koncepci naší práce bychom výsek stylistické systematiky, kterým se budeme zabývat, mohli definovat takto: budeme zkoumat zákonitosti aplikace syntaktických a stylistických metod popisu na jazykový materiál, a to pokud možno zákonitosti aplikace obou metod popisu zároveň.

1.3 Východiska, metody a cíle práce

Zaměření naší práce je motivováno pozorováním, že vzhledem ke kombinatorickým možnostem syntaktické roviny jazyka se její popis značně liší formou, rozsahem, obsahem a účinkem od popisů rovin nižších. Klademe si v naší práci čtyři základní otázky, jimž je společný stylistický zřetel:

- 1) Jaké jsou mechanismy součinnosti syntaktické a stylistické systematiky?
- 2) Máme kodifikaci syntaktických jazykových prostředků?

- 3) Jaká část struktury je syntaktickou kodifikací pokryta?
- 4) Jaký je poměr formy a významu v kodifikaci syntaktických prostředků?

K první otázce nás vede fakt, že popis se stylistickým zřetelem není totožný s popisem gramatickým, neboť stylistický zřetel do popisu vnáší jednak další proměnnou veličinu (stylový příznak) a jednak systematiku stylových příznaků. O zákonitostech spolupůsobení těchto popisů se lingvistické práce explicitně nevyjadřují. Kromě toho jsme k této otázce takto vedeni též strukturními specifiky syntaktických prostředků. Strukturní specifika syntaktických prostředků dobře vyniknou srovnáním s prostředky morfologickými. Platí např. i na rovině syntaktické, že příznak nese segment, který je zřetelně ohraničitelný a který je zpravidla substituovatelný segmentem týchž gramatických vlastností, avšak s jiným příznakem? Zde se ptáme na sepětí kategorií formálně syntaktických a stylistických.

Na druhou otázku musíme odpovědět kladně. Jestliže v roce 1981 byly za kodifikaci syntaktické roviny češtiny považovány např. syntaktické práce Kopečného, Šmilauera, Svobody, Bauera a Grepla (Kraus – Kuchař – Stich – Štícha 1981 : 228) a jestliže se v té době potřeba kodifikace syntaktické roviny češtiny jevila jako „relativně méně naléhavá“ (tamtéž, str. 232), pak v současnosti je syntaktická kodifikace⁷ mnohem propracovanější a potřeba kodifikace syntaxe je patrně o to menší, že mezitím byly vydány nebo vytvořeny významné syntaktické práce, např. dvě koncepčně odlišná vydání skladby češtiny autorů M. Grepla a P. Karlíka (Grepl – Karlík 1986, Grepl – Karlík 1998), samostatný díl vědecké mluvnice věnovaný skladbě češtiny – *Mluvnice češtiny 3* (1987) –, popis základních větných typů (Daneš – Hlavsa 1987), byl vytvořen Pražský závislostní korpus, vyšly též různě koncipované slovníky vazeb, které patrně budou mít nejvýraznější kodifikační vliv na širokou veřejnost (Svozilová – Prouzová – Jirsová 1997, 2005; Lopatková – Žabokrtský – Kettnerová 2008). Z kvantitativního hlediska jde tedy o významný kodifikační počín. Z hlediska kvalitativního je specifickým rysem syntaktické kodifikace, že řada uvedených prací nedisponuje vlivem na běžného uživatele. Příručky typu „skladba češtiny“ zpravidla nejsou koncipovány jako návod ke konkrétnímu komunikačnímu chování a běžný uživatel-nelinguista je při tvoření komunikátů neužívá. Kodifikací v tom smyslu slova, ve kterém o kodifikaci hovoříme na nižších rovinách jazykové struktury, jsou tedy spíše jen lexikografické popisy valencí lexémů. Na místě je rovněž položit si otázku, které popisy syntaktické roviny češtiny vznikly se

⁷ Ve shodě s citovanou prací Krause, Kuchaře, Sticha a Štíchy budeme i my považovat za počín s kodifikačním účinkem i ty syntaktické práce, které samy o kodifikační platnost neusilují.

záměrem systematicky zohlednit stylové kvality popisovaných konstrukcí a které sledují primárně či výhradně hledisko konstrukční a klasifikační.

Na třetí otázku se odpovídá obtížně, zejména z hlediska formálně syntaktického: obtížně se totiž hledají hranice toho, co popsáno je, toho, co by popsáno být mělo, a rovněž hranice „ideálního stavu“ – vyčerpávajícího popisu. V syntaktických příručkách a slovnících vazeb nalezneme prototypické příklady rozvíjení jednotlivých jazykových prostředků a široce řečeno jejich spojování a strukturace, nelze však obsáhnout veškeré možné kombinace jednotlivých jazykových forem. Pro srovnání: u roviny morfologické přinejmenším odpadá nutnost popisu kombinatoriky daného morfu s jinými morfy a formálních prostředků vyjádření vztahů mezi morfy. Popis morfologie se zpravidla může cele opřít o jedinou izolovanou formu, což u syntaxe neplatí. Každá popisovaná forma je průsečíkem vztahů k jiným formám téže roviny a tyto vztahy bývají obligatorní součástí popisu. Snáze lze na vznesenou otázku odpovědět z hlediska stylistického: centrem popisu hlavních kodifikačních příruček je spisovný jazyk, jak ukážeme v této práci.

Ke čtvrté otázce: Jestliže v morfologii pozorujeme u popisů stylových příznaků výraznou dominanci zřetele k formě (význam má mnohem méně komplexní znakovou povahu), na rovině syntaktické naopak pozorujeme těsnou součinnost formy a významu – struktury s touž formální charakteristikou mohou nést velmi různé příznaky, a to v závislosti na významech jejich lexikálního obsazení.

Odpovědi na vznesené otázky nepochybně budou mít jistou relevanci pro koncepci syntaktických popisů se stylistickým zřetelem. Vytyčujeme si proto v této práci následující rámcové cíle:

- 1) Porovnáme syntagmatické vlastnosti jednotek roviny morfologické a syntaktické, abychom objasnili specifika jejich popisu (viz kapitola 3).
- 2) Provedeme excerpci význačných syntaktických „kodifikačních“ příruček a nastíníme centrum a periferii popisu syntaktických jazykových prostředků z hlediska stylistického, tzn. vybereme k excerpci ty jevy, u nichž se uvádí jejich stylová příslušnost, a zjistíme, kterým kategoriím syntaktických jevů je věnováno nejvíce prostoru (viz kapitoly 6, 7, 9 a 11).

- 3) Na excerpovaném materiálu budeme pozorovat vztahy mezi stylovým příznakem jazykového prostředku a formou jazykového prostředku, zejména vymezenost (ne)příznakového řetězce a jeho substituovatelnost (viz kapitoly 7 a 8).
- 4) Na základě zjištění v předchozích bodech zvážíme možnosti a meze popisů syntaktické roviny češtiny (viz kapitoly 11 a 12).

Současné stylistické popisy mají jako své základní východisko synonymii jazykových prostředků a stylové rozdíly mezi příslušnými jazykovými prostředky dokládají na jejich konkurenci. Současné popisy syntaktické roviny jazyka v našich nejvýznamnějších stylistických pracích (např. Čechová – Krčmová – Minářová 2008; Jelínek 1995; Chloupek 1990) postrádají (explicitní) odpovědi na následující otázky, kterých se dotkneme i v této práci.

Žádný stylistický popis explicitně neuvádí, o jakou míru komplexnosti popisu syntaktické roviny jazyka je možno či záhodno se pokusit. K řešení by přitom bylo třeba přistoupit jak z hlediska stylistické systematiky, tak z hlediska systematiky syntaktické.

Stylistická systematika by si musela položit otázku, zda současný systém stylových příznaků a hodnocení adekvátně pokrývá současnou stylovou diferenciaci jazykových projevů, a musela by případně explicitně systematizovat vztahy mezi jednotlivými typy příznaků, např. formulovat jasné závěry o tom, na které komunikační situace lze či nelze uplatnit ten který stylový příznak či to které stylové hodnocení. Jsou totiž stylové oblasti, v nichž se uplatňování určitého typu příznaku explicitně vzdáváme, např. v oblasti mluvených projevů se lingvistika zřídka možnosti uplatnění dichotomie spisovnosti a nespisovnosti (srov. např. Müllerová 1994 : 16), jinde se upozorňuje na značnou problematičnost této dichotomie, a to příznačně opět u mluvených projevů (Šípková 1993 : 13–17).

Zcela neproblematický není ani sám pojem **stylový příznak**. Jsme si vědomi určitého zjednodušení problematiky, pracujeme-li v naší práci pouze s termínem „stylový příznak“. Rozbor uplatnění pojmu stylový příznak v současné české stylistice podal souhrnně Křístek (2002) a ukázal shody a rozdíly v pojetí a uplatnění tohoto pojmu a zároveň jej usouvztažnil s jinými stylovými hodnoceními (stylové zabarvení, stylová charakteristika, stylový význam, stylová aktivita aj.). Také *Současná stylistika* (Čechová – Krčmová – Minářová 2008 : 33–39) rozlišuje různé stupně stylových kvalit, jimiž se jazykové prostředky indexují, a stylový příznak je pouze jednou ze složek hierarchie těchto stylových indexů. Naše zjednodušené pojetí považujeme za oprávněné naším zřetelem k tvorbě kodifikačních popisů, v nichž se stylová platnost jazykového prostředku rovněž omezuje na obecně pojímaný „příznak“.

Vzhledem ke Křístkovu návrhu hierarchizace pojmů označujících stylovou platnost jazykových prostředků se naše pojetí pohybuje spíše jen v rozmezí stylový příznak jazykového prostředku (elementární označení příslušnosti do určité komunikační situace) – stylová hodnota jazykového prostředku (souhrn stylových příznaků, tedy souhrn komunikačních situací, v nichž daný prostředek může vystupovat). Náš výzkum se nebude dotýkat oblasti pojmů určených pojmenování stylové funkce daného jazykového prostředku v konkrétním komunikátu.

Vytkli jsme si zde cíl zabývat se obecně jazykovými prostředky s určitým příznakem, při studiu konkrétních syntaktických popisů však zjišťujeme, že pro demonstraci našich zjištění postačí omezení na excerpci nejvýznamnějších syntaktických popisů, tj. popisů soustředujících se zejména na spisovný jazyk. Obecné zákonitosti popisu, které chceme demonstrovat, lze uplatnit i na popisy jevů stojících mimo oblast spisovného jazyka, jejich uplatnění na tuto oblast však našim zjištěním již nepřinese žádné rozšíření.

Z hlediska syntaktické stylistiky se nelze vyhnout otázce, zda je vůbec možné podat úplný popis syntaktické kombinatoriky jazykových prostředků. Ať už zaujmeme jakékoli stanovisko, v každém případě musíme následně řešit otázky obsahu, rozsahu, formy a uspořádání syntaktické kodifikace.

V otázce syntaktické kodifikace je svébytným problémem rovněž její závaznost. Ta podle našeho názoru těsně souvisí jednak se zpracovávaným materiálem, jednak se způsobem jeho popisu. Vyšší míru závaznosti lze patrně připsat slovníkům vazeb, a to ve dvojitým smyslu. Jednak zpracovávají relativně velmi pravidelné a systemizované jazykové jevy, takže se případné odchylky u vazeb jeví jako závažnější, jednak jsou svou koncepcí přístupné široké veřejnosti, takže i jejich kodifikační působnost je vyšší. Naopak konstrukční popisy typu „skladba češtiny“ jsou obecnější, popisují i jevy méně systemizované, nebývají koncipovány jako díla pro veřejnost, tj. díla typu „návod, jak správně komunikovat“, a jsou tedy veřejnosti málo přístupné. Nižší závaznost syntaktických příruček coby příruček kodifikačních souvisí patrně též se závažností syntaktické jazykové normy, resp. syntaktických jazykových norem, které bývají řazeny k normám stylovým a komunikačním, srov. souhrnně Nebeská (1999 : 55).

1.4 Obsah práce

Shrnujeme: v naší práci se budeme snažit o postižení zákonitostí projekce lingvistické systematizace dvojího druhu: stylistické systematizace funkčního hodnocení jazykových prostředků a kategorizace struktury v jazykovém systému, a to z hlediska syntaktického. Vznese otázku po kompatibilitě stylistické a syntaktické systematiky: Jak koncipovat popis syntaktické roviny češtiny centralizovaný kolem stylového příznaku?

Tyto zákonitosti budeme sledovat na dvojím excerpčním materiálu. Na excerpci z význačných současných syntaktických příruček ukážeme centrální a periferní oblasti popisu syntaktické roviny češtiny a prozkoumáme zákonitosti a možnosti uplatňování stylového hodnocení v těchto pracích. Na druhém excerpčním materiálu probereme zejména specifika strukturní, tj. součinnost formy a významu jazykových prostředků vstupujících do syntaktického vztahu.

Pro tyto účely přejímáme ustálený systém příznaků podle útvarové diferenciaci a diferenciaci podle vrstev (spisovný, knižní apod.); diferenciaci podle poloútvárů (např. slang); podle slohotvorných činitelů (psanost – mluvenost apod.) nebo podle typu komunikace (odborná či profesní mluva apod.).

Ačkoli to není obvyklé, budeme za příznak považovat i spisovnost, a to z důvodů systémových i metodologických. Z hlediska systémového je spisovnost nulovou realizací příznaku, z hlediska metodologického spisovnost usnadňuje srovnání s jinými typy realizace příznaku.

Z naznačeného obsahu práce dále plyne, že metodologický aspekt bude v naší práci rovněž významný. Budeme totiž řešit otázky metod aplikace stávajících lingvistických deskriptorů dvou různých jazykových disciplín.

1.5 Jazykověporadenská poznámka

Předkládaná práce nemůže neodrážet autorovo profesní zaměření – působení v oblasti jazykového poradenství. Jazykověporadenský aspekt se v práci odráží především v naléhavosti, která se v současné době připisuje otázkám struktury a konzistence lingvistických popisů. Nejsme však vedeni snahou předepisovat syntaktické rovině závazná pravidla výstavby, naším cílem není činit jakákoli konkrétní kodifikační rozhodnutí o podobě určitých syntaktických jevů, ale nastínit typologii jevů a možnost včlenit je do konkrétního lingvistického popisu. Rovněž nevycházíme z přesvědčení, že některé syntaktické jevy by

bylo naléhavě zapotřebí kodifikovat nebo že stav vyjadřovacích možností syntaktické roviny češtiny by byl neuspokojivý.

Domníváme se, že důsledný a systematický popis je nezastupitelným zdrojem pro zkoumání vývojové dynamiky syntaktických jazykových prostředků a pro poznávání vývoje syntaktické normy (k tomu srov. též Machová 2004). Jestliže je navíc takový popis opřen o solidní teoretické zpracování metody popisu, pak může být zároveň i cenným příspěvkem k rozpracování lingvistické metody, v našem případě metody funkčně-strukturní. Jako samozřejmost necháváme stranou ryze praktické aplikační hledisko, že dobrý lingvistický popis se může stát vyhledávaným návodem k tvoření komunikátů.

1.6 Terminologická poznámka

Vzhledem k charakteru výzkumu a interdisciplinárnímu zaměření naší práce jsme ustoupili od volby jednotného syntaktického terminologického aparátu a jednotného syntaktického přístupu. Jak vyplývá z materiálu, při pohledu v součinnosti stylistiky a syntaxe není ani bezpodmínečně nutné jednotný přístup a pojmoslovný aparát volit. Domníváme se naopak, že jejich kombinací lépe uchopíme právě ty syntaktické rysy, které akcentujeme z hlediska stylistického. Naším účelům komplementárně vyhovuje jak pojetí a terminologická soustava klasické syntaxe šmilauerovské (pojem „větný člen“, klasická označení větných členů, „rozvíjení“ atd.), tak pojetí a terminologie dvourovinného přístupu k větě (formálně syntaktická struktura, sémantická struktura atd.) nebo pojetí a terminologie valenční (valence, valenční rámec, valenční doplnění atd.).

2 Popis stylové diferenciacie syntaktických jazykových prostředků – stav zpracovanosti

Popsat stav zpracovanosti stylistické diferenciacie syntaktických jazykových prostředků je mimořádně obtížné. Přinést úplný soupis všech prací, v nichž se syntaktické konstrukce stylisticky hodnotí, není patrně ani možné, ani účelné. Proto zde pojmáme stav zpracovanosti tématu rámcově, zaměřujeme se hlavně na významné a souborné práce.

O stylové diferenciaci syntaktických jazykových prostředků hovoří už Mathesius (1942), v centru jeho zájmu je hlavně problematika, která se týká výstavby výpovědi, a to problematika spíše kategoriálního charakteru – slovosled a princip aktuálního členění věty.

K současnějším pracím: o stylové diferenciaci syntaktických jazykových prostředků pojednává několik typů lingvistických prací. Relativně nejsystematičtější jsou v tomto směru práce věnované valenci, resp. tzv. vazbám. Dílčím způsobem se o této problematice lze poučit ve výkladových slovnících spisovného jazyka. Kromě valence tyto slovníky zachycují rovněž jinou oblast stylové diferenciacie syntaktických jazykových prostředků, a to stylové charakteristiky spojovacích výrazů. Komplexní poučení o valenci podávají specializované valenční slovníky: *Slovesa pro praxi* (Svozilová – Prouzová – Jirsová 1997), z něj částečně vychází též novější *Slovník slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení* téhož autorského kolektivu (Svozilová – Prouzová – Jirsová 2005), a nejnověji *Valenční slovník českých sloves* (Lopatková – Žabokrtský – Kettnerová 2008).

Stylová diferenciacie syntaktických jazykových prostředků je samostatným předmětem zkoumání v pracích stylistických, porovnáme některé z nich. *Současná stylistika* (Čechová – Krčmová – Minářová 2008) pojednává o slohové charakteristice syntaktických prostředků v samostatné přehledové kapitole. Pojetí této kapitoly zřetelně akcentuje strukturní hledisko výkladu, neboť jako základní jednotku zkoumání vytyčuje větu, zkoumá ji „vyvázanou z kontextu“ a sleduje v ní „formální prostředky její výstavby“ (str. 182). V úvodu kapitoly o syntaxi se vytýká komplexnost výstavby syntaktické roviny jazyka, a tudíž širší problematiky: „Syntax textu dává obrovské možnosti pro stylizaci, protože na úrovni usouvztažňování pojmenovávacích jednotek jazyka [...] je široce otevřena cesta ke kreativě, daleko více než u přece jen omezených možností formální morfologie nebo variant fonologických. Na syntaktické úrovni nacházíme nespočetně stylémů [...]“ (str. 183).“ Citovaná kapitola dále přináší rámcovou charakteristiku stylových rysů různých prostředků uplatňujících se uvnitř

výstavby výpovědi, a to opět se strukturním zřetelem počínajícím charakteristikou stavby výpovědi a obsazování valenčních pozic slovesa, dále se uvádí charakteristika spojovacích prostředků, zohledňuje se slovosled a aktuální členění, nepravidelnosti větné stavby a zakončuje se stručnou charakteristikou větné stavby vybraných funkčních stylů.

Ústředním jednotícím pojmem výkladu v kapitole *Stylistika v Příruční mluvnici češtiny* (Jelínek 1995) je výstižný, funkčně chápaný pojem konkurenčních množin. Množiny jazykových prostředků se zde prezentují bez důsledného zřetele ke struktuře, jako tomu bylo v práci předchozí, a uplatňují se zde hlediska velmi různá: strukturní, sémantická, komunikační (implicitnost × explicitnost, syntaktická kondenzace, stupeň koherence, abstraktnost × konkrétnost, znaky kódu psaného a mluveného atd.). Do vymezených konkurenčních množin jsou zahrnuty jevy, které jsou formálně velmi různorodé, o stylových kvalitách prostředků jednotlivých jazykových rovin se samostatně nepojednává. Vlastní syntaktická problematika je omezena na několik málo jevů, které je nutno z uvedených konkurenčních množin vyabstrahovat (jde zejména o konkurenci spojovacích prostředků a kondenzaci větných struktur). Výhodou uspořádání jazykových prostředků do konkurenčních množin je, že takové uspořádání dobře poukazuje na potenciální rozsah konkurenčních množin syntaktických jazykových prostředků a formální různorodost členů těchto množin, srov. např. *Karla, umývající nádobí, dbala...* / *Karla, umývající nádobí, dbala...* / *Karla při umývání nádobí dbala...* atd. Jelínkovo pojetí se tedy řadí k pojetím, která *Současná stylistika* (Čechová – Krčmová – Minářová 2008 : 182) hodnotí jako pojetí „novější“, tedy hledící k zapojení výpovědi do kontextu či ke vztahu formy a významu výpovědi vzhledem k intenci produktora.

Pozoruhodné označení „stylistická syntax“ zavedla Bečkova *Česká stylistika* (Bečka 1992 : 181) a užívá je coby označení kapitoly věnované stylové diferenciaci jazykových prostředků. Bečkova monografie vychází z autorových starších prací, hlásí se tedy k pojetí „tradičnímu“ – podle dělení v *Současné stylistice* (Čechová – Krčmová – Minářová 2008 : 182) – a uplatňuje širěji hledisko výstavby výpovědi, což ostatně implikuje už sám název kapitoly. Primární je ve výkladech sice zřetel funkční, ale strukturní pohled je mu podřízen tak, že tvoří relativně sevřenější strukturní rámec výkladu než Jelínkovy konkurenční množiny. Kapitola začíná charakteristikou vět podle typů predikace, typu syntaktických vztahů (uvolněná a sevřená větná stavba) a pořadí větných členů, pokračuje aktuálním členěním, nasyceností výrazu (tj. vlastně explicitností větné stavby) a spěje k výkladům čistě stylizačním, představujícím značně rozmanitou problematiku co do strukturní výstavby prezentovaných jevů.

Hledisko výstavby výpovědi je uplatněno také v *České mluvnici* (Havránek – Jedlička 1988 : 454–456). Ve výkladu o slohu autoři stručně probírají slohové zabarvení větných a polovětných konstrukcí, větných členů, rozdíly věta jednočlenná × dvojčlenná atd. Samostatné odstavce jsou věnovány také stylovému charakteru jednotlivých spojovacích výrazů.

Nejobecnějším závěrem, ke kterému lze studiem stylistických příruček dospět, je, že stylistika jako nastavbová disciplína se musí vyrovnávat s dvojí paradigmatickou. Jednak má svou vlastní stylistickou paradigmatickou, kterou tvoří „soubor vyjadřovacích prostředků všech jazykových rovin“ (Čechová – Krčmová – Minářová 2008 : 40),⁸ jednak se všechny stylistické popisy musejí nutně vyrovnat s paradigmatickou strukturní, tj. se strukturním uspořádáním jazykových prostředků jednotlivých jazykových rovin. Oba typy paradigmaticky se různým způsobem projevují jak při stylistické systematice (jak dokládá stručný rozbor stylistických prací), tak při analýze hotových komunikátů. Právě projevy obou typů paradigmaticky a jejich vzájemný vztah budou předmětem zájmu našich dalších výkladů. Kromě toho se oba typy paradigmaticky musí vyrovnat s tím, že stylovou povahu syntaktických prostředků lze sledovat jak na jednotlivých případech, tak na případech konkurence syntaktických jazykových prostředků, srov. Sowinski (1991 : 91).

Společným rysem všech stylistických prací je vysoká míra obecnosti výkladu daná buď zjevnou akcentací paradigmaticky stylistické, nebo šíří strukturní problematiky syntaktické výstavby. Nejvíce pozornosti se věnuje nejobecnějším rysům výstavby výpovědi (větná – nevětná – souvětná, dvojčlenná – jednočlenná atd.) a jejímu fungování v jednotlivých komunikačních situacích, uvnitř výpovědi se pak sledují zejména spojovací prostředky, případně vybrané slovesné vazby nebo větné členy.

Syntaktické práce se naopak primárně zabývají paradigmatickou strukturní, strukturní zřetel je jejich primárním třídícím hlediskem, stylová diferenciacie popisovaných jazykových prostředků je v syntaktických pracích zohledněna pouze jakožto sekundární, průvodní jev. Přesto jsou tyto práce cenným zdrojem poučení o stylové diferenciaci syntaktických jazykových prostředků. Strukturní uspořádání syntaktických prací umožňuje posuzovat jednotlivé stylové difference syntaktických jevů uvnitř užšího „interpretačního rámce“, protože stylově odlišené syntaktické prostředky bývají v těchto pracích uváděny v kontrastu

⁸ Do stylistické paradigmaticky patrně patří též stylové příznaky příslušných jazykových prostředků, i když je podle citované práce distribuce jazykových prostředků v komunikátech jednotlivých funkčních stylů otázkou stylistické syntagmatiky. Srov. též *Stilističeskij enciklopedičeskij slovar russkogo jazyka*, hesla *stilističeskaja paradigmatica* a *stilističeskaja sintagmatika* (2003 : 439, 447).

s prostředky, které jsou si strukturně relativně blízké. Syntakticko-stylistická problematika byla pro účely této práce excerpována z několika syntaktických příruček, viz podrobný rozbor v kapitole 5.

Drobné kapitoly o stylové charakteristice syntaktických prostředků uvádějí též příručky nejrůznějšího typu (viz např. Cuřín – Novotný 1987, Sgall – Hronek 1992 aj.). Velmi specifické poznatky stylistického charakteru přinášejí rovněž práce o psaném a mluveném jazyce, stojící na pomezí prací strukturně a komunikačně orientovaných (srov. např. Müllerová 1994 : 7). Vzhledem k jejich specifičnosti se pracemi o mluveném jazyce nebudeme podrobněji zabývat.

3 Specifika strukturní: morfologie × syntax

Abychom mohli lépe posoudit specifika stylistického pohledu na syntaktické jazykové prostředky, považujeme za účelné poukázat na některé aspekty syntaktické výstavby v kontrastu s výstavbou prostředků roviny morfologické. V kontrastním pohledu lépe vynikne, s jakými strukturními kvalitami jazykových prostředků se musí stylistická systematika a analýza komunikátů vyrovnávat.

Přestože samotné pojetí morfu se potýká s některými metodologickými problémy, jako jsou např. nejasné hranice mezi některými morfy⁹ nebo nejasný, popř. rozdílně pojmávaný status některých typů morfů a jejich stavebních prvků,¹⁰ v zásadě platí, že morf je diskrétní jednotka, u níž zpravidla lze jednoznačně vymezit její formu, funkci a význam na základě opakování v dané pozici a na základě vztahu k jiným morfům. V zájmu porovnání syntaktické a morfologické roviny budeme na slovo či slovní tvar¹¹ coby nejbližší vyšší strukturní jednotku vzhledem k morfu pohlížet jako na specifické syntagma.¹²

Morfy zde budeme chápat v souladu s vymezením v *Mluvnici češtiny* 1 (1986 : 177), tedy jako nejmenší části slova či slovního tvaru, které mají svůj výraz a význam a jsou vyčlenitelné na základě jejich opakování (v různých kombinacích) v jiných slovních tvarech. Pro naše účely je toto vymezení výhodné, protože umožňuje postihnout syntagmatické vlastnosti morfů. Širší pojetí, zahrnující např. i lexikální morfy (např. Komárek, 2006 : 99n), by náš výklad znepřehlednilo.

Předpokladem vzniku syntagmatického vztahu na rovině morfologické je funkčně opodstatněné spojení nejméně dvou morfů. Funkčním opodstatněním zde rozumíme spojení morfů za účelem vytvoření nejbližší vyšší strukturní jednotky, tj. slova nebo slovního tvaru. Hranice daného slovního tvaru zároveň přesně vymezují hranice dosahu syntagmatických vztahů mezi morfy.

Základním organizačním principem morfologické syntagmatiky je pevná lineární posloupnost jejích jednotek, resp. pevné lineární postavení jednoho prvku vzhledem k druhému. Potenciální porušení ustáleného lineárního sledu morfů by mělo za následek narušení gramatické i sémantické funkce daného morfu, a tedy i vznik defektního,

⁹ Budeme zde hovořit pouze o morfech, nikoli o morfémec, protože naše pozorování se bude omezovat toliko na jazykové prostředky parolové.

¹⁰ Srov. např. potenciální hranice mezi morfémy v hesláři Bázového morfematického slovníku češtiny (Šiška 2005), explicitně vymezené rozdíly v pojetí alomorfů u Šišky (2005 : 12) a v MČ 1 (1986 : 181), výklady o povaze infixů a interfixů v češtině v MČ 1 (1986 : 179), popř. heslo „Morf“ v EŠČ.

¹¹ Volné morfy v této kapitole ponecháme stranou.

¹² Srov. Komárek (2006 : 97).

nesrozumitelného výrazu, např. *zá-jem-c-e* → **c-e-jem-zá* / **jem-c-e-zá* / **c-e-zá-jem* apod. V rámci nejbližšího vyššího útvaru, slova či slovního tvaru, je tedy morf nepřemístitelný.

Vzhledem k fixnímu lineárnímu uspořádání morfů u nich zpravidla neuvažujeme o formálních prostředcích vyjadřování syntagmatických vztahů – jde o spojení formálně nediferencovaná (Skalička 2004 : 896) –, ačkoli lineární spojování morfů není zcela prosto změn ve formální (fonetické) realizaci morfů, která nastává právě jen ve spojení určitých, přesně vymežitelných morfů, srov. *den-0* / *dn-e*, *pek-l* / *peč-e*, *soud-i-t* / *souz-en* / *sud-ič-k-a* aj. Z absolutní prediktability pozice morfu však vyplývá, že uvažovat o existenci alomorfů jako o gramatikalizovaném systému formálních prostředků vyjadřování syntagmatických vztahů by na morfologické rovině patrně nebylo účelné.

Fixní poziční uspořádání syntagmatických vztahů mezi morfy způsobuje, že změny ve formální realizaci konkurujících si morfů různých stylových vrstev, např. *okno* / *malý* / *malej*, *polívka* / *polévka*, *za vraty* / *za vratama*, jsou jejich jediným distinktivním rysem. Slovo či slovní tvar, jehož jsou dané morfy součástí, nepřipouští změny ve vzájemné pozici morfů, přesně vymezuje, kolik morfů bude do jeho struktury zapojeno a které konkrétní morfy to budou a také vyžaduje zaplnění všech pozic příslušných morfů. Jednotky morfologické roviny i nejbližší vyšší roviny zcela postrádají potenciální prvky. I při zapojení morfu, slova či slovního tvaru do syntagmatu či do výpovědi musejí být všechny komponenty morfu, slova či slovního tvaru obligatorně realizovány.

Uvažujeme-li např. všechny potenciální realizace morfemické struktury podstatného jména *dopisovatelka*, pak morfy *do-pis-ova-tel* zůstávají ve všech těchto realizacích beze změny formální, poziční i beze změny realizace. Obměňuje se pouze obsazení morfů *-k-* a *-a*. Schematicky lze stavbu morfemické struktury znázornit takto:

Příklad syntagmatického uspořádání morfemické struktury slova (substantivum *dopisovatelka*):

Morf 1 obligatorní	Morf 2 obligatorní	Morf 3 obligatorní	Morf 4 obligatorní	Morf 5 obligatorní	Morf 6 obligatorní
<i>do</i>	<i>pis</i>	<i>ova</i>	<i>tel</i>	<i>k</i>	<i>a</i>
–	–	–	–	<i>k</i>	<i>y</i>
–	–	–	–	<i>c</i>	<i>e</i>
–	–	–	–

Z uvedeného schématu je zřejmé, že existenčních forem slova *dopisovatelka* je velmi omezené množství.

Uvedené syntagmatické vlastnosti morfů jsou podle našeho názoru jedním z rozhodujících důvodů, proč se protiklad spisovnosti a nespisovnosti na morfologické rovině obvykle považuje za zřetelný, popř. zjevný. Vzhledem k charakteru základních morfologických jednotek a pravidlům jejich uspořádání by bylo možno sestavit úplný výčet morfologických jednotek nesoucích ten který stylový příznak¹³ a uspořádat je do opozic, popř. opozičních řad typu alomorf A_1 [stylový příznak P_1] \times alomorf A_2 [stylový příznak P_2] (\times alomorf A_3 [stylový příznak P_3] ... alomorf A_n [stylový příznak P_n]), např. *chytrý chlapec* [spis.] \times *chytřej chlapec* [ob.] \times *chytré chlapec* [nář.]. Morfologická rovina svým strukturním uspořádáním představuje snadno uchopitelnou soustavu jazykových prostředků pro eventuální zpracování v rámci stylistické systematiky.

3.1 Vztah morfologie a jiných jazykových rovin při určení stylového příznaku morfologické jednotky

Obsazení některých morfů ve slově podléhá paradigmatickým vztahům v rámci souboru slov a slovních tvarů jazyka, např. pozici a formu morfu *-ov-* ve tvaru přídavného jména *kovový* lze odvodit na základě opakování téhož morfu u jiných adjektiv stejné stavby, obsazování jiných morfů se naopak řídí vztahem k jiným lexikálním jednotkám. Ve výše uvedeném příkladu *chytrý chlapec* [spis.] \times *chytřej chlapec* [ob.] \times *chytré chlapec* [nář.] je výběr ze souboru uvedených alomorfů řízen gramatickými kategoriemi řídicího členu (*chlapec*), kterým musí odpovídat příslušné kategorie členu řízeného. Bez zřetele ke gramatickým kategoriím obou členů by např. nebylo možno rozhodnout o stylové platnosti tvaru *dobré*, který má v uvedeném spojení příznak nářečnosti, v syntagmatu *dobré posezení* je však plně spisovný.

Snaha o důsledný pohled na utváření stylového příznaku morfu by musela nutně vést např. k odmítnutí běžně užívaného označení „nespisovný tvar“ v těch případech, ve kterých je nespisovnost vázána právě jen na jediný morf, např. *vejslužka*, *levnejma botama*. Běžně se však této terminologické nepřesnosti předchází tím, že se hovoří obecněji o užití „nespisovných prostředků“ nebo naopak přesněji o užití těch komponentů morfematické struktury, které jsou předmětem zájmu příslušného lingvistického výkladu, např. „nespisovných koncovek“ apod.

¹³ Tímto způsobem by však samozřejmě bylo možno zachytit i mnohem jemnější stylové rozdíly mezi morfologickými jednotkami, ty však nejsou předmětem našeho zájmu.

Pro samotné vydělení morfologických jednotek vystačíme se zřením k nejbližší vyšší jednotce, pro určení jejich stylového příznaku se však neobejdeme bez uvážení vztahů k jednotkám vyššího řádu, a to nejen k jednotkám nejbližšího vyššího řádu. Tento postulát platí pro morfy, které fungují jako prostředky formálního vyjádření syntaktického vztahu mezi lexémy.

3.2 Syntagmatické vlastnosti jednotek roviny syntaktické

Základní jednotku syntaxe, syntagma či tradičně skladební dvojici,¹⁴ budeme chápat v souladu s *Mluvnici češtiny 3* (1987 : 18) jako strukturu skládající se z jednoho nebo (jde-li o syntagma valenční) několika členů dominovaných a z členu bezprostředně dominujícího,¹⁵ přičemž syntagmata mohou být podle citované mluvnice diferencována podle toho, ke kterému slovnímu druhu patří dominující člen.

Vázanost jednotlivých komponentů syntagmatu se signalizuje různými formálními prostředky: morfologickými a slovnědruhovými (flexivní koncovky, tvary neflektivních slov), lineárním uspořádáním (slovosledem), prostředky fónickými a grafickými¹⁶ (srov. též Hausenblas 2003 : 98n). Formální prostředky vyjadřování syntaktických vztahů umožňují různé modifikace lineárního pořádku komponentů syntagmatu, přičemž tyto modifikace nezastírají gramatické ani sémantické funkce jednotlivých komponentů syntagmatu, protože právě formální prostředky vyjadřování syntaktických vztahů jednoznačně signalizují syntaktické vztahy a zajišťují tím porozumění.

Nejbližší vyšší jednotka vzhledem k syntagmatu v citovaném pojetí je výpověď. Stylové zabarvení syntaktických prostředků tedy může vznikat jak uvnitř syntagmatu, tak v relaci: syntagma 1 – syntagma 2 – ... – syntagma n – výpověď.

Výpověď i syntagma mají pevněji fixovány jen některé strukturní aspekty výstavby. Tento fakt lze názorně demonstrovat např. na schématu syntagmatických vztahů slovesa *ohlásit* – viz tabulka 1. Toto sloveso vyžaduje jedno obligatorní doplnění předmětem s fixovanou formou čtvrtého pádu a může být doplněno i různými dalšími potenciálními doplněními s fixovanou i nefixovanou formou. Výběr lexikálních jednotek pro dané syntagma není omezen. Nemáme zde však na mysli, že výběr lexikálních jednotek pro dané syntagma je zcela volný a neomezený. Množina lexikálních nebo gramatických prostředků, z nichž lze pro dané syntagma vybírat, je natolik rozsáhlá, že hovořit o fixování výběru by spíše bylo

¹⁴ Oba termíny jsou považovány za ekvivalentní např. ve *Skladbě spisovné češtiny* (Grepel – Karlík 1986 : 202).

¹⁵ Nepracujeme tedy s pojmem „fráze“ či „skladební skupina“.

¹⁶ Prostředky fónické a grafické nebudou předmětem našeho zkoumání.

metodologicky nevýhodné. Výběr však pochopitelně omezen je, a to uzavřeným souborem gramatických prostředků jazyka, rozsahem lexikální zásoby jazyka a kombinatorikou sémantických rysů lexikálních jednotek (jejich selektivními rysy, srov. Svozilová – Prouzová – Jirsová 1997).

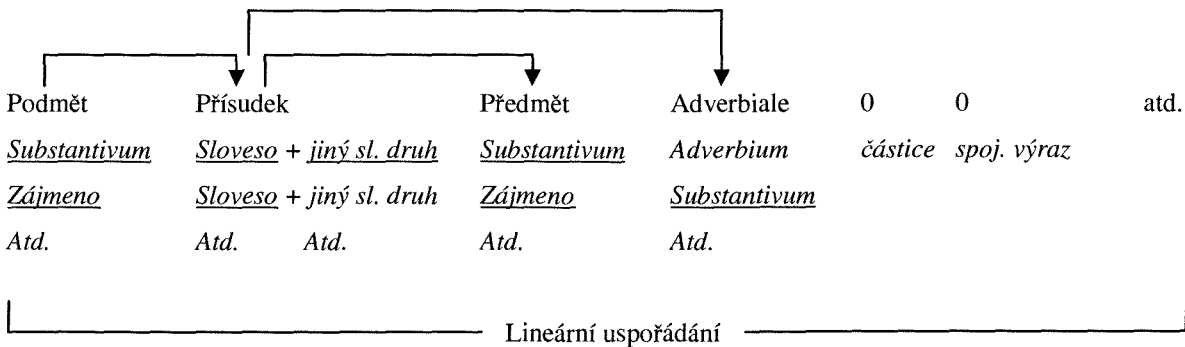
Tabulka 1: Příklad potenciálního uspořádání syntagmatických vztahů (sloveso *ohlásit*; levá valence nezohledněna):

	doplnění 1 <u>obligatorní</u>	doplnění 2 potenciální	doplnění 3 potenciální	doplnění 4 potenciální	doplnění 5 potenciální	doplnění 6 potenciální	atd.
<i>ohlásit</i>	<i>něco / někoho</i>	<i>někomu</i>	<i>u někoho</i>	<i>někam</i>	<i>někde</i>	<i>proč</i>	
morfol. forma	<u>fixováno</u>	<u>fixováno</u>	<u>fixováno</u>	nefixováno	nefixováno	nefixováno	
lexikální obsazení	nefixováno	nefixováno	nefixováno	nefixováno	nefixováno	nefixováno	

Z uvedeného přehledu vyplývá, že existenčních forem syntagmat vázaných na sloveso *ohlásit* je větší množství. Podtržené položky znázorňují fixní a obligatorní strukturní aspekty výstavby, všechny ostatní mají charakter proměnných, které mohou nabývat různých hodnot, a to na minimálně jedné ze tří úrovní: gramatická forma a lexikální obsazení (= lexikální význam + slovnědruhová charakteristika + eventuálně flexe), pozice v syntagmatu či ve výpovědi. Do výpovědi se kromě syntagmat také začleňují částice a koherenci zajišťují spojovací výrazy a mezi všemi dosud jmenovanými komponenty pozorujeme určité syntaktické vztahy. **V porovnání s rovinou morfologickou se tedy musíme v syntaxi navíc vyrovnat s existencí dvou dílčích rovin výstavby (syntagma a výpověď) a v obou dílčích rovinách pak s rozsáhlou kombinatorikou lexikálních a morfologických forem, které signalizují syntaktické vztahy – viz schéma 1 na následující straně.**

Poznámka: stranou zůstaly doposud výklady o významové stránce výstavby morfologické a syntaktické roviny. Ponecháváme je stranou proto, že našemu účelu prozatím postačí zaměřit se na významová specifika roviny syntaktické, a to na konkrétních příkladech. Samostatný výklad by naše zkoumání jen znepráhlednil.

Schéma 1: Nástin kombinatoriky forem uvnitř modelové výpovědi (podtržení značí flektivní slovní druhy).

V přehledu by zkoumané syntagmatické vlastnosti jednotek obou zkoumaných rovin vypadaly takto – viz tabulka 2:

Tabulka 2: Přehled syntagmatických vlastností morfologických a syntaktických jednotek. Skutečnosti vyznačené **tučně** představují jevy vysoce ustálené, skutečnosti vyznačené *kurzívou* jevy s vyšší variabilitou.

	Morfologie	Syntax
Lineární sled prvků	Fixní, automatizovaný	<i>Variabilní</i> (slovosled)
Formální vyjádření syntaktických vztahů	Neuvažují se	Flektivní morfy
		Slovnědruhov ^á charakteristika (zejm. u neflektivních slovních druhů (spojky, částice atd.))
		Slovosled
		Zvukové prostředky
		Grafické prostředky
Stavba zkoumané jednotky	Morf: diskrétní jednotka s nízkou variabilitou stavby	Syntagma: <i>diskrétní jednotka s vyšší variabilitou stavby</i>
Stavba nejbližší vyšší jednotky	Slovo / slovní tvar: diskrétní jednotka s nízkou variabilitou stavby	Výpověď (syntagmatická): <i>diskrétní jednotka s vysokou variabilitou stavby</i>
Sémantická stránka jednotky	1 forma = 1 i více významů	1 forma = 1 i více významů

3.3 Stylistika: paradigmatika stylistiky a paradigmatika strukturní

V následujících výkladech se pokusíme ukázat, s jakými problémy je třeba se vyrovnávat při stylistickém popisu tak komplexního a variabilního strukturního útvaru, jakým je syntaktická struktura, ať už na úrovni syntagmatické či výpovědní. Stylistický popis daného typu je kontinuum ohledávání vztahů mezi stylistickou a strukturní paradigmatickou vytyčené krajními póly: primárně strukturní zřetel – primárně stylistický zřetel. Primárně strukturní zřetel musí nutně fixovat kategorie morfologické i syntaktické (např. popis konkurence substantivních forem ve jmenné části verbonominálního přísudku), primárně stylistický zřetel vede k tvorbě konkurenčních množin sestavených na základě libovolně širokých kritérií gramatických, sémantických, nebo jiných, často i diferenčně pojatých, srov. např. Jelínek (1995 : 753) – množina struktur (de)kondenzovaných a zároveň sémanticky ekvivalentních: *I přes odpor obyvatelstva byly obce sloučeny... / Proti odporu obyvatelstva... / Bez ohledu na odpor... / Nedbajíce odporu obyvatelstva, úřady obce sloučily. / Třebaže... / Ačkoli... / Přestože... / Přesto, že... / Přes to, že... / Bez ohledu na to, že...*

Při komplexnosti syntaktické výstavby se ve všech směrech stylistického bádání musíme vyrovnávat s ohraničeností formy a možnostmi delimitace příznaku. V předchozím příkladu jsme ukázali, že též význam lze ztvárnit různě komplexní strukturou, což má důsledky pro možnosti stylistické systematiky – patrně nelze sestavit přehlednou příručku s taxonomií (všech) syntaktických forem vzhledem k taxonomii (všech) významů. Naopak při analýze hotového komunikátu se budeme potýkat s určením příznakovosti, tj. s otázkou, na který výsek syntaktické struktury se bude příslušný příznak vázat. Společným jednotícím prvkem obou pohledů budou zřejmě kategoriální rysy výrazů vstupujících do příslušných syntaktických vztahů, a to rysy morfologické a syntaktické, jak jsme je prezentovali výše v oddílech 3.1 a 3.2.

3.4 Syntaktický vztah

Při analýze hotového komunikátu uplatňuje stylistika metody diferenční a selekční: „lingvistický rozbor (se stylistickým zřetelem – poznámka M. P.) vyděluje z jazykové výstavby projevu složky různé kvality, které patří k různým plánům“ (Hausenblas 1955 : 5). Složky plánu syntaktického by podle tvrzení J. Mistríka (Mistrík 1977 : 302n) měly být zřetelně oddělitelné, rozlišitelné od složek náležejících jiným plánům: „Stylistika

syntaktických konstrukcí sa realizuje jednak izolovane, jednak v súčine s morfológickými a s lexikálnymi významami. Prakticky sa tento súčin rozložiť nedá, ale teoreticky môžeme z celého komplexu vybrať to, čo je čisto syntaktické“ (str. 302). Toto tvrzení Mistrík dokládá na príklade konkurence konstrukcí *mamička zlatá / matka milá* a *naš korešpondent, evidentne favorizujúci problémy kooperácie, to proklamoval / náš dopisovateľ, ktorý očividne uprednostňuje otázky spolupráce, to vyhlásil*. V prvom prípade je spojenie expresívnej jednak lexikálne (jsou v ňom užité citovú zabarvené výrazy), jednak syntakticky – postpozitív prívlastku. V konkurentu je lexikálna expresivita eliminovaná užitím neutrálnych výrazů, syntaktická expresivita je zachovaná. V prípade druhom se konkurujúci celky líšia lexikálnym obsazením i syntakticky – prívlastek je transformovaný ve vedľajšú vetu. Z uvedených príkladů Mistrík ďalej vyvozuje, že „syntaktické javy vo veľkej väčšine prípadov sa od ostatných javov dajú dosť dobre izolovať“. **Mistríkove teze (viz kapitola 4) nás vedú k otázce: čo je to „čisté“ syntaktická problematika z pohľadu stylistiky?** Izolování čistě syntaktických jevů budeme chápat jako vymezení těch strukturních prvků, jejichž (ne)príznačnosť je „konštruovaná“, „aparentizuje sa“ syntaktickými prostriedkami, pričomž je treba ďalej upresniť, ktoré prostriedky radíme k syntaktickým. Pro zodpovězení naší otázky zvolíme netypický, opačný pohľad na jazykové prostriedky – nebudeme říkat, že zkoumaný jazykový prostriedek je (ne)príznačkový, budeme si všimnúť toho, **ktoré strukturné prostriedky jsou zapotřebí, aby vznikla (ne)príznačková konstrukce.**

Východiskem našich úvah o tejto otázce je Mistríkovo pozorování, že syntaktické prostriedky sa v komunikáte uplatňujú jednak samostatne, jednak v súčinnosti s lexikem. Podľa nášho názoru totiž nelze predpokladať existenciu príznačkových syntaktických reláci samotných, tj. pozorovaných bez lexikálného obsazení v príslušnej morfológickej forme. Syntaktický vzťah budeme pro účely tejto práce chápat jako tříúrovňový. Tvórí jej obecné pojatý vzťah, lexikálna obsazení a morfológická forma lexikálného obsazení; medzi nimi jako určitý spoločný prúnik stojí úroveň vetných členů, tu však zde neuvažujeme – viz tabuľka 3.

Tabulka 3: Struktura syntaktického vztahu

Úroveň	Charakteristika úrovně	Prvky	Charakter vztahu
1	Syntaktický vztah	Pozice A, pozice B	Obecná relace
2	Lexikální obsazení	Lexém A, lexém B	Sémantická korelace
3	Morfologická forma lexikálního obsazení	Morf(y) lexému A, morf(y) lexému B	Gramatická relace

Nejobecnější úroveň, úroveň vztahu, je tvořena vysoce abstraktní relační „pozičností“, schopností tvořit korelace určitých pozic. Druh vztahu mezi pozicemi můžeme charakterizovat až při obsazení lexémy v příslušné morfologické formě. Bez úrovně 2 a 3 není možné určit typ vztahu a směr závislosti: nemůžeme se ptát „která schopnost vázat ostatní členy je (ne)příznaková“; nemůžeme hovořit ani o rozvíjení např. přísudku příslovečným určením, resp. slovesa příslovcem. Můžeme se např. ptát, zda je rozvíjení podmětu a predikátu přechodníkovou konstrukcí příznakové oproti jiným formám ztvárnění doplňku, avšak už tato otázka sama rámcově implikuje konkrétnější úroveň syntaktického vztahu, tj. formu obsazení příslušné syntaktické relace. Ani slovosledné zákonitosti se neobejdou bez specifikace prvků nižších úrovní, a tedy bez alespoň rámcové implikace obsazení příslušné syntaktické relace. Specifikujeme-li např. nepříznavou polohu shodného přívlastku, implikuje tato slovosledná zákonitost primárně obsazení adjektivem v příslušném pádě. Předpokládáme proto, že na nejjobecnější, „vztahové“ úrovni nelze syntaktický vztah posuzovat ani z hlediska formálně syntaktického, ani z hlediska příznakovosti a nepříznavosti. I v systémové rovině je třeba definovat argumenty syntaktické relace, srov. též Skaličkovy výklady o syntaxi jako o komplexní jednotce (Skalička 2004 : 896). Při stratifikačním pohledu na jazykovou strukturu lze tedy na syntaktickou rovinu pohlížet tak, že kromě lineárního uspořádání stavebních prvků nemá vlastní konstrukční prostředky, nebo tak, že své konstrukční prostředky projektuje do prvků nižších rovin.

Možnost posoudit stylové kvality syntaktické konstrukce tedy nutně vyžaduje součinnost relace, lexika a morfologických prostředků. **Tato součinnost je nedělitelná, bez alespoň rámcového popisu lexikálního a morfologického prostředku (prostředků), který vstupuje (které vstupují) do příslušného syntaktického vztahu, nemůžeme formulovat žádná syntaktická či stylisticko-syntaktická pozorování.** Mistríkovo tvrzení, že „prakticky se stylistika syntaktických konstrukcí realizuje jednak izolovaně, jednak v součinnosti

s morfológickými a s lexikálními významy¹⁷ se zcela shoduje s naším pozorováním, problematické je však tvrzení, že „prakticky se tato součinnost rozložit nedá, ale teoreticky můžeme z celého komplexu vybrat to, co je čistě syntaktické“, má-li být chápáno tak, že syntax a prostředky nižších rovin lze od sebe v systémovém pohledu izolovat. Uvedené tvrzení však je pravdivé, pokud ho interpretujeme tak, že při stylistické analýze komunikátu je syntaktická složka nedílnou součástí jeho stylových kvalit, teoreticky však lze v rovině promluvové vyčlenit stylové kvality vázané výlučně na prostředky syntaktické.

Z uvedeného vyplývá, že stylisticko-syntaktická analýza komunikátu rovněž úzce souvisí s pojetím syntaktických a sémantických vztahů mezi větnými členy. Trávníček (1951 : 829) přímo ztotožňuje stupeň závislosti s rozhraním slovníku a syntaxe. Syntaktický vztah spatřuje pouze v případech, v nichž se syntaktická závislost signalizuje rekcí, a vztah přimykání chápe jako sémanticky motivovaný, tedy jako slovníkový, lexikální. Pokud bychom přijali Trávníčkovo pojetí, pak se už z definice syntaktického vztahu zároveň podstatně zúží okruh jazykových prostředků, které můžeme zahrnovat do konkurence prostředků syntaktických. Uplatníme-li širší pojetí Hausenblasovo (Hausenblas 2003 : 98–99), jež za syntaktický vztah považuje i vztahy přimykání, vztahy „slabé“ závislosti vyjadřované slovnědruhovou charakteristikou neohebných slovních druhů aj., dospějeme naopak k velmi široké množině konkurenčních jazykových prostředků vázaných vztahy různého typu. I Hausenblas však zohledňuje míru systémové ustálenosti syntaktického vztahu, když o rekcii hovoří jako o silné závislosti a o adjunkci jako o slabé závislosti. Různě se chápe též postavení spojek a částic v syntaktické struktuře, některá pojetí je začleňují do syntaktických vztahů ve větě, jiná nikoli (Karlík 2002 : 115). Různé názory jsou též na rozlišení obou slovních druhů, sémantiku jednotlivých spojek, na rozlišení spojek parataktických a hypotaktických apod. (srov. souhrnně Hošnová 2005 : 21–49).

V chápání syntaktického vztahu je tedy třeba vyrovnat se s mírou systémové integrovanosti daného vztahu neboli s různými stupni závislosti. Jelínek (1974 : 28) uvádí, že pouze konkurenční schémata rekční mají povahu dublet, a to bez ohledu na slovní druh výrazu, z něž rekce vychází, a ilustruje tuto skutečnost příklady jako *dobývat město / města, výuka moderním jazykům / moderních jazyků, snaha o uplatnění svých nároků / uplatnit své nároky, zvyklý těžké práci / na těžkou práci*. Dubletní schémata rekční se podle Jelínka „obyčejně rozcházejí jen ve stylistické charakteristice“. Pozorujeme však, že rozdílná je

¹⁷ Izolovanou syntaktickou problematikou se patrně myslí pouze slovosledné modifikace, součinnost s morfológickými a lexikálními prostředky zřejmě zahrnuje konstrukci syntaktických relací rekčních a adjunkčních, a to bez ohledu na slovosled.

rovněž forma obsazení dominovaného členu: konkurují si buď jen pádové formy jmen, nebo pádová forma jména a infinitivní konstrukce, přičemž za rekční se obvykle považují pouze doplnění obsazená pádovými formami jmen. Z Jelínkových příkladů vyvozujeme, že těsnou strukturní souvztažnost je nutno odvozovat od typu syntaktického vztahu v posuzované konkurenční množině. Na základě konkurence pádová forma – infinitiv si však klademe také otázku, do jaké míry mohou být konkurenty strukturně odlišné, aby ještě mohly být považovány za dubletu. Lze za dubletu považovat např. konkurenci rekčního členského doplnění a funkčně ekvivalentního doplnění ve formě finitní věty v konstrukcích *radoval se ze včerejšího vítězství v závodě / radoval se, že včera zvítězil v závodě*? Jinde (Jelínek 1979 : 119) Jelínek uvádí, že pro konkurenci syntaktických schémat se nehodí ani termín „syntaktické varianty“, neboť se od sebe konkurenční syntaktická schémata liší svou strukturou a ani sémanticky nejsou zcela totožná.

Na otázku po strukturních mezích stylistických dublet či variant však nebudeme hledat přesnou odpověď¹⁸ a nadále budeme hovořit jen o konkurenci syntaktických prostředků.

3.5 Slovosled

Slovosled zde na několika místech zmiňujeme jako jeden z nástrojů syntaktické strukturace. Jsme si vědomi toho, že jako nástroj syntaktické strukturace je slovosled zároveň významným určujícím činitelem stylistickým. V naší práci však o slovosledu budeme uvažovat pouze v kategoriálních souvislostech, tj. tam, kde bude třeba zohlednit jeho podíl na stylovém zabarvení konkrétního jazykového prostředku. Do většiny našich úvah se slovosledná problematika nepromítne, neboť pracujeme nejčastěji s excerpovaným materiálem a v něm tvoří slovosledná problematika zcela zanedbatelný podíl.

¹⁸ To však neznamená, že nemá smysl se touto otázkou zabývat.

4 Co je „čistě syntaktická problematika“ z hlediska stylistického?

Domníváme se, že by bylo možno Mistríkovy teze citované v kapitole 3 interpretovat rovněž tak, že za čistě syntaktické můžeme ze stylistického hlediska považovat pouze ty části strukturní výstavby příslušné konstrukce, jejichž (ne)příznakovost se projevuje v syntaktické relaci, nikoli mimo ni, oddělíme-li oba komponenty syntaktického vztahu. Při stylistickém, diferenčním pohledu bychom tedy za čistě syntaktické považovali např. slovesné vazby typu *učit češtinu* × *učit češtině*, *točit klikou* × *točit s klikou*, protože příznakovost konstrukcí se projevuje pouze v relaci sloveso – předmět, resp. příslovečné určení. Každý ze všech tří přítomných lexémů, posuzujeme-li je izolovaně, na rovině lexikální, je nepříznačový. Relační by tedy z takto pojímaného stylistického hlediska nebyly žádné syntaktické konstrukce, které obsahují výrazy, jež jsou samy o sobě příznakové už na rovině lexikální nebo jsou v jejich stavbě obsaženy příznakové morfologické prostředky. Uvnitř posuzované konstrukce takové jazykové prostředky pouze „vstupují“ do určitých syntaktických vztahů s jinými výrazy, např. knižní přídavné jméno *velkodušný* v přívlastku, básnické příslovce *bělotřpytně* v příslovečném určení, částice *ledva*, *čertví* apod. na kterékoli pozici ve větě. Rozumí se, že uvedené tvrzení platí, jestliže syntaktické okolí lexikálně příznakových výrazů v posuzované konstrukci je stylově neutrální. Relační kvality v našem smyslu bychom mohli chápat jako svého druhu „povrchovou strukturu“, nezávislou na kategoriích formálně syntaktických. Posuzujeme-li syntax podle takto nazírané relačnosti, sledujeme tím, jaké další, nové stylové kvality staví na prostředcích z nižších rovin, pojímáme ji tedy jako exponent stylových kvalit jazykových prostředků nižších rovin.

Na hotovém komunikátu lze pozorovat součinnost syntaktických prostředků různých relačních vlastností stylových i formálně syntaktických. Formálně syntaktický pohled dobře vynikne při grafickém znázornění, viz následující úryvek mluveného textu. Mluvený text volíme právě proto, že je v něm dobře patrný výskyt částic.

R: no to právě nikdo neví jak se tohle bude řešit ↓ ale předpokládá se že by to teda dali asi v jednom kuse žejo ↑ ale ale to se předpokládá ↓ nikdo neví přesně ↑ jak situace bude vypadat ↑ protože vlastně pozemkový úřady zatím ještě ↑ nefungují ↓ žejo ↓ mají fungovat teď vod prvního července, tak do ví jak to bude všechno ↓

(Müllerová – Hoffmannová – Schneiderová 1992: 117)

V úryvku ponecháváme standardním písmem jazykové prostředky, které lze jednoznačně zařadit do valenčního rámce některého z přítomných lexémů, tučně vyznačujeme spojovací prostředky a podtržením značíme částice, v obou případech tedy takové jazykové prostředky, které nejsou vázané žádným valenčním rámcem. Z formálně syntaktického pohledu nacházíme v textu množiny prvků různých vazebných vlastností v určitém uspořádání, z hlediska stylistického, relačního můžeme konstatovat, že převážná část stylových kvalit úryvku je v našem smyslu relační, jen v malé míře se do uvedeného úryvku projektují příznakové prvky nižších rovin – fonetické, morfologické a lexikální: [j]eště, [k]do, tohle, vod / nefungují, pozemkový (úřady), teda / žejo. Relační, syntaktické stylové kvality by se pak daly strukturně popsat v kategoriích přítomnost / nepřítomnost určitých větných členů nebo částic, opakování struktur, formy obsazení větných členů, hranice mezi celky atd.

4.1 Syntax a její stylistický popis

Materiál, který jsme získali excerpcí významných současných syntaktických prací (viz soupis a rozbor excerptce v kapitolách 5–7), obsahuje např. tyto typy konkurence syntaktických prostředků: konstrukce lišící se pouze v lexikálním obsazení predikátu: *směli přijímat návštěvy jen v neděli* [příznakové] × *mohli přijímat návštěvy jen v neděli*, konstrukce lišící se rozvíjením různých větných členů při témže predikátu: *on není žádný začátečník* [hov.] × *on vůbec není začátečník*, konstrukce s rozvitím kvantifikačního charakteru a bez něj: *pomeranče nejsou* [žádné], *ale* [nějaké] *banány jsou*, konstrukce s obměnou sémantických rolí participantů při změně gramatických kategorií predikátu: *ta věc by se patřila řešit jinak* [hov.] × *tu věc by se patřilo řešit jinak* a konečně např. konstrukce lišící se toliko sémantickou interpretací: *měl zpronevěřit velké peníze* = „měl za úkol je zpronevěřit“ nebo „údajně je zpronevěřil“, konstrukce se sémantickými posuny v kategorii osoby: *bude si pan profesor přát kávu?* × *budete si přát kávu, pane profesore?* apod. Je zřejmé, že uvedené konkurenty nemají povahu dublet (viz 3.4) a že by bylo obtížné uspořádat je do nějakého systematického popisu, protože se liší příliš velkým počtem distinktivních rysů. Existence dublet, typická pro rovinu morfologickou, protože – jak jsme ukázali – tato rovina má k existenci dublet

strukturní předpoklady, je v syntaxi poněkud problematická, a i kdyby problematická nebyla, mohli bychom k dubletám řadit jen velmi omezené množství syntaktických jazykových prostředků. Znamená to, že jen určité omezené množství syntaktických jazykových prostředků má strukturně blízký ekvivalent,¹⁹ k ostatním prostředkům máme (pouze) ekvivalenty o různých stupních komplexnosti výstavby. Tento fakt má významné důsledky zejména pro stylistickou systematiku, protože při takové komplexnosti výstavby, jakou pozorujeme na rovině syntaktické, nevystačíme s pouhou stylistickou systematikou. Jakýkoli stylistický popis syntaktických prostředků založený pouze na (ne)příznakovosti by byl zcela nepřehledný, a tudíž bezcenný. Právě solidní strukturní zřetel, byť by byl podřízeným organizačním principem, učiní ze stylistického popisu materiál s požadovanou explikativní silou.

Stylistický popis syntaktické roviny jazyka se tedy musí vyrovnávat s těmito osami interpretace:

- 1) Stylistický zřetel – **přidělování příznaků jazykovým prostředkům na různých strukturních rovinách a součinnost různě strukturně příznakových prostředků na hotovém komunikátu** nebo prostě jen ve vztahu: strukturně nižší celky – strukturně vyšší celky.
- 2) Strukturní zřetel – **systémová organizace jazykových prostředků a jejich součinnost na hotovém komunikátu.**

Jinak řečeno: stylistický popis může akcentovat jak hlediska stylistická, tak hlediska formální a systémová, čímž se vysvětluje jeho mnohorozměrnost. Syntaktickou strukturu můžeme hodnotit:

- a) Bez důsledného zřetele k formě. Řekneme např. že „konstrukce *výkres nedodal, ačkoli jsem ho o to důrazně žádal* je poněkud knižní“, ale zanedbáváme tím fakt, že strukturním „nositelům příznaku“ je spojovací výraz *ačkoli*, ostatní komponenty struktury příznakové nejsou.
- b) Se zřetelem k formě, a to různě pojímaným. Řekneme „struktura *výkres nedodal, ačkoli jsem ho o to důrazně žádal* obsahuje poněkud knižní spojovací výraz *ačkoli*“ (interpretace důsledně respektující hlediska stylistická a strukturní). „Struktura *Pavel je kretén* obsahuje nespisovný přísudek“ (interpretace

¹⁹ Tzn. lišící se co nejnížším počtem distinktivních rysů.

nerespektuje hledisko stylistické, strukturní popis se opírá o syntaktickou kategorii větných členů). „Ve struktuře *Pavel je krejčí* je jmenná část přísudku obsazena nespisovným výrazem“ (interpretace důsledně respektuje hledisko stylistické, strukturní popis se děje uvnitř kategorie větných členů a opírá se o kategorie lexikální). „Ve struktuře *Pavel se stal podezřelým* je jmenná část přísudku obsazena příznakovou pádovou formou adjektiva, tj. formou instrumentálovou (interpretace důsledně respektuje hledisko stylistické, strukturní popis se děje uvnitř kategorie větných členů a opírá se o kategorie lexikální a morfologické). Rozhodneme-li se tedy pro podrobnější strukturní popis syntaktické roviny, můžeme v něm uplatnit různé strukturní kategorie: syntaktické (výpověď, větný člen), lexikální a morfologické, a to bez zjevné hierarchizace – nelze říci, že ten či onen popis je vzhledem k užitým kategoriím (ne)adekvátní.

Těmito příklady popisů chceme ilustrovat určitý **paradox strukturní stylistiky**: Můžeme hovořit o stylové příznakovosti syntaktických konstrukcí, ale vzhledem k jejich strukturní výstavbě je příznakovost syntaktických konstrukcí vágní pojem, resp. pojem závislý na explicitnosti formálního popisu posuzovaných konstrukcí. Z uvedeného vyplývá ještě další paradox: jestliže popis „konstrukce *výkres nedodal, ačkoli jsem ho o to důrazně žádal* je poněkud knižní“ označíme za adekvátní, znamená to, že příznakovost je v syntaxi relační ještě v jiném smyslu: i jen jeden komponent posuzované struktury může „zabarvit“ celou konstrukci. Toto pozorování je relevantní i z komunikačního hlediska. Použijeme-li v konstrukci byť jediný stylově příznakový výraz, je taková konstrukce zpravidla předurčena k fungování v komunikátech příslušného stylu (vyjma ozvlášťujícího nebo uměleckého užití apod.).

Relační pohled na jazykovou strukturu reprezentuje tvorbu konkurenčních množin založených primárně na stylistickém zřeteli. V kapitolách 5 a 6 se pokusíme aplikovat předložené teze o relační a nerelační povaze konstrukce příznaku na konkrétní jazykový materiál a ověříme, zda jsou natolik závažné, aby se mohly stát součástí stylistické metodologie. Pro ověření vhodnosti aplikace relačního pohledu na syntaktickou rovinu jsme excerpcí shromáždili experimentální jazykový materiál. Jako vhodný zdroj excerptce se ukázaly právě syntaktické práce, protože obsahují větší množství přehledně strukturovaného jazykového materiálu než práce stylistické.

5 První excerpovaný materiál: ověření vhodnosti relačního pohledu na syntaktickou strukturu

Abychom ověřili možnost aplikace relačního hlediska při stylistickém popisu syntaktické struktury, pořídili jsme soupis stylově rozrůzněných syntaktických jevů ze současných významných syntaktických příruček. Abychom zajistili co nejširší záběr strukturní problematiky, vybrali jsme k excerpci nejužívanější souborné přehledové práce: Greplovu – Karlíkovu *Skladbu češtiny* (Grepel – Karlík 1998; dále jen SČ), *Mluvnici češtiny 3* (1987; dále jen MČ 3); a práce o problematice vět a souvětí: *Slovanská věta* (Běličová – Uhlířová 1996; dále jen SV) a *Slovanské souvětí* (Běličová – Sedláček 1990; dále jen SS). Do excerptce zahrnujeme veškeré jevy, u nichž citované příručky explicitně uvádějí jejich stylovou příslušnost, tzn. nezahrnujeme jevy „neznačené“, o kterých předpokládáme, že jde o jevy spisovné. Explicitním uvedením stylové příslušnosti rozumíme slovní či větný odkaz na příslušnost jazykového prostředku k určitému útvaru či vrstvě češtiny, např. označení „hovorový, nespisovný“ u příkladových vět či konstrukcí, nebo specifikaci typu „užívá se v hovorovém jazyce“. Explicitním uvedením stylové příslušnosti dále rozumíme odkaz na zařazení podle jiného ustáleného stratifikačního členění (např. „standardní“ – „substandardní“); odkaz na zařazení k existenčnímu modu jazyka (např. „v mluveném jazyce“) či odkaz na existenci neutrálního konkurentu („příznakové“). Do excerptce rovněž zahrnujeme nečetné případy jazykových jevů označovaných jako řídké či okrajové a jevů označovaných jako nesprávné, neboť oba typy jevů mají svou stylovou hodnotu, ačkoli jejich komunikační příslušnost není zcela zřejmá.

5.1 Povaha zkoumaného materiálu a jeho stylové hodnocení

Charakter excerpovaného materiálu je do značné míry dán povahou prací, z nichž byl excerptován. Představuje kontinuum různých komplexních konkurenčních struktur, ale vzhledem k syntakticky konstrukčnímu charakteru excerptovaných prací jde v zásadě o konstrukce, které jsou si strukturně relativně blízké, nesrovnávají se jevy na příliš obecné, kategoriální úrovni, jako např. užití větných × nevětných výpovědí, větných × souvětých výpovědí, obsazení valenčních pozic doplněním členským a větným apod., tedy jevy, u nichž by udržení strukturního zřetele bylo příliš obtížné, ba nadbytečné vzhledem k počtu distinktivních rysů. Relativní strukturní blízkost materiálu je určitou výhodou popisu a rozboru, zároveň však také limitem jeho explikativní síly a jako k takovému je třeba k materiálu přistupovat.

V následujících oddílech proto budeme činit pouze takové závěry, k nimž nás pozorované konkurence bezprostředně opravňují.

Zaměření excerpovaných prací je rovněž vysvětlením nesoustavné aplikace stylového hodnocení popisovaných jevů, tzn. užívání stylových deskriptorů z různých terminologických soustav (spisovný, hovorový × standardní, substandardní) i stylových deskriptorů zcela neterminologizovaných (např. odkazů k existenčnímu modu jazyka, komunikační situaci apod.) a výběrová aplikace stylových hledisek. Pouze jediná z excerpovaných prací se explicitně vyslovuje k přístupu ke stylovému hodnocení popisovaných jevů, a to SČ: „[od *Skladby spisovné češtiny* (Grepl – Karlík 1986) – pozn. M. P.] se [SČ – pozn. M. P.] liší v přístupech, ve výběru a uspořádání látky, často i ve způsobech výkladu, ale hlavně v materiále: snažíme se totiž popisovat i takové živé a běžné syntaktické jevy, spojení a útvary, o nichž nejsme schopni jednoznačně říct, zda jsou / nejsou **spisovné**“ (str. 13; zvýr. autoři SČ). Lze tedy soudit, že stylové hodnocení některých jevů v SČ vychází z jazykového povědomí autorů, totéž platí i pro jevy popisované v ostatních excerpovaných pracích. SS k povaze excerpovaného materiálu uvádí, že v práci byl shromážděn „materiál získaný vlastní excerpcí literárních zdrojů 20. století, zejména období po roce 1945, materiál však byl konfrontován s existujícími popisy slovanského souvětí. Stranou zůstal materiál nářeční [...]“. U základních a frekventovaných spojovacích výrazů jejich hodnocení bezpochyby často vychází z kodifikace, protože se shoduje se *Slovníkem spisovného jazyka českého* nebo se *Slovníkem spisovné češtiny pro školu a veřejnost* a zároveň se vesměs shoduje i v jednotlivých excerpovaných pracích. Najdou se však i případy neshody jednak s kodifikací, jednak mezi jednotlivými excerpovanými pracemi. Podrobný popis shod a rozdílů ve stylovém hodnocení ponecháme stranou. S příznaky uvedenými v excerpovaných příručkách pracujeme jako s daností, nezpochybňujeme je, přestože naše vlastní stylové hodnocení daného jevu by bylo někdy odlišné.

5.2 Základní dělení

Ukázali jsme, že výstavba syntaktických konstrukcí je velmi komplexní, proto je při zkoumání konkurence syntaktických prostředků třeba nalézt vhodný princip třídění podle dílčích oblastí syntaktické výstavby, aby bylo možno zkoumané konstrukce přehledně klasifikovat. Jako výhodné se pro tento účel jeví dvě hlavní hlediska. Základními hledisky klasifikace jsou význam a forma: je výhodné oddělit od sebe typy, v nichž se různou formou konstruuje týž význam, typy polysémní, v nichž jedna forma může mít vícero různých interpretací, a typy, u nichž dochází k sémantickým posunům. Uvnitř těchto tří základních

typů pak jednotlivé konstrukce klasifikujeme podle vybraných strukturních hledisek. Relačnost jednotlivých strukturních typů rozebereme v kapitole 7.

5.3 Typy beze změny významu

Do této skupiny patří konkurenty, které mají stejný význam a stejnou interpretaci. Po strukturní stránce k tomuto typu náleží různě komplexní struktury. Při popisu strukturně komplexnějších typů konkurence je výhodné uplatnit hledisko, zda zkoumaný prostředek je či není „argumentem“ jiného větného členu, tj. to, zda je či není součástí valenčního rámce jiné lexikální jednotky, a neomezujeme se přitom jen na okruh typů rekčních. Tím lze od sebe oddělit jevy vysoce systémově integrované, s vhodným strukturním uspořádáním, a jevy ostatní. Tímto hrubým dělením získáme oblast (především) slovesných vazeb a dále okruh jevů, které budeme označovat jako jevy výpovědní,²⁰ neboť je zpravidla nepopisujeme v abstrakci vzhledem k dominujícímu členu, jako je tomu u vazeb, ale spíše z perspektivy výpovědi jako celku.

Oblast zkoumání slovesných vazeb lze také poměrně přesně definovat jako zkoumání konkurence takových syntaktických jazykových prostředků, které náležejí do valenčního rámce téže lexikální jednotky, stojí na téže syntaktické pozici v daném valenčním rámci a jejich (ne)příznakovost není závislá na obměně gramatických kategorií dominujícího členu: *byl/-a/-o // bude // byl by* atd., *pochválen učitelem × od učitele; slušelo by se, kdyby / když by našeho hosta přijal ředitel; není podstatnou × podstatná námitka, že...; skála neskála, tady postavíme tunel × přestože je tu skála, tady postavíme tunel.*

S komplexnějšími typy konkurence syntaktických jevů se vyrovnáváme ustanovením tzv. výpovědních jevů. Výpovědním jevem rozumíme synonymní, zpravidla strukturně nesouvztažné konstrukce o různém stupni komplexnosti. Minimálním kritériem komplexnosti pro zařazení mezi výpovědní jevy je nutnost přihlížet k obsazení více než jedné pozice příslušného valenčního rámce, resp. příslušné výpovědi. Výpovědní jevy tedy počínají od konstrukcí, v nichž se v téže struktuře modifikují, rozvíjejí různé členy na různých valenčních pozicích, např. *on není žádný začátečník* [hov.] × *on vůbec není začátečník*, musí však jít o takové rozvíjení, které není konstitutivní součástí konstrukce příslušné vazby, tj. typicky rozvíjení přívlastky a modifikace struktury částicemi. Přihlížení k více než jedné pozici ve většině případů pokrývá také konkurenci přísudků, značné množství obměn konfigurace

²⁰ Označení „výpovědní jev“ v našem pojetí neznamená, že pozorovaná konfigurace valenčního rámce musí být nutně zároveň ucelená výpověď, jeho účelem je především vymezit hranice různě komplexních stylisticky nahlížených konkurenčních syntaktických jevů.

výpovědi je dáno tím, který přísudek stojí v základu výpovědi. Pro specifické větně konstrukční vlastnosti přísudku řadíme ke konkurenci výpovědí též případy konkurence přísudků, které obměny valenčního rámce nevyžadují: *vězni směli × mohli přijímat návštěvy jen v neděli*.

5.4 Typy s významovými posuny – homonymie a asymetrický dualismus syntaktických konstrukcí

Významové posuny přinášejí do stylistické diferenciaci syntaktických jazykových prostředků novou kvalitu. Dosud jsme pozorovali pouze konkurenci výrazových forem, nyní uvedeme příklady jevů, které jsou v mnohem větší míře spjaty s komunikační situací a pragmatickými faktory. Významovými posuny rozumíme dva okruhy jevů, a to především na rovině v našem smyslu výpovědní, u slovesných vazeb nemáme významové posuny sledovaného typu v excerpovaném materiálu doloženy. Prvním okruhem jsou homonymní syntaktické struktury, které mají v příslušných útvarech či stylech odlišnou interpretaci, např. *chtěl uvařit čaj* = „zamýšlel uvařit čaj“ [neut.] × „chtěl, aby mu někdo uvařil čaj“ [hov.]; *S tvým souhlasem jsem to udělal* = „udělal jsem to a tys souhlasil, abych to udělal“ [neut.] × „kdybys byl souhlasil, byl bych to udělal“ [hov.]. Druhým okruhem je použití konstrukcí s jedinou možností interpretace pro skutečnost, jejíž reálné podobě by přesněji odpovídala struktura s jinými gramatickými kategoriemi u predikátu: *bude si pan profesor přát kávu?* (× *Pane profesore, budete si přát kávu?*); *říkali jí Pěničko* (× *někdo jí říkal Pěničko*) aj.

Každý okruh jevů má rozdílnou motivaci. První okruh souvisí s obvyklou vlastností jazykových jednotek, totiž s jejich ambiguitou, která je v určitém ohledu výhodná z hlediska jazykové ekonomie. Druhý okruh jevů je motivován zřeteli komunikačními a pragmatickými (zdvořilost, korektnost atd.).

5.5 Strukturní hledisko

Typy významově shodné i významově rozdílné lze dále klasifikovat z hlediska strukturního. Zvolíme-li u jevů méně komplexních, než je výpověď, jako hledisko třídění větněčlenskou platnost, narazíme jednak na problém kategorizace: *poslal zboží po dráze / dráhou* (předmět / příslovečné určení?); *nezbývá mi než kýchnout* (*než kýchnout* – jaký větný člen?), jednak na určitou asymetrii vyplývající z různých větně konstrukčních vlastností

větných členů. Výlučné postavení má v tomto smyslu přísudek se svou schopností konstituovat výpověď. Obměny typu přísudku, jeho lexikálního obsazení a gramatických kategorií – to vše jak ve vzájemné součinnosti, tak izolovaně – mívá důsledky pro konfiguraci ostatních pozic valenčního rámce: *Petr prováděl bilanci svých úspěchů a neúspěchů* × *Petr bilancoval své úspěchy a neúspěchy*; *přišlo mi kýchnout* × *nezbývá mi než kýchnout* × *musím kýchnout*; *ta střecha chce už opravit* / *tu střechu chce už opravit* apod. Konkurence forem ostatních větných členů rovněž nemá pro stylizaci tak dalekosáhlé důsledky jako konkurence přísudků, jak vyplýne z materiálu. K větně konstrukčním vlastnostem přísudku přihlížíme i při kategorizaci.

Dalším specifikem zkoumání konkurence syntaktických prostředků je motivace sestavených konkurenčních množin. Při synonymii konkurujících si konstrukcí sledujeme pouze stránku formální, výrazovou, ta je pro nás hlediskem primárním i výsledkem porovnání. Na základě pozorování struktur jako *točil klikou* / *točil s klikou*; *podejme si ruce* / *pojďme si podat ruce*; *nebyl žádný začátečník* × *vůbec nebyl začátečník* apod. pak formulujeme závěry jako „význam x se vyjadřuje takovými a takovými syntaktickými prostředky“. V konkurenci některých typů se sémantickými posuny není výrazová složka akcentována. Ačkoli východiskem zkoumání jsou konstrukce syntaktické, uvědomujeme si v nich spíše kategorie morfologické, různost syntaktické konfigurace jakoby z morfologických kategorií vyplývala jako průvodní, druhotný jev. Nejlépe to dokládají konstrukce s transpozicemi kategorie osoby: *bude si pan profesor přát kávu?* × *budete si přát kávu, pane profesore?*; *říkali jí Pěničko* × *říkalo se jí Pěničko* apod. Nápadnost posunu morfologických kategorií je zde patrně dána tím, že konkurující si konstrukce nejsou zcela rovnocenné komunikačně. *Bude si pan profesor přát kávu* je konstrukce s vyšší mírou zdvořilosti, *říkali jí Pěničko* více reflektuje osobní účast agentu na ději. Zároveň vyvstává otázka, zda i konkurenci tohoto typu lze považovat za (čistě) syntaktickou.

Rozrůzněnost problematiky v našem smyslu výpovědní vyžaduje ještě další třídění materiálu. Toto třídění má sloužit přehlednosti, a proto v jeho rámci vyčleňujeme okruh konkurence výrazové, u níž nedochází k významovým posunům, a okruh konkurence se sémantickými posuny. V rámci konkurence výpovědní rozlišujeme problematiku větné a souvětné výpovědi a samostatně vyčleňujeme problematiku konkurence spojovacích prostředků. Tato klasifikace naráží na problém prolínání jednotlivých strukturních hledisek: na problém formální různosti konkurentů a na způsob zachycení v excerpovaných pracích. Tak např. příznakové výčty s asyndeticky spojenými členy (*ozývaly se dotazy, výkřiky,*

poznámky; vracel se zadýchaný, plný dojmů, zářící a šťastný) lze zahrnout jak do kategorie syntaktického vztahu zmnožení, tak do kategorie spojovacích výrazů, a to na pozadí nepříznačného typu spojení členů výčtu pomocí spojovacích výrazů. Konkurenci *meztímco* [kniž.] × *zatímco* × *co* [arch. / substand.] *jsme byli na chatě, ani jednou nepršelo* zachycenou v SČ bez problémů zařadíme do konkurence spojovacích výrazů, ale konkurenci SČ *co jsem se vrátil z lázní, cítím se lépe* [hov.] × *od (té) doby / chvíle, co...* můžeme zahrnout též do výkladu o obsazení jednotlivých pozic valenčního rámce, protože v prvním případě je obsazení jedné pozice elidováno, přitom jde o případ související s typem *meztímco* × *zatímco* × *co*. Neexistence strukturně blízkého ekvivalentu může znamenat křížení problematiky vazebné a výpovědní: význam konstrukcí s nářečními předložkami jako *vyndat něco zponad stolu* by ve spisovném jazyce bylo třeba vyjádřit perifrasticky, např. *vyndat něco z místa umístěného nad stolem*. Nespisovný jazyk nevyjadřuje rys dočasnosti trvání přísudkovým jménem v instrumentálu apod. V řadě případů jsme proto nuceni volit kompromisní zařazení. Volíme buď řazení do té kategorie, která je podle našeho názoru bližší charakteru daného stylového rozdílu, nebo – nepocitujeme-li žádné z možných řazení jako výhodnější –, řadíme konkurenty podle toho, který je v excerpované práci uveden na prvním místě, nebo podle kategorizace dokladu v excerpované práci.

U většiny konstrukcí byl v excerpovaných pracích uveden příslušný konkurent, u menšího počtu konstrukcí (ne)existenci konkurentu sami vyvozujeme, je-li to účelné a potřebné pro účely našeho výkladu či kategorizace nebo pokud forma konkurentu vyplývá z popisu v excerpované práci a je účelné konkurent pro ilustraci uvést. Takto vyvozené konkurenty označujeme otazníkem v závorce uvedeným před daným konkurentem. Každý excerpovaný doklad je rovněž označen zkratkou práce, z níž byl excerpován (viz výše).

6 Přehled prvního excerpovaného materiálu – excerpce obecných syntaktických popisů

6.1 Problematika vazebnosti – formy obsazení jednotlivých doplnění dominujícího členu

Do této skupiny řadíme konkurující si struktury, které se liší pouze formou obsazení některého z doplnění dominovaného členu, nebo konkurenční formy obsazení dominujícího členu. **Jednotlivé konkurenty zařazené do této skupiny se neliší významem a konkurující si prostředky vystupují v téže větněčlenské funkci.**

- **Podmět** – v souvislosti s obsazením podmětu se zmiňuje příznakovost vyjadřování osobních zájmen *já, ty, my, vy* (MČ 3), SČ řadí vyjadřování podmětu zájmeny k prostředkům mluveného jazyka, resp. k prostředkům častějším v mluveném jazyce: *neplač, já vím, co chceš říct*.
- **Formy obsazení předmětového doplnění** – konstatuje se všeobecný ústup genitivních předmětových vazeb a jejich knižní, v případě genitivu záporového až archaický charakter. MČ 3 rovněž zmiňuje větší rozšíření genitivních vazeb na východní Moravě a ve východních Čechách, upozorňuje na možné významové rozdíly (tendence k užití genitivního tvaru u jmen abstraktního významu: *užívat nátlaku – užívat dláto*). Některé příklady: MČ 3 *dobýt města*; SV *dbát* + genitiv; SČ *neviděl tam jediné květiny*, SV *nikdy si nepřála nových šatů*; MČ 3 *nezamhouřil oka*. MČ 3 uvádí zmínku o partitivním genitivu a klasifikuje ho jako častější v moravské variantě spisovné češtiny. Jako hovorová se klasifikuje předložková flexe u předmětu v instrumentálu v SČ: *pyšnil se dětmi / s dětmi* [hov.], tendenci instrumentálu k přechodu k předložkovým pádům konstatuje též SV, označuje ji však za zjevnou v hovorové a nářeční češtině. Poukazuje se na stylovou příslušnost některých jednotlivých případů: SČ *učit se něco / něčemu* [kniž.]; SČ *uvažovat o něčem / něco* [v projevech odborných].

- **Přísllovečné určení**²¹ – konkurence různých forem je doložena následujícími doklady a je velmi různorodá, proto omezíme popis jednotlivých forem na minimum, příklady jsou dostatečně názorné.

Přísllovečné určení místa: SČ *vzal vázu zpod stolu / zponad, znad, zpoza, zeza stolu* [subst., nář.], SV označuje jako zčásti knižní lokálové konstrukce s instrumentálem, typ *bloudit čím*, přednost má *po / v + lokál*, SČ řadí ke knižním prostředkům dynamické lokalizační konstrukce s akuzativem s předložkou *v*, typ *vstoupil v komnatu*, a vymezuje je oproti neutrálním, frazeologizovaným konstrukcím téže stavby, avšak jiného než lokalizačního významu (*upadl v nemilost, vešlo to ve známost*), ojedinělý je doklad odkazující k pravopisné formě obsazení příslušného doplnění: SČ *utřel prach se skříně* [perif.]. Jako nevhodnou označuje SČ kondenzaci těch složek dominovaného členu, které mají různou gramatickou formu, je-li kondenzací jedna z forem zastřena: *mám knihy na i pod stolem*.

Přísllovečné určení času: SČ *jakživ* [hov.] / *nikdy na to nepřistoupím*; SČ *stalo se to minulého roku* [kniž.] / *minulý rok*; SČ *ten vlak jezdí než v neděli* [oblastně hovorové] × *jezdí jen v neděli*.

Přísllovečné určení nástroje a prostředku: SČ *dívat se skrz sklíčko* [hov., kniž.] / *přes sklíčko*; SČ *poslal zboží po dráze* [přízn.] / *dráhou*.

Přísllovečné určení míry: SČ *jak moc* [hov.] / *jak mnoho*; SČ řadí k hovorovým konstrukce se spřežkou *nabeton* v komunikační funkci ujišťování × (?) *určitě, jistě, nepochybně*; SČ *čerta starého mu to bude platné* [hov.].

Přísllovečné určení personálního původce: SČ *byl pochválen od ředitele* [hov.] × *ředitelem*.

Přísllovečné určení zřetelové a zřetelově srovnávací: MČ 3 obecně postuluje protiklad knižnosti zřetelových konstrukcí s *vůči* a konstrukcí s *proti*; SČ *vzhledem k tobě je Tomáš génius* [hov.] / *oproti tobě...*; SČ *stran tohoto dopisu by vám mohl poradit nějaký skřítek* [kniž.] / *ve věci...*

Přísllovečné určení příčiny a důsledku: všechny excerpované zdroje označují jako stylově nižší (hovorové, nespisovné) konstrukce se *skrz* + akuzativ.

Ojedinělý je doklad hovorového **přísllovečného určení účelu** s formou *s + instrumentál*: *Petr šel se smetím* (SČ).

²¹ Jsme si vědomi, že hranice mezi přísllovečným určením a předmětem není ostrá, a proto by bylo možno hodnotit některé uvedené typy též jako předměty.

MČ 3 kategorizuje **příčinná a důsledková vyjádření** typu *z toho důvodu, že...; z té příčiny, že...; v důsledku / následkem toho, že...; vzhledem k tomu, že...; díky tomu, že...* jako charakteristická pro odborné a publicistické texty.

Stylově omezené je rovněž specifické **přísluvečné určení podmínky** typu *tehdy, tehdy když* (SČ) užívané v odborných textech logických, matematických i lingvistických.

Zcela obecně lze k přísluvečnému určení též podotknout, že příznaková bývají **přísluvečná určení se sekundárními předložkami**, podle SČ jsou typická zejména pro publicistický a odborný styl: *bez ohledu na co; navzdory čemu; v rozporu s čím; z toho důvodu, aby...; v zájmu toho, aby...; ve jménu toho, aby...; ve prospěch čeho; na znamení čeho* atd.

Následující typy představují **konkurenty finitních vyjádření okolnostních určení vedlejší větou**: vyjádření irelevantních okolností – SČ *skála neskála, tady postavíme tunel* [hov.] × (?) *kdyby tady nebyla ta skála*; určení podmínky – SČ *byl bys hloupý jezdit za ním* [hov.] × (?) *kdybys za ním jel; zmrzl bys, jít tam ve svetr* [hov.] × (?) *kdybys tam šel ve svetr*; SS *být tady dědeček, ten by se divil* [hov.] × (?) *kdyby tu byl dědeček; udělat to já, byl bych dostal* [hov.] × (?) *kdybych to udělal já...*

- **Přívlastek** – malé množství dokladů se týká obsazení přívlastkové pozice: SS např. zachycuje hovorovou identifikační konstrukci *s ten samý*, hodnocenou na pozadí zájmen *týž* a *tentýž*. (Ne)vyjadřování některých komponentů syntaktické struktury je příčinou stylové rozdílnosti i u výrazů *tady, tam* ve funkci determinátorů u označení osob: *já a tady rada jsme...* Zcela specifické jsou doklady s kvantifikačním vyjádřením pomocí složeného číslovkového výrazu s číslovkou *jeden* ve spojení s počítaným předmětem: SČ *dvacet jeden žák odešel* [kniž.]. Předpokládáme k němu konkurent s numerativem a neosobní formou slovesa: *dvacet jedna žáků odešlo*. SČ rovněž uvádí příklad adnominálního genitivu vlastnosti *dívka modrých očí* [kniž.].
- **Doplňek** – SČ uvádí dva případy příznakového vyjádření doplňku, a to konkurenci asyndetického vyjádření a doplňku se spojkou *jako*: *vrátil se žebrák* [hov., nář.] / *jako žebrák* a *týž* případ, avšak bez uvedení příslušného konkurentu: SČ *vášnivý polemik, obrátil na sebe Šalda pozornost svých učitelů* [kniž.] // (?) *coby / jakožto vášnivý polemik...*

- **Některé jednotlivé případy** – SČ uvádí příklad knižního vyjádření s *to* v apoziční skupině: *Norbert Nübler, významný to slavista* a substandardní zkratky adjektivní povahy ve funkci hodnotícího přívlastku: *senza film*. Ojedinělý je doklad rodově rozdílných výrazů ve skupině adordinační: MČ 3 *doktor Hurbanová [hov.] se brzy vrátila*.
- Volněji do této skupiny řadíme stylistické nedostatky projevující se rovněž na úrovni obsazení jednotlivých participantů: nevhodné opakování předložky *od* v konstrukci se dvěma různými typy příslovečného určení: SČ *odvoz odpadků od technických služeb od obyvatelstva* a stylizační chyba spočívající patrně v neobratnosti způsobené kumulací příslovečných určení personálního původce a nástroje v konstrukci s opisným pasívem a také v hromadění stejných koncovek: SČ *dopis byl psán Petrem perem*.

6.2 Konkurence u výpovědí větných

Tento typ konkurence představuje značně heterogenní skupinu dokladů v tom smyslu, že jde o konstrukce lišící se řadou distinktivních rysů. Nejméně strukturně komplexním jevem, který řadíme do této skupiny, jsou konstrukce, u nichž je pro stanovení příznaku potřeba přihlížet k obsazení více než jedné valenční pozice, např. neparadigmatické obměny valenčního rámce u struktur s týmž predikátem: *on není žádný začátečník [hov.]* × *on vůbec není začátečník*; *dělala to ne z lásky* × *nedělala to z lásky* aj.

- Centrálním typem konkurence jsou zde **struktury založené na různých predikátech**. Sloveso má funkci zakládat výpověď, a proto právě změna predikátu mívá důsledky pro konfiguraci příslušného valenčního rámce: *prováděl bilanci* × *bilancoval*; *mohl* × *uměl* × *dovedl* × *byl schopen* *spořádat 5 knedlíků za 30 sekund*; *Vojtěchovi bylo bezpečně vylézt* × *Vojtěch mohl bezpečně vylézt*; *ta rovnice šla řešit různými způsoby* × *bylo možné rovnici řešit různými způsoby*; *strčil do mě tak, že jsem měla upadnout* × *strčil do mě tak, že jsem mohla upadnout* aj.

- K výpovědní problematice řadíme také **struktury s obměnami gramatických kategorií predikátu postihujícími konfiguraci valenčního rámce** (gramatické změny provázené změnou sémantických rolí participantů): *dětem sluší ctít rodiče* × *sluší se, aby děti ctily rodiče*; *ta básnička se mi nechce učit* × *tu básničku se mi nechce učit*; *bylo vidět Sněžku* × *byla vidět Sněžka* apod. Je zřejmé, že u uvedených struktur *dětem sluší ctít rodiče* × *sluší se, aby děti ctily rodiče*; *ta básnička se mi nechce učit* × *tu básničku se mi nechce učit* dochází k určitému významovému posunu. Přesto je řadíme do typů sémanticky totožných, protože čtení odpovídající souhrnu významů všech členů konstrukce je v obou případech stejné. Změnu sémantických rolí participantů v obdobných případech nepovažujeme za kritérium pro začlenění do skupiny sémanticky odlišných konstrukcí.

6.2.1 Výrazová syntaktická konkurence: predikát, jeho složky a konfigurace výpovědi

Pro jednoduchost volíme hrubé třídění na syntetické a analytické predikáty a rezignujeme na přesnější klasifikaci jednotlivých složek, protože jednotlivé syntaktické příručky se v klasifikaci analytických predikátů a jejich složek značně odlišují a našim účelům nevyhovuje plně ani jedno z možných dělení. Za analytické považujeme predikáty verbonominální (sponové), predikáty s fázovými a modálními slovesy i predikáty s ustálenou strukturou,²² např. typu *dělá učitele*.

6.2.1.1 Syntetické predikáty

- Ucelenou skupinu dokladů konkurence syntetických predikátů tvoří **reflexivní formy**. U predikátů statických se užití reflexivního pasíva cítí jako nespisovné a využívá se ho jako prostředku jazykové komiky: MČ 3 *když se má auto, to se to jezdí*; SV „v hovorovém jazyce“ nevylučuje tuto jednočlennou reflexivní konstrukci s akuzativem: *nemá rád, když se ho burcuje*; nekorektní, silně

²² Právě v těchto typech se příručky nejvíce rozcházejí. Grepl – Karlík (1986) pro tento typ predikátů nevymezuje žádnou zvláštní kategorii, pouze v poznámce na str. 243 se doporučuje považovat „lexikalizovaná a frazeologizovaná spojení typu *vzít na vědomí*“ za analytické predikáty. Pro ustálená predikátová spojení MČ 3 zavádí kategorii analytických predikátů s kategoriálními slovesy. Termín „spojení s kategoriálním slovesem“ u tohoto typu uplatňuje i Grepl – Karlík (1998) a zároveň jej řadí mezi verbonominální predikáty. Využíváme proto analytičnost jako jednotící prvek a rezignujeme na podrobnější formálně syntaktickou klasifikaci.

hovorové je podle SV také konstrukce s reflexivním pasívem typu *když se je mladej a má se děvče k tělu*. Jako knižní a „strojené“ se označují věty s opisným pasívem sloves nedokonavých v konstrukcích s rysem rezultativnosti: SČ *trávník je pravidelně stříhán*; MČ 3 *s tím bylo počítáno na příští čtvrtletí*; substandardní útvary v tomto typu nahrazují přičestí adjektivem: SČ *husa je pečená v mikrovlnné troubě*; *louka je sečená před týdnem*. Podle MČ 3 je tento typ živý v lidovém jazyce, zvláště na Moravě. Různou míru knižnosti tvarů trpného přičestí konstatuje MČ 3 a uvádí frekventované a běžně užívané případy (str. 220).

- MČ 3 konstatuje hovorový charakter u výrazů pro **vyjádření jistotní modality** typu *sázím se, že...*; *nic bych za to nedal, že...*; taktéž SČ: *sázím se, vsadím se, dám za to krk, to si piš / (?) jsem si jistý, že...*; *jsem přesvědčen, že...*; *buď ujištěn, že...*
- Na knižním zabarvení **konstrukcí s imperativem slovesa vědět** se shodují dvě práce: SČ *věz, že se Pavel rozvádí × tak abys věděl, Pavel...*; MČ 3 *věz(te), že jsme si málem zoufati museli*.
- Ojedinelý doklad synonymních **konstrukcí se syntetickými predikáty** uvádí SV: *plést komu × oplétat koho* [periferní].

6.2.1.2 Analytické predikáty

U následujících typů platí, že gramatické kategorie přísudku nejsou podstatné, příznak vázaný na formu predikátu je patrný i při obměně jeho gramatických kategorií.

Základním typem je zde konkurence forem uvnitř složek verbonominálních predikátů, ustálených analytických predikátů typu sloveso + podstatné jméno (+ podstatné jméno), popř. konkurence těchto predikátů s predikáty syntetickými, např. SČ *provádět bilanci / bilancovat* [subst.]; *upřednostnit, zesouladnit* [v administrativním jazyce] / (?) *dát něčemu přednost / uvést co v soulad (do souladu)*.

- U **verbonominálních predikátů** je hlavní oblastí problematiky **konkurence nominativu a instrumentálu u sponových sloves**: SČ konstatuje, že konkurence nominativní a instrumentálové formy doplnění je vlastní pouze spisovné češtině, v jiných útvarech se instrumentál neužívá: *není podstatná námitka, že... / není podstatnou námitkou, že...*; SV považuje instrumentálový tvar po sponě za neutrální, někdy knižní a tvar nominativní za neutrální, někdy hovorový – za „normativní“ se považuje tvar nominativu po sponě *být: děti dnes byly hodné*. MČ 3 konstatuje tendenci k užití instrumentálu za silnější v psaném jazyce. Po sponě *stát se* se užití nominativu řadí k prostředkům hovorovým: SČ *bratr se po trpkých zkušenostech stal podezřavý [hov.] / podezřavým*.
- Jako vesměs knižní se označují **jmenné tvary adjektiv po sponě**, jejich neutrálním protějškem jsou složené tvary adjektiv: SČ *ten člověk je pln* [kniž. až arch. v různé míře] / *plný nenávisti*; SČ *Byt je zapečetěn / zapečetěný*.
- SČ dále uvádí některé **jednotlivé případy** různých forem obsazení jmenné části přísudku: *něco je na tom divné / divného* [v projevech vyššího stylu]; *Petr je starší Pavla* [arch.]; *Petr je starší jak(o)* [hov.] / *než Pavel*.
- Jako knižní, popř. řídké se považují **konstrukce s genitivem vlastnosti**: SČ *ten člověk byl vysoké postavy / jasné mysli* [říd.]; MČ 3 *ten člověk byl vysoké postavy, tmavých vlasů i očí*. Příznak knižnosti u těchto konstrukcí slábne, jsou-li ustálené a frekventované: SČ *jsem toho názoru, že...*
- Okrajově zmiňme též některé **hovorové frazémy se slovesem být** zachycené v SČ, které nemají strukturně blízký konkurent pro obsazení přísudkové části: *být: být na koni, být v rejži, být z Nemanic, být ze stejného těsta, být polévkový, být bez sebe, být v tom (až po uši), být někdo, být komu fuk, být do všeho hrrr*.
- Dalším typem je **konkurence analytických přísudků s různým lexikálním obsazením finitní složky**, zejména jde o konkurenci modálních sloves: SČ *strčil do mě tak, že jsem měla upadnout* [subst., regionální] × *mohla upadnout*; SČ *vězni směli přijímat návštěvy jen v neděli* [příznakové] × *mohli*; SČ: pro

vyjádření schopnosti se jako nepříznačové používá *moci*, konkurují predikáty jako *umět, dovedt, dokázat, být schopen* aj. Ve strukturách se sémantikou typu „poručit, uložit, přikázat, nařídit“ jsou podle MČ 3 hovorová až lidová vyjádření s finitní složkou analytického predikátu obsazenou slovesem *nechat* (*něco udělat*) oproti neutrálnímu *dát* (*něco udělat*); SČ zachycuje konstrukce s významem počátku děje: *jala se plakat a naříkat* [kniž. až arch.].

- Jako hovorové hodnotí SČ **vynechávání verbální složky sponového predikátu**: *[je] vidět, že ses už polepšil*. Nevyjadřování přísudkového adjektiva tatáž práce pokládá za příčinu vzniku konstrukcí problematických z hlediska spisovnosti: *bratr je na ženské / na pivo; náš syn nebyl na matematiku*.
- Za substandardní označuje SČ **konstrukce označující osoby, které vykonávají určité povolání nebo se věnují nějaké zájmové činnosti**: *dělat učitele* [subst.] × *pracovat jako učitel; Petr zedničí / zahradničí / včelaří* apod.
- Ucelenou skupinu tvoří **výpovědi s komunikační funkcí rozkazu nebo výzvy**. MČ 3 označuje za hovorové opisné imperativní formy s výrazy *hled'(te), koukej(te)* a jako knižní konstrukce s *račte*. SČ uvádí podobné formy typu *pojďme odložit to jednání* [hov.]. Podle MČ 3 je příznačová forma imperativu pro vybídnutí k společné činnosti, je-li jejím základem sloveso v 1. osobě plurálu nebo je-li analytická a není-li modifikována spojeními *se mnou / s námi*: *zahrejme si spolu; pojďme si zahrát* [přízn.] × *zahrejte si se mnou / s námi karty*.
- **Typ *jsem přimáčkнутý / přimáčkklý*** řadíme do této kategorie spíše s ohledem na jeho prezentování v excerpovaném zdroji, vpravdě jde o konkurenci analytického a syntetického predikátu. Podle MČ 3 tento typ náleží do lidové mluvy a užívá se zde pro vyjádření stavu vyplývajícího z někdejšího děje.
- Jako typ s analytickým predikátem hodnotíme též konstrukci *přišlo mi kýchnout* [hov.] × *nezbývá mi než / zbývá mi jen kýchnout* (SČ).

6.2.1.3 Změny gramatických kategorií u predikátu a obměny valenčního rámce

Do této skupiny řadíme heterogenní skupinu dokladů, v nichž se stylový rozdíl demonstruje na konkurenci výpovědí s různými přísudky v různé morfologické formě, přičemž rozdíly pozorujeme též na změnách v konfiguraci valenčního rámce, zejména v obměně sémantických rolí jednotlivých participantů. Přihlédnutí ke změnám ve valenčním rámci je u tohoto typu zpravidla nezbytné pro uchopení jejich (ne)příznakovosti.

- Naše význačné syntaktické práce věnují pozornost zejména **strukturám pro vyjadřování nutnosti a možnosti**: SČ, MČ3 (shodný doklad) *matce bylo pečovat o pět dětí* [kniž. až arch.] × *musela pečovat*; SČ *dětem sluší ctít rodiče* [kniž. a lexikálně omezené] × (?) *sluší se, aby děti ctily rodiče*; SČ *bylo ještě jetelinu svázet, a chlap nikde* [starobylé, ale regionálně živé]; SČ *Vojtěchovi bylo bezpečně vylézt* [arch.]; SČ *všem lidem je umřít* [arch.]; SV *bylo jim jítí úžlabinou* [kniž.]; jako hovorové však SČ označuje formálně identické konstrukce zvolací: *bylo nám zůstat raději doma!*; SČ *je to s ním k vydržení* [hov.]; SČ *ta rovnice šla řešit dvěma způsoby* [hov.] × *bylo možné ji řešit...*; SČ, MČ *je vidět Sněžku* × *je vidět Sněžka* [hov.]; SČ *ten rámus byl slyšet už zdaleka* (zde *rámus* = nominativ) / *ten rámus bylo slyšet už zdaleka* (zde *rámus* = akuzativ) [hov.]; SČ *ta věc by se patřila řešit jinak* [hov.] × *tu věc by se patřilo řešit jinak*; SČ *tuto stať by zasluhovalo proškrtat* [reg.] × *tato stať by zasluhovala...*; SČ *ta střecha chce už opravit* / *tu střechu chce už opravit* [subst.]; MČ 3 hovorově se místo *potřebovat* užívá *chtít*: *ta střecha chce už naléhavě opravit*; SČ *ta básnička se mi nechce učit* [subst.] × *tu básničku...* MČ 3 *Ta střecha se mi už nechce opravovat* (druhotný patiens implikovaný sémantikou infinitivu) × *nemám chuť tu střechu opravovat, nechce se mi tu střechu opravovat*. Hovorové je podle SČ též spojení kladného modálního slovesa a infinitivu v záporu v modální konstrukci typu *musel tu pozvánku nedostat*.
- Ojedinelý je doklad **konkurence knižních struktur** SV *ukázat se kým / jakým / jaký s* běžným neutrálním *ukázalo se, že je...*

- Volně do této skupiny řadíme **problematiku shody**: SČ *děvčata psaly* [hov.] × *psala; letadla a auta spolu závodily*. SV konstatuje, že spisovná čeština dodržuje kongruenci v rodě u subjekt-predikátové shody: *byli pěkní, byly pěkné, byla pěkná*. SČ upozorňuje na shodu v čísle a v rodě ve spisovných komunikátech též u přechodníků, příklady neuvádí.
- SČ uvádí příklad **konkurence struktur s implikací hypotetického děje**, v jejichž základu stojí přísudky v indikativu a v kondicionálu: *co když ho probudíš* [hovorovější] × *co kdybys ho probudil*.

6.2.2 Ostatní pozice obsazení valenčního rámce a postavení částic

- Konkurenci, v níž se **rozvíjejí dvě různé pozice uvnitř valenčního rámce**, sledujeme u typu SČ *on není žádný začátečník* [hov.] × *on vůbec není začátečník* a u slangové konstrukce s elidovanými kvantifikátory: *pomeranče nejsou [žádné], ale [nějaké] banány jsou* (MČ 3), typické pro obchodní prostředí.
- Kompaktnější soubor dokladů byl excerpován ze **struktur pro vyjadřování záporu** – konstatuje se příznakovost členského záporu oproti záporu větnému: SČ *dělala to ne z lásky* [přízn.] × *nedělala to z lásky*; příznaková je záporová částice *nikoliv* oproti neutrálnímu *ne*: MČ 3, SČ *koupím si knihu a ne / a nikoliv učebnici* [kniž.].
- Příznakové je **postavení částic přímo u členu, ke kterému se vztahují**: *Petr nejspíš telefonoval manželce / Petr telefonoval nejspíš manželce* (MČ 3).
- V **přacích větách** může stát zastaralá částice *bodejt'* (MČ 3) nebo archaické částice *nech, nechť, nechat'* (SS), hodnocené na pozadí neutrálního *ať*.
- Zastaralé je podle SS příslovce *sic(e)* ve **strukturách typu *jdi nebo přijdeš pozdě***, a to na pozadí neutrálního *jinak* či *nebo*.

- MČ 3 hodnotí jako **zastaralé příslovce** *neřkuli*, užívané pro vyjádření stupňovacího vztahu. Neutrálními konkurenty jsou mu příslovce *jinak* a spojka *nebo*.
- U příčinného a důvodového vztahu MČ 3 hodnotí jako hovorové modální částice *beztoho*, *beztak* a příslovce *stejně*: *je rozumné, žes tu objednávku nevzal, beztoho / beztak / stejně bys to nestihl*.

6.2.3 Syntaktický vztah zmnožení

Nečetné jsou doklady konkurence různě stylově zabarvených syntaktických prostředků uvnitř vztahu zmnožení syntaktické pozice.

- Za příznakový, mající určitý stylistický efekt považuje SČ **asyndetický typ výčtu**: *ozývaly se dotazy, výkřiky, poznámky; vracel se zadýchaný, plný dojmů, zářící a šťastný*.
- MČ 3 považuje za příznakové **opakování spojky ve vícečlenných skupinách**, elipsa spojky je nepříznavá
- Za hovorový považuje SČ **spojkový typ opakování**: *já si to nevezmu a nevezmu*.

6.3 Souvětné výpovědi

Do skupiny souvětných výpovědí řadíme struktury, jejichž stylový rozdíl je nejlépe patrný, jsou-li představeny v zapojení do souvětí.

6.3.1 Souvětné spojení parataktické

K parataktickým strukturám náleží pouze dva typy: podle MČ 3 je stylisticky příznakové **asyndetické parataktické vyjádření způsobu srovnáním**: *vrána k vráně sedá, rovný rovného si hledá; železo rez sžírá a srdce hoře svírá*. Jako hovorový hodnotí SČ **parataktický typ souvětí s funkcí „specifikace sankce“**: *rozbij to a uvidíš*.

6.3.2 Souvětné spojení hypotaktické

- MČ 3 zachycuje **konstrukce s pronominální částicí signalizující začátek postponované nadřazené věty**: *a když učitelka vešla do lesa, tak ten chlap vyskočil z roští* [v projevech hovorového rázu]. Podle MČ 3 může v hovorových projevech nebo v ustálených případech zůstat nevyjádřeno tzv. opěrné zájmeno: *komu se nechce, (ten) ať nechodí* [hov. při elipse zájmena], *komu není shůry dáno, v apatyce nekoupí*.
- Gramatické kategorie jsou příčinou stylové odlišnosti **podmínkových souvětí**, a to v tzv. podmínce nereálné. Neutrální je užití minulého kondicionálu alespoň v jedné z vět a užití přítomného nebo minulého kondicionálu ve větě druhé. Jako hovorové se počítají kombinace s minulým časem nebo výlučně užití minulého času: SČ *kdyby ses byl učil, určitě jsi tu zkoušku udělal; kdybych ho nezadržel, spadl pod tramvaj; jak jsem ho nezadržel, spadl pod tramvaj*; MČ 3 *kdyby včera nepršelo, přišel bych*. Uvedené zákonitosti potvrzuje též SS: kondicionál prezenta je zde pojímán jako nepříznačový, pokud jde o signalizaci hypotetické platnosti predikátu.
- Zcela zvláštním typem jsou **nepravé vedlejší věty s relativem který** vyjadřující sémanticky vztah časové následnosti, nikoli determinaci, kterou by naznačovala hypotaktická forma spojení: *koupili televizor, který mu dali k narozeninám*; SČ *spadl pod vlak, který ho přejel*. MČ 3 tento typ vět hodnotí jako stylisticky nevhodný, SČ jako nesprávný. Tyto názory však lze dnes již považovat za překonané (viz Daneš 2009).

6.4 Konkurence spojovacích výrazů

6.4.1 Parataktické spojovací výrazy

- Pro vyjádření **slučovacího poměru** má podle excerpovaných prací čeština tyto příznakové prostředky: zastaralou souřadící spojku *aniž* (MČ 3), souřadící

spojení s *aniž* a kladným tvarem slovesa (SV je hodnotí jako archaické), a knižní až zastaralé podoby *aneb / anebo, neb / nebo* (MČ 3). Za příznakové považuje MČ 3 asyndetické a zvláště polysyndetické spojení ve vícečlenných slučovacích souvětích. Nesprávně se podle SČ užívá spojky *i* namísto *ani* v záporných větách typu *nepracoval včera a nepracuje i* (správně *ani*) *dnes*. Ve spojení mezivětném je podle SS v češtině silně knižní až archaická spojka *i* a je v této funkci zároveň provázena odstínem příčinně-důsledkovým; příklad SS neuvádí.

- Pro vyjádření **odporovacího poměru** by bylo možno podle excerpovaných prací sestavit škálu spojovacích výrazů od hovorového *ovšem* přes neutrální *ale*, „spíše psané“ *(a)však* (někde hodnoceno jako neutrální) po (silně) knižní až zastaralé *leč* a *než*: MČ 3 *leč, než* [kniž. až zastaralé], *ovšem* [hov.]; SČ *ale, avšak, však* × *leč* [kniž.]; SS stylově neutrální *ale*, spíše psané *(a)však*, silně knižní *leč*.
- SČ považuje za knižní spojku **či ve spojení složek několikanásobného větného členu** v otázkách typu *sním či bdím*, tedy složek spojených v poměru, který SČ nazývá alternativním.
- **Stupňovací poměr** lze podle SČ knižně vyjádřit spojkou *ba* či archaickým *ano*, které se slovnědruhově klasifikuje jako částice, ale řadíme je do této kategorie pro jeho zřetelně patrnou konektivní funkci: *ona vždy s velikým pohnutím, ano s pláčem ledva utajeným modlení své vykonávala* (SČ).
- **Příčinný (dvůvodový) poměr** lze vyjádřit knižní spojkou *neboť* (SS, MČ 3), zcela archaicky pak příklonným *-ť* (formulace o příklonném *-ť* MČ 3): *v tu ránu všichni umkli, zaznělť hlas zvonu* [arch.] (příklad SČ).

6.5 Hypotaktické spojovací výrazy

6.5.1 Účelové spojovací výrazy: *aby*

Spojovacímu výrazu *aby* konkuruje v účelových větách pouhé *by*: MČ 3 *Milča dokončivši svou práci, zašla též do světnice, by švagra uvítala* [zastaralé]. SČ *každý si předsedával, by lépe viděl* [arch.].

6.5.2 Výrazy uvozující vedlejší věty obsahové: *aby*, *kterak*

- Příznakové je podle MČ 3 **varování s *aby*** v performativní formuli typu *varuji tě, abys tam chodil*, patrně oproti vyjádření s parataxí (?) *varuji tě, nechod tam!*
- Spojka *ať* se podle MČ 3 může použít v **žádacích obsahových větách** typu *přála si, ať se k ní nastěhuji*. Podle MČ 3 jde o spojení zřídka užívané a hovorové.
- MČ 3 zachycuje **konstrukci s knižním *kterak*** (proti *jak*): *bylo slyšet přes síňku, kterak matka s tetou pronajímají pokoj slečně z pošty*.

6.5.3 Časové spojovací výrazy: *co*, *jak*, *jen*, *kdykoliv*, *když*, *mezitímco*, *než*, *nežli*, *zatímco*

- Stylově neutrální **spojka *než*** má archaický konkurent *nežli*, ve stylovém hodnocení této opozice se shodují SČ a SS. SS dále považuje spojku *než* za nepříznakovou, je-li užitá pro vyjádření sledu dějů, příznaková je však při užití „specializovaném“, tj. patrně při užití s vyšší mírou explicitnosti vyjádření sledu dějů: *dříve než, předtím než*.
- Spojka *když* je podle SS **základní, stylově nepříznaková** pro vyjádření časových vztahů v hypotaktickém souvětí, konkurují jí příznakové spojovací prostředky se základem *jak* (některé typy viz dále), označené v SS souhrnně

jako zčásti nepříznačkové, zčásti příznačkové – užívané např. v jazyce lidovém. Ještě obecněji formuluje poučení o konkurenci *jak / když* SČ, když uvádí, že *jak* je v časových větách hovorové.

- **Příznačková je spojka *když***, jestliže signalizuje neaktuální (uzuální) činnost: *není slušné, když děti odmlouvají rodičům* (MČ 3), hovorově ji lze použít pro vyjádření budoucích současných dějů: *co vynalezneš, až / když budeš velký?* nebo pro význam podmínkový (MČ 3, příklad pro podmínkový význam není uveden). Na sportovní publicistiku je omezený typ *Spartak Sokolovo porazil Spartak Stalingrad 12:10, když už prohrával 1:5 a 4:8*. Hovorově je užití *když* namísto spojovacích výrazů s kondicionálovými morfy: SČ *slušelo by se, když by našeho hosta přijal ředitel* [hov.] × *kdyby* SČ.
- **Časové vztahy při paralelně probíhajících dějích** lze vyjádřit spojovacími výrazy *mezitímco* [kniž.], *zatímco* a *co* [arch. / subst.]: *mezitímco / zatímco / co jsme byli na chatě, ani jednou nepršelo; co jsem se vrátil z lázní, cítím se lépe* [hov.] × *od (té) doby / chvíle, co...* (všechny doklady SČ). MČ 3 hodnotí *co* ve významu *mezitímco / zatímco* jako stylově omezené. Stylové zabarvení uvedených spojek se zřejmě liší podle toho, zda je či není přítomno explicitní vyjádření paralelnosti dějů, ať už je integrální součástí spojovacího výrazu, nebo má formu příslovečného určení. Paralelnost opakovaně nastávajících dějů lze vyjádřit knižním *kdykoliv* nebo neutrálním *vždy(cky) / pokaždé když*: *když vařila, děti si hrály v kuchyni* (SČ); *kdykoli* × *vždy(cky) / pokaždé když...* (MČ 3). Pro vyjádření paralelnosti dějů se zřetelem k okamžiku jejich ukončení lze podle SČ použít buď knižní *pokud, pokavad*, či neutrální *dokud*: *koukala za tátou, dokud se neztratil za rohem*. Při zřeteli k okamžiku počátku dějů bývá neutrální *jakmile* nahrazováno hovorovějším *jak*: *a jak řekl „tři“, pustili hasiči sedm proudů vody rovnou do sedmi dračích tlam* (MČ 3). SČ je v hodnocení rozhodnější: *jak se najím, hned ti pomůžu* [hov.] × neutrální *jakmile*. Ještě dále zachází SS – považuje *jak* v uvedeném významu za hovorové, lidové: *jak se na mě někdo podíval, už jsem se hleděl ztratit*. Podobně se v MČ 3 vymezuje jako hovorovější *jen* oproti *sotva(že)*: *Ale jenjen že se ten ctihodný pán ke kočce sehnul, už se zas narovnal; jen jsi to řekl, už shodil kabát a začal kácet stromy*. K časovým vztahům paralelních dějů lze řadit i typ *a jak tak seděl u cesty a*

litoval, viděl, že po té cestě jede nějaké auto [hov.], a to na pozadí spojení s když.

6.5.4 Spojovací výrazy přípustkové: **ač, ačkoli, byť, i když, i kdyby, jak, třebaže**

- SČ u přípustkových spojovacích výrazů zachycuje opozici knižního *jakkoliv* oproti neutrálním spojovacím výrazům *ač, ačkoli, třebaže*.
- Jako knižní a archaické označuje SČ spojovací výraz *byť (i)*, jako poněkud knižní pak spojovací výraz *ačkoli*, a to oproti neutrálním *i když, i kdyby*: *neřekl jsem mu nic, i když mi pukalo srdce*.
- V hovorových projevech se může *jak* – vzniklé zkrácením z *jakkoli* – uplatnit též ve významu přípustkovém: SČ *jak jsem ho neznal, hned mi byl sympatický [hov.]; paní, jak byla stará, červenala se*.

6.5.5 Spojovací výrazy podmínkové: **jestli, jestliže, -li, pokud, jak, pakliže**

- V hodnocení spojky *jestli* se excerpované práce, které se o ní zmiňují, shodují: SČ a MČ 3 označují *jestli* v podmínkových větách za hovorové, a to na pozadí neutrálních spojovacích výrazů *jestliže, -li, pokud*. Knižními konkurenty uvedených spojovacích výrazů jsou spojky *pakli, pakliže* (MČ 3), archaickým konkurentem je spojka *ačli* (SS). SS klade *jestli* dokonce mimo spisovnou vrstvu češtiny, a to v dokladu s kondicionálem: *jestliže by × jestli by [nespis.]*.
- Spojka *jak* se v otevřené podmínce hodnotí různě, SČ ji považuje za substandardní na pozadí neutrálního *kdyby, jestliže, v případě, že...*; za *předpokladu, že...*; podle SS má výrazně hovorový charakter: *jak to nestihl včas, tak jsme byli bez jídla; jak to slíbil, určitě přijde*.

6.5.6 Spojovací výrazy příčinné (důvodové): jelikož, ježto, kdyžtě, poněvadž, protože, skrztože, že

- U příčinných spojek postulujeme SČ škálu: *poněvadž* [mírně kniž.], *jelikož* [kniž.], *ježto*, *anžto* [arch.], na opačném pólu stojí příčinná vyjádření s předložkovou vazbou *skrz to*, *že* [subst., reg.], kterou zde do kategorie spojovacích výrazů zahrnujeme proto, že SČ ji uvádí i v podobě naznačující dokončenou konjunkcionalizaci: *skrztože*. Vyjadřují se k ní i jiné excerpované práce, jejich hodnocení uvádíme v dokladech vazebnosti. Ve formě škály představuje spojovací výrazy s příčinným významem také MČ 3: *protože*, *poněvadž*, *jelikož*, *ježto*. Výrazy jsou seřazeny tak, aby reflektovaly jejich postupně zesilující knižní charakter. Na knižnosti spojky *jelikož* se s citovanými pracemi shoduje SS, *ježto* hodnotí pouze jako knižní a přidává rovněž knižní spojku *kdyžtě*.
- V příčinných vztazích se rovněž uplatňuje pouhé *že*, očividně související se spojkami *protože*, *skrztože*: SČ *že bylo teplo, sundal jsem si čepici* [hov.]; SS *že byla velká zima, oblékl jsem si kožich* [hov.]; SČ *táta se obléká, že půjde na policii* [hov.], uvádí se zde též explicitní konkurent s cílem, *že...*

6.5.7 Spojovací výraz *jak(o)*; *jako* a *než(li)* ve srovnávacích větách

- Podle SČ se spojovací výrazy *jako* a *takto* hodnotí v apoziční skupině s významem identifikace a se strukturou proprium + apelativum: *Franta Vomáčka, jako / takto náš nový předseda, byl na ně tak trochu slabý*.
- Spojovací výrazy *než(li)* × *jak(o)* tvoří ve srovnávacích větách různě hodnocenou opozici stylově vyšší × stylově nižší. Jednotlivé excerpované práce je hodnotí takto: SČ *mám ho radši jak tebe* [subst.] × *než, nežli*; SS: *jako* se ve srovnávacích větách hodnotí jako hovorové, *jak* jako nářeční, obojí na pozadí spojky *než*. Podle SS je *jak* v tomto typu vět rozšířeno zejména na Moravě.

6.6 Relativa

- Nejvíce probíraným typem je konkurence relativ *který* a *jenž*. Obecně se konstatuje knižní charakter relativa *jenž* (SČ, SS), knižní zabarvení však podle MČ 3 neplatí pro všechny pády, zvl. pády předložkové knižní charakter nemají: *na své cestě narazil na kontinent, o němž se domníval, že je to Indie*. Relativum *který* může v souvětí vystupovat také v atributivní pozici a v anaforické funkci v typu *který kuň ovsa dobývá, nejméně ho jí* (SS). Tento typ je v SS hodnocen jako zjevný archaismus a konstatuje se zde, že ve spisovném jazyce ustoupil typu s relativem v iniciální pozici vztažné atributivní věty: *kuň, který ovsa dobývá, nejméně ho jí*. SS výslovně označuje za knižní tvary posesivních relativ *jehož, jejíž, jejichž*. Posesivní relativa mají v hovorovém jazyce protějšky s *který*: SČ *to je ten kluk, kterého maminku znáš*. Hovorové jsou podle SČ také relativa *co* a *jak*. V nekultivovaných projevech se podle SČ nenáležitě užívá zájmenných příslovců *kam, kde, kdy* namísto *který* u substantiv, která nemají příslušný místní nebo časový význam.
- Relativum *jak* podle MČ 3 v hovorovém stylu uvozuje vlastní atributivní věty ve spojení *jak* se zájmenem 3. osoby. Větám s *jak* odpovídají neutrální věty se zájmenem *jaký, který* nebo *jenž*: *už zkusil ten jiný pocit času, jak jej prožívají věžňové* [hov.] × (?) *jaký prožívají věžňové; to je ta paní, jak jsi jí tak vynadala* [hov.] × (?) *které / jíž jsi vynadala*.
- SS se obšírněji vyjadřuje také k problematice tzv. absolutního relativního zájmena *co*. Podle SS má charakter prostředku povýtce (jinde také „výrazně“) hovorového až lidového, konstatuje však zároveň, že se projevuje snaha po rozšíření stylových hranic jeho užívání.
- Na přechodu mezi hypotaxí a parataxí stojí relativa v tzv. nepravých vedlejších větách, zachyceny jsou typy důsledkové a kontinuativní: MČ 3 označuje jako silně knižní až archaické, někdy též parodisticky užívané *pročež*; jako zastaralé, ale dnes nově hovorově nebo parodisticky užívané označuje *kterýžto*: *tak umění udržuje naše styky s minulostí a s jinými národy, kterýchžto prvků*

nezbytně jest zapotřebí k jednotě [...]; měli jsme kočku Micku, kteréžto zvíře nám později uteklo.

- Zájmena s příklonnými morfy: výrazně stylově omezeno je podle SS relativum *kdož*, knižní je příklonné *-ě* u *se* oproti samotnému tvaru *co* v měrových určeních: *snažil se, seč mu síly stačily* (SČ).

6.7 Typy se sémantickými posuny

Do kategorie sémanticky motivovaných posunů v konkurenci syntaktických prostředků řadíme konstrukce, u nichž primárně sledujeme zřetele sémantické – význam věty a sémantické role jejích participantů. Výrazová konkurence u nich není hlavním předmětem zájmu. Jde především o **různé typy diateze**, nejčastěji vyjadřované posuny morfologických kategorií u přísudků sledovaných konstrukcí.

- **Posuny v kategorii osoby** pozorujeme u konstrukcí s hovorovým užitím 3. osoby singuláru pasíva k dekonkretizaci podmětu: MČ 3 – *tam se dostane všechno koupit*. Třetí osobu singuláru v činném rodě naopak nelze podle MČ 3 v současné češtině užít pro deagentizační funkci, jak to bylo možné v jazyce starém. Do jisté míry to však možné je v jazyce lidovém: v *Bratislavě dostane všechno. To musí často zalévat*. Užití třetí osoby plurálu v činném rodu oproti konstrukcím s pasivem jako stylově odlišný prostředek zachycuje SČ: *říkali jí Pěničko; v Itálii už zase stávkují* [hov., publ.]. Zdvíhlostní konotace má transpozice 3. osoby pro funkci vyjádření 2. osoby: MČ 3 *bude si pan profesor přát kávu?* [v dialozích prostě sdělného stylu]. Příznakové transpozice osoby shledává SČ u zastaralého onikání a onkání, jako archaické a nářeční kategorizuje plurál u participia: *tatínku, vy jste zmokli*. Posuny v kategorii osoby jsou též příčinou stylové odlišnosti konstrukcí s pasivním imperativem: SČ označuje konstrukce jako *ukřižován bud'*; *budiž uvedeno v protokolu* jako knižní, jsou-li adresovány třetí osobě, živé jsou však, mají-li funkci osoby druhé: *bud' už oholen, až přijdu*.
- Regionální rozdíly se projevují v **rozeznávání statické a dynamické lokalizace**: SV uvádí, že česká část našeho území zpravidla liší lokalizaci statickou od dynamické cílové: *kde* × *kam*, *zde* × *sem*, *někde* × *někam*, *jinde* × *jinam*, kdežto oblast Moravy se

přiklání k užívání zájmen primárně spojených s nedynamickou lokalizací v postavení lokalizace cílové.

- Dalším okruhem syntaktické konkurence je **polysémie syntaktických konstrukcí**. Sloveso *mít* ve spojení s částicí *prý* jako vyjádření nejistoty o sdělovaném obsahu je prostředek chápaný jako hovorový: MČ 3 *měl se prý zaplést do nějaké finanční machinace* (= „údajně se zapletl“ namísto neutrálního „měl povinnost / měl uloženo se zaplést“). Ve větách s analytickými predikáty s infinitivem vzniká polysémie kvůli schopnosti infinitivu implikovat další participant, a proto konstrukci zachycenou shodně v SČ i v MČ: *chtěl uvařit čaj* [hov.] lze interpretovat jako „chtěl, aby mu někdo uvařil čaj“ (= význam odpovídající hovorové řeči) a též jako „měl v úmyslu uvařit čaj“ (= význam neutrální).
- Jiné typy konkurence se **liší kategorií způsobu**: SČ hodnotí konstrukci s indikativem *s tvým souhlasem jsem to udělal* jako hovorovou ve významu podmínky nerealné, a to na pozadí konstrukcí s kondicionálem. Uvedená konstrukce je však spisovná, užije-li se pro vyjádření příčiny („udělal jsem to, protože jsi s tím souhlasil“).
- U **konstrukce** *musíte mě před Bratislavou vzbudit* se příručky rozcházejí v hodnocení. MČ 3 ji považuje za neutrální, SČ hodnotí stejný typ jako hovorový na pozadí vyjádření s platností časovou, nikoli místní: „dříve než budeme v Bratislavě“. Podobně SČ považuje za hovorové konstrukce s *před* a instrumentálem substantiva s věcným významem, která jsou výsledkem kondenzace vedlejší věty: *před Prahou si ještě zapálím* × *před příjezdem do Prahy si ještě zapálím*; SČ *lékař pacientovi doporučil Luhačovice* [hov.] × *...aby se léčil v Luhačovicích*; SČ *dej pozor na toho králíka* [hov.] × *dej pozor (na to), aby se ten králík nespálil*. MČ 3 hodnotí stejný typ kondenzace jako neutrální: *lékař mu doporučil, aby se léčil v lázních / lázně*.
- Při **generické referenci** se považuje za příznakové užití zájmen *všichni, každý, žádný*: SČ *všichni lidé jsou smrtelní* (× *Lidé jsou smrtelní*); *každý lev je masožravec* (× *Lev je masožravec*).

- Sémanticky motivované je též **užití neměrových adverbii pro vyjádření míry**: SČ *krásně, parádně...* [expr.], příznakové je rovněž užití nepersonálního agentu ve funkci výzvy: SČ *svít', měsíčku, svít'*.
- **Sémantická nesourodost adjektiv v přívlastku a členů koordinační skupiny** je příčinou příznakovosti struktur *přinesla mu autíčko, bonbóny, kostky, banán, pomeranče a panáčka* (MČ 3) a *Karel je tichý a znalec orientálních jazyků* (MČ 3). V prvním případě se mísí různé věcné kategorie dárků, v případě druhém odkazuje sémantika složek do těžko vzájemně asociovatelných kategorií.

6.8 Popisy kategoriálního charakteru: slovosled, tematicko-rematická struktura

Slovosledu a aktuálnímu členění věnují MČ 3 a SV rozsáhlé samostatné kapitoly. Ačkoli obě tyto oblasti syntaktické výstavby nesporně mají zásadní vliv na stylový charakter syntaktických struktur, nebudeme se jim v této práci blíže věnovat, domníváme se, že si tato problematika zaslouží samostatný rozbor, nadto v centru našeho zájmu stojí problémy odlišné a ty se ve většině případů dají zkoumat i bez ohledu na jejich poziční konfiguraci. O slovosledu a aktuálním členění zde hovoříme jako o poučení kategoriálního charakteru, protože popis těchto oblastí v excerpovaných pracích je specifický vysokou frekvencí kategoriálních termínů, kdežto ve výkladech o jiných jevech syntaktické výstavby je kategoriálnost nezdědka suplována příklady a uvozením typu „konstrukce s“ + určitý lexikální výraz, spojení apod., což je dáno povahou zkoumaných jevů.

Kromě velmi obecných výkladů se v excerpovaných pracích věnuje velká pozornost postavení atributu. Opakovat zde veškerá poučení o daných oblastech by nebylo účelné, uvádíme pouze příklady pozoruhodné tím, že naznačují zcela konkrétní specifika mluveného projevu a odkazů na mluvený projev je v excerpovaných pracích poměrně málo, ačkoli stylově jistě jsou relevantní. MČ 3 uvádí, že tázací slovo na začátku je pravidlem ve spisovném jazyce, v mluveném jazyce se posouvá do středu či na konec. SČ uvádí poučení o předsunutých elementech tematické povahy coby specifiku mluveného jazyka: *ten vrah, o tom jsem četl v novinách; o tom jsem už někde slyšel, o té krádeži*.

6.9 Popisy obecnějšího charakteru

Některé excerpované syntaktické práce uvádějí pasáže, které jsou spíše než na vnitřní formální diferenciaci syntaktických kategorií zaměřeny na popis konkurence jednotlivých syntaktických prostředků v určitých typech textů nebo na popis soustředěný pouze na kategorii jako takovou, s minimem příkladů a s důrazem na popis struktury či významu dané kategorie. Tyto popisy nazýváme popisy obecnějšího charakteru, protože obvykle abstrahují od konkrétního jazykového prostředku a bývají koncipovány ve směru od kategorie k typu textu, zmiňuje-li se.

Takto např. MČ 3 pojednává o hypotaxi a vymezuje ji jako prostředek užívaný v psaném jazyce i tam, kde významový vztah mezi komponenty je koordinací. Opačnou tendenci spatřuje MČ 3 v mluveném jazyce, v němž se paratakticky vyjadřují i vztahy dominační.

Ve zcela obecné rovině popisuje SČ mluvenost a principy její výstavby: nepřipravenost, absence úplné větné a nadvětné perspektivy, juxtapozice, adice, nastavování a celková uvolněnost větné stavby.

Obecnější charakter má také popis nepravých vedlejších vět a anakolutu v SČ.

7 Analýza excerpovaného materiálu – relačnost jako centrální princip organizace stylové analýzy syntaktických prostředků?

Nyní ověříme na excerpovaném materiálu vhodnost aplikace přístupu ke stylistické analýze syntaktických prostředků, který jsme nazvali přístupem relačním. Jeho podstatou je **důsledné uplatnění stylistické a syntaktické systematiky**: rozlišení syntaktických kvalit vnesených do syntaktické konstrukce jazykovými prostředky, které jsou příznakové už na nižších rovinách struktury, a konstrukce stylových kvalit prostředky syntaktickými, tj. vzájemnou syntaktickou konfigurací jazykových prostředků, které jsou z hlediska nižších rovin neutrální.

7.1 Relační přístup: problematika vazeb

U vazeb mezi predikátem a jeho doplněním je relační charakter konstruování příznaku základní u větných členů obsazených pádovými formami jmen (*dobýt města* × *město*; *byl pochválen ředitelem* × *od ředitele*; *čerta starého mu to bude platné*; *vrátil se [jako] žebrák* apod.). Relační charakter naopak nemají konstrukce, v nichž je jeden z členů obsazen příznakovými sekundárními předložkami: *stran tohoto dopisu*; *vzhledem k tobě*; *následkem toho*, *že...*; nářečními předložkami *zpod*, *zponad*, *zpoza* atd. Nerelační jsou dále příslovečná určení obsazená příznakovými výrazy, dokladů je však minimum: *jakživ* × *nikdy to neviděl*; *jak moc* × *jak mnoho*, totéž platí pro částice, např. *nabeton*.

7.2 Relační přístup: problematika výpovědní

Na rozdíl od problematiky vazeb není ani možné, ani účelné přehledně popsat všechny excerpované typy s ohledem na jejich formu. Formálně strukturovaný popis lze podat pouze u problematiky nepřekračující rámec analyticky vyjadřovaných predikátů, neúčelný je přirozeně též popis konkurence predikátů syntetických.

Nejméně formálně rozrůzněna je konkurence analytických predikátů se slovesem *být*, ve většině případů si konkurují různé morfologické formy obsazení nominální složky predikátu, nemění se lexikální obsazení složek. Z hlediska našeho zkoumání jde vesměs o typy relační, protože jejich příznakovost vyplývá ze spolupostavení slovesného lexému a

(nejčastěji) jmenné složky k němu náležející. Relační platnosti pozbývají predikáty se jmennými tvary adjektiv: *ten člověk je pln nenávisti*, protože příslušnou stylovou kvalitu do nich vnášejí knižní tvary slov. Výjimečný je v soupisu relační doklad se spojkami *jak(o)* a *než* ve jmenné části přísudku: *Petr je starší jak(o) Pavel / než Pavel*. Pestřejší formální rozrůzněnost pozorujeme už u analytických predikátů s modálními a kategoriálními slovesy a samozřejmě též u typů frazeologizovaných, nepovažovaných již pro ustálenost za složené ze dvou syntaktických jednotek (typ *uvést v soulad*). Analytické a frazeologizované predikáty jsou bez výjimky typy relační.

Z hlediska našeho zkoumání je podstatným strukturním rysem typů výpovědní konkurence založených na různých predikátech s různou gramatickou formou (viz 6.2.1) to, že všechny změny v excerpovaných příkladech se odehrávají **uvnitř valenčního rámce** příslušného predikátu a že i tyto případy jsou bez výjimky relační.

Také u struktur s částicemi převažuje relační charakter. Příznakovost částic se konstruuje v relaci modifikace jednoho členu – modifikace celé výpovědi: *on není žádný začátečník* × *on vůbec není začátečník*, stylově diferenční charakter má také postavení záporných částic *ne* a *nikoliv*, částic *nejspíš*, *bodejt'*, *necht'* atd. Relačnost shledáváme i u ostatních excerpovaných typů od syntaktického vztahu zmnožení po souvětné výpovědi.

Nejhojněji je relační charakter konstruování příznaku doložen už uvnitř samotných analyticky vyjádřených větných členů, konkrétně u predikátů, u dalších pozic valenčního rámce se většina konkurence odehrává uvnitř valenčního pole subjekt – predikát – přímý a nepřímý objekt. U vztahu zmnožení a u souvětných typů je pak relační charakter konstruování příznaku vázán na způsoby spojování jednotlivých složek (spojkové × asyndetické spojení), na jejich sémantický vztah a vztah ke stavu objektivní reality (*spadl pod vlak, který ho přejel*), na gramatické kategorie predikátů v souvětné relaci (*kdyby ses byl učil, určitě bys tu zkoušku udělal*) a v širokém smyslu na formu obsazení jednotlivých větných členů (*skála neskála, tady postavíme tunel* × (?) *kdyby tu nebyla skála...*; *udělat to já* × (?) *kdybych to udělal já...*).

7.3 Relační přístup: spojovací výrazy

Výklad o spojovacích výrazech omezíme hlavně na jejich specifickou konstrukci příznaku danou jejich schopností syntakticky usouvztažňovací a strukturační. Najdou se totiž

mezi nimi hojněji takové výrazy, které jsou příznakové pouze za určitých kontextových a syntaktických okolností. U konkurence spojovacích výrazů je často rozhodujícím činitelem význam syntaktického okolí, které příslušný spojovací výraz usouvztažňuje. Proto např. spojku *když* můžeme označit za knižní, užije-li se v relaci výpovědí, jejichž obsahy vyjadřují významový vztah podmíněnosti, nikoli časové následnosti. Forma vyjádření příslušných obsahů už však nemusí být součástí vysvětlení příčin stylové příznakovosti spojovacího výrazu. Podobně např. *ano* je příznakové v konektivní funkci s významem stupňovacího poměru, *ovšem* je příznakové, stojí-li ve funkci výrazu *avšak* apod. U spojovacích výrazů je kromě označení „(ne)relační“ potřeba definovat konfiguraci jejich sémantiky a / nebo sémantiky kontextu ve smyslu „jestliže syntaktické okolí / komunikační situace apod. implikuje sémantiku x, pak je lexém (ne)příznakový“. Spojovací výrazy tedy častěji bývají „specificky relační“: charakter jejich příznakovosti nelze plně ztotožňovat s charakterem příznaku autosémantických lexikálních prostředků. I u autosémantických lexémů se sice určité stylové složky jejich významu konstruuji v relacích s jinými lexémy v kontextech, ve kterých se dané autosémantické lexémy nejčastěji vyskytují, ale charakter „usouvztažňovací“ sémantické kvality spojovacích výrazů je odlišný – stojí na jiném stupni obecnosti a abstrakce.²³ Proto nelze říci, že spojovací výrazy nejsou relační, jejich typ relačnosti pouze umožňuje od vztahu snáze abstrahovat, konstruovat jej pouze jako interpretační pozadí.

7.4 Relační přístup: metodologie

Relační přístup jsme záměrně koncipovali jako extrémní akcentaci stylové příznakovosti jazykového prostředku coby systematizujícího kritéria. Sama skutečnost, že jsme se při relačním přístupu rozhodli přistoupit ke strukturní klasifikaci, dobře dokládá hlavní nedostatek relačního přístupu. Jestliže totiž v rámci relačního přístupu vyčleníme ze zkoumaného komunikátu lexikálně příznakové prostředky, zůstane značná část nediferencovaného řetězce jazykových prostředků. Tento řetězec je třeba dále diferencovat, a proto je třeba přistoupit k další klasifikaci, a to ke klasifikaci strukturní. Bez zřetele k formálně syntaktickým kategoriím bychom nemohli získaný relační materiál žádným přehledným způsobem zpracovat ani pro stylistickou systematiku, ani při analýze komunikátů, ani pro případný návod k tvoření komunikátů. Ukázalo se také, že některé jazykové prostředky mají i své lexikální příznaky relačně konstruované – o jejich lexikální příznakovosti rozhoduje jejich syntaktické okolí. Z metodologického hlediska je největší

²³ Srov. např. kolokační složku významu (Čermák 2001 : 200) a výklady o specifické (sémantické – pozn. M. P.) relačnosti synsémantických slovních druhů (Filipec – Čermák 1985 : 77n).

nevýhoda relačního přístupu užitečná tím, že dokazuje nutnost aplikace dalších diferenciacních kritérií, a to kritérií strukturních. Podle našeho názoru uvedený nástin relační problematiky osvědčuje **výhodnost současné aplikace strukturního hlediska při stylistickém zkoumání syntaktické struktury**.

Dalším přínosem relačního přístupu je, že rozšiřuje pohled na syntaktickou analýzu se stylistickým zřetelem tím, že poukazuje na relační charakter příznaku i u konstrukcí, u nichž se o vztahu ve formálně syntaktickém aparátu neuvažuje, a umožňuje je diferencovat. Omezíme-li pozornost např. na oblast vazeb, pak se (ne)relačnost nekryje se syntaktickými kategoriemi, jako je větný člen nebo typ syntaktické závislosti – rekce, adjunkce aj. Relační i nerelační charakter konstruování příznaku nalezneme (1) uvnitř analyticky vyjadřovaných větných členů – verbonominálních predikátů: *Petr je darmošlap* (nerelační), *Petr je na holky / masový* (relační) i (2) ve vztazích mezi jednotlivými větnými členy, a tedy i v rámci různých typů vyjádření syntaktické závislosti: *točit klikou* × *s klikou* (relační, rekční), *dát pohlavek* × *dát facana* (nerelační, rekční), *stalo se to minulého roku* (relační, adjunkční) × *udělat něco halabala* (nerelační, adjunkční). Částice by náležely zčásti do množiny relační, zčásti do množiny nerelační (příznakovost / nepříznakovost lexikální × příznakovost / nepříznakovost poziční), nehledě na možné průniky obou množin; spojovací výrazy tvoří v daném případě jev pomezní, obtížně zařaditelný atp. Relační a nerelační povaha konstrukce příznaku je tedy kvalitou jazykového prostředku spjatou spíše se slovnědruhovou charakteristikou členů příslušné konstrukce než s povahou syntaktického vztahu, do nějž vstupují.

Syntakticko-stylistickou problematiku bychom na základě naší stylisticky nazírané relačnosti – nerelačnosti mohli chápat značně zjednodušeně a zahrnout do ní pouze takové konstrukce, které mají v širokém smyslu analytickou stavbu a v nichž ani jeden z komponentů nelze označit za příznakový už na rovině lexikální, tj. bez ohledu na zapojení do syntaktických vztahů. Vyčleňovali bychom tedy prostředky výhradně relační uvnitř rozsáhlé množiny velmi různých jevů, které tradičně označujeme jako jevy syntaktické, a tedy rovněž v jistém smyslu relační.

Z předchozího výkladu však zřetelně plyne, že pouhá (ne)příznakovost nemůže být vlastním principem popisu, bez alespoň rámcového zřetele k formě je explikativní síla relačního přístupu mizivá, a to zřejmě platí, i pomineme-li fakt, že excerpované syntaktické práce patrně pracují převážně se stylově vyšším materiálem, což výsledky nepochybně ovlivňuje. Jisté přínosy však v relačním přístupu přece spatřujeme. Na nejobecnější rovině ukazuje relační přístup nutnost součinnosti hledisek stylistických a strukturních – formálně syntaktických.

Zostřený zřetel ke struktuře dále poukazuje na to, že pokud všechny dosud popsané typy relační konkurence zahrneme do obecného označení „konkurence syntaktických prostředků“, pak toto označení spíše vypovídá o zorném úhlu zkoumání, než aby postihovalo strukturní vlastnosti syntaktických jazykových prostředků, kterými jsou zkoumané konstrukce ztvárněny. Jinými slovy – **nediferencované označení „konkurence syntaktických prostředků“ sděluje pouze to, že příslušný komunikát zkoumáme z hlediska usouvztažnění struktur ne menších, než je jednoslovný lexém, nesděluje však nic o charakteru usouvztažnění ani v našem relačním smyslu, ani z hlediska strukturní výstavby.**

Pragmatickým problémem vyčleňování relačních a nerelačních struktur uvnitř závislostních syntagmat je jistá mechaničnost, která vyplývá z toho, že některé typy obsazení jsou v určité syntaktické konfiguraci velmi silně ustáleny, a i přesto, že jeden z členů syntagmatu je sám o sobě nepříznakový, užití lexikálně příznakového členu implikuje zcela konkrétní formu syntagmatu. Platí to zejména u předmětových vazeb, např. podstatné jméno *rotyka* se zpravidla nemůže stát základem výpovědi s finitním slovesem v jiné formě než právě v kombinaci se slovesem *dělat*. V množině syntaktických vztahů, do kterých může podstatné jméno *rotyka* vstupovat, je užití vazby *dělat rotyku* nápadné jako celek. Vysoká ustálenost užití podstatného jména uvnitř konkrétní syntaktické konstrukce pak natolik silně implikuje příslušný syntaktický vztah, že z něj lexikální charakter příznaku dokážeme vydělit jen při vysoce abstraktní formální analýze. U jiných typů syntagmat může ustálenost nerelační, „lexikální“ charakter příznakovosti naopak posílit. To platí v největší míře u příslovcí, jejichž syntaktické uplatnění je omezeno téměř výhradně na funkci příslovečného určení. Automatizace větněčlenské funkce, a tudíž omezené množství syntaktických konfigurací, do nichž určitý prostředek vstupuje, napomůže odhlížet od vztahu k dominujícímu členu a izolovat příznak od syntaktického okolí.

7.5 Strukturní přístup

Nyní se zaměříme na další možný přístup ke stylistickému zkoumání syntaktické roviny jazykové struktury. Nazveme jej strukturní přístup a jeho centrálním kritériem bude **formálně syntaktické hledisko**: bude sledovat jak úroveň syntagmatu (v našem smyslu úroveň vazeb), tak úroveň výpovědi a uvnitř těchto kategorií pak formu obsazení větných členů, kvalitu syntaktického vztahu mezi nimi, užití částic a spojovacích výrazů ve výpovědi.

To vše budeme zkoumat se stylistickým zřetelem k možnostem delimitace stylového příznaku na příslušném řetězci, k metodologickým aspektům a k explikativní síle zvoleného přístupu. I tento přístup budeme demonstrovat na excerpovaném materiálu.

7.6 Strukturní přístup: problematika vazeb

U problematiky vazeb je stylový příznak namnoze úzce vázán na formu výrazů vstupujících do syntaktické relace, méně už na význam. Každá (ne)příznaková vazba bývá přímo (kategoriálním popisem) či nepřímo (příkladem) definována primárně s ohledem na formu, a to v kategoriích morfologických i syntaktických, např. dativní předmětové doplnění u sloves *učit* a *vyučovat* je knižní, hledisko významové v obdobných případech ustupuje do pozadí, resp. považuje se za evidentní.

Ukazuje se, že syntagmatický vztah, ať už rekční či adjunkční, a v širším pohledu pak také valenční vlastnosti tvoří všestranně výhodný pojmový rámec pro stylistický popis. Valenční vlastnosti jsou totiž systémově relativně dobře vymezitelné v relaci dominující člen – dominované členy a neuvažujeme-li obsazení větného členu finitní větou, pak je i jejich paradigmata forem ohraničena a je při popisu snáze uchopitelná. Lze předpokládat, že obsazení pozic syntagmatu či valenčního rámce bude ve skutečnosti více diferencováno, než jak naznačuje excerpovaný materiál, který je do značné míry strukturně shodný, což je patrné dáno hledisky systematizace syntaktického popisu. Ukazuje se zde však významný rys metodologický: u všech představených konstrukcí je poměrně snadno vydělitelná ta část struktury, která je nositelem příznaku, např. u genitivních předmětových vazeb je to genitivní tvar substantiva, u předložkových pádů v příslovečném určení místa *vyndal vázu zponad stolu* jsou to nářeční předložky atd. Pozorovaná metodologická výhodnost však platí, pouze posuzujeme-li izolovanou konstrukci a její stavbu. Při stylistické analýze komunikátu se však nelze vyhnout rovněž hledisku substitučnímu. Uplatníme-li metodu substituční, zjistíme, že pro některé konstrukce v češtině chybí strukturně blízký ekvivalent, např. předložky jako *zpoza*, *zponad* atd. musejí být ve spisovném projevu nahrazeny perifrastickou konstrukcí typu *z místa (prostoru) za / nad...* apod. Označení předložky jako nářeční je v takovém případě nepřesné. V kontrastivním systémovém pohledu jistě lze říci, že *zpoza*, *zponad* atd. nepatří do repertoáru spisovných předložek, zároveň však významovou strukturu, jíž jsou nedílnými členy, nelze nahradit neutrální strukturou téže stavby. Touž strukturu nahlížíme jednou z hlediska systémového porovnání jejích jednotlivých lexémů, jednou z hlediska syntaktické

jednotky a jejího významu. Nabízejí se otázky: Které hledisko je v podobných případech hierarchicky vyšší? Neměli bychom hovořit o příznakovém určení místa?

7.7 Strukturní přístup: problematika výpovědní – valenční rámec

Nápadným rysem výpovědních jevů je, že centrální je zde problematika vázaná na přísudek: excerpovaných příkladů, jejichž konkurence spočívá na formě přísudku, je největší množství, dokladů na modifikace výpovědních struktur částicemi a nekonstitutivními větnými členy je minimum. Právě přísudek je činitelem, který rozhoduje o konfiguraci příslušné výpovědi, a řada excerpovaných případů se do značné míry kryje s obsazením valenčního rámce jeho konstitutivními členy. Ze stylového hlediska zde docházíme k určitému paradoxu: přísudek se jeví jako určující činitel konfigurace výpovědi a jeho kategorie zároveň rozhodují o stylové (ne)příznakovosti výpovědi, v jejímž základu stojí, avšak zároveň nelze vždy tvrdit, že příznak spočívá pouze na přísudku. Je-li přísudek sám o sobě lexikálně příznakový nebo je-li příznakovost konstruována formou přísudku, pak je obtížné oddělit přísudek a jeho okolí, obojí je totiž natolik těsně spjata formálně a sémanticky, že přísudek silně „zabarví“ celou výpověď, srov. výpověď s přísudkem *bylo svážet: bylo ještě jetelinu svážet a chlap nikde*. Neproblematické je určení příslušného (ne)příznakového jazykového prostředku např. ve strukturách se synonymními predikáty: *mohl × uměl × dovedl × byl schopen spořádat pět knedlíků za třicet sekund*. Nahradíme-li stylově příznakový přísudek přísudkem nepříznanovým, popř. nepříznanovou morfologickou formou téhož přísudku, pak tím někdy zároveň zaměňujeme jednu výpověď za výpověď zcela odlišnou, tzn. nelze hovořit pouze o konkurenci větných členů: *plést komu svetr × oplétat koho svetry; ta básnička se mi nechce učit × tu básničku se mi nechce učit*.

Možnost určit, na kterou konkrétní část struktury se vztahuje příznak, resp. která konkrétní část struktury je nositelem příznaku, je u výpovědní konkurence obecně obtížné, protože začasté porovnáváme konstrukce, které nemají strukturně blízký ekvivalent. V řadě případů zahrnuje strukturní rozdíl mezi jednotlivými členy konkurenční množiny řadu distinktivních rysů, např. ve výpovědích *ta rovnice šla řešit různými způsoby × bylo možné rovnici řešit různými způsoby* je užít jiný typ přísudku, *rovnice* má v každé konstrukci jinou sémantickou roli, modalita je v jedné konstrukci vyjádřena přímo modálním predikativem, ve druhé nepřímo, metaforicky atd. Nežřídká lze podstatu stylové rozdílnosti jednotlivých

konstrukcí postihnout rámcovou charakteristikou bez důsledného strukturního zřetele; v uvedeném případě spočívá stylová příznakovost v agentnosti *rovnice*.

Poslední příklad poukazuje rovněž na problematiku sémantickou, s níž jsme se stručně vyrovnali v přehledu excerpovaného materiálu a k níž nyní ještě musíme podotknout následující. Excerpovaný materiál je poměrně homogenní na úrovni strukturní, konkrétně na rovině větné sémantiky, u některých případů však pozorujeme rozrůznění na úrovni sémantiky individuální, členské. Znamená to, že porovnávané konstrukce jsou shodné v interpretaci jejich větného sématu, ale jejich větné séma se v konkurenci může realizovat různou konfigurací sémantických rolí jednotlivých participantů. Tak např. struktury *ta věc by se patřila řešit jinak* a *tu věc by se patřilo řešit jinak* jsou synonymní, uvážíme-li souhrn významů všech složek každé z nich. Uvnitř každé z konkurenčních konstrukcí však pozorujeme rozdíly v gramatických formách a sémantických rolích jednotlivých složek. Jsme si vědomi, že konstrukce významu je závažným organizačním principem syntaktické strukturace s důsledky pro stylistickou systematiku, avšak pro rozpracování sémantických hledisek nenacházíme v excerpce dostatek vhodného materiálu, proto se prozatím soustředíme primárně na hlediska formální a problematiku sémantickou podrobně nerozpracováváme.

7.8 Strukturní přístup: problematika výpovědní – ostatní pozice valenčního rámce

Připomeňme, že problematiku „ostatních pozic valenčního rámce“ jsme vymezili jako případy konkurence, v nichž je třeba přihlížet k obsazení více než jedné valenční pozice, a dodejme, že do ní řadíme též konkurenty s potenciálně realizovanými členy, např. *pomeranče nejsou [žádné]*; *neplač, [já] vím, co chceš říct* apod., počítáme v ní tedy i s nulovými elementy. Tuto kategorii jsme vymezili v očekávání materiálu, který by dokládal v širokém smyslu pestrost způsobů konfigurace výpovědi, přesněji jejích členů, které nejsou konstitutivními složkami valenčního rámce (přívlastky, modifikace výpovědi částicemi), avšak kromě výše uvedeného příkladu můžeme tuto modifikaci doložit pouze jedním dalším: *on není žádný začátečník* × *on vůbec není začátečník*. Malé množství získaných dokladů si vysvětlujeme jednak zaměřením syntaktických prací na jevy výpovědně konstitutivnější, jednak obtížnou systémovou prediktabilitou výskytu sledovaných modifikací výpovědi.

Patrně ze stejných důvodů nalézáme v excerpovaném materiálu jen malé množství dokladů na modifikace výpovědní struktury částicemi. Oproti dosud probíraným kategoriím je

u výrazů s velmi slabou signalizací syntaktické závislosti snazší vydělení příznaku. Slabá závislost je při popisu stylových kvalit, které do konstrukcí vnášejí částice, dobře patrná, a přesto mohou částice v syntaktické struktuře vykazovat určitý druh vztahové vázanosti, přinejmenším tím, že je lze vztahovat ke konkrétnímu komponentu příslušné struktury. Např. ve výpovědích *Petr nejspíš telefonoval manželce* a *Petr telefonoval nejspíš manželce* částice *nejspíš* v prvním případě modifikuje celou výpověď, ve druhém pouze předmět *manželce*. V uvedeném případě jsou částice příznakové pozičně, nikoli lexikálně. Neutrální je postavení částice v prvním příkladu, příznakové ve druhém (příklady a stylové hodnocení SČ), bez posouzení ve vztahu k ostatním členům struktury se tedy zcela neobejdeme ani u částic, jejich typ vztahu bychom mohli pracovníčně popsat jako formálně syntakticky nesignalizovaný vztah závislosti, popř. vztah s převahou sémantické kompletivnosti.

7.9 Strukturní přístup: spojování syntaktických struktur

Takto souhrnně nazýváme strukturní zhodnocení excerpovaných dokladů, které jsme kategorizovali jako syntaktický vztah zmnožení a souvětné výpovědi. Ze strukturního hlediska zde stojí za povšimnutí struktury, jejichž stylové hodnocení se sice vymezuje na pozadí syntaktické konfigurace, ale jeho formálním prostředkem vyjádření je pouze obměna morfologické formy: *kdyby ses (byl) učil, určitě jsi tu zkoušku udělal / určitě bys (byl / býval) tu zkoušku udělal*. Není to příklad jen typicky souvětný, konkurenci morfologických forem uvnitř téhož syntaktického schématu jsme pozorovali už uvnitř i vně větných členů, domníváme se však, že souvětný materiál tuto skutečnost postihuje názorněji.

7.10 Strukturní přístup: spojovací výrazy

Ve strukturním přístupu se projevuje specifická relačnost spojovacích výrazů stejně jako v přístupu relačním, tzn. je snadné delimitovat řetězec, na který se příznak váže (zde lexém), nelze však přitom zcela odhlížet od syntaktického okolí.

8 Specifika popisu syntaktické roviny jazyka z hlediska stylistiky

Měřeno hledisky možností popisu morfologické roviny je základní obtížností popisu roviny syntaktické její „otevřená“ paradigmatica. Soustava „uzavřených“ morfematických paradigmát umožňuje při popisu jednotlivých morfů tu snadněji odhlížet od zapojení každého jednotlivého morfu do vyšších struktur, tu naopak možnosti zapojení morfu do vyšších struktur snadno vyvodit – podle zřetele popisu. Na rovině kombinatoriky lexémů již oba směry nahlížení ve všech případech tak snadno oddělitelné nejsou, navíc je při popisu jejich kombinatoriky nutno přihlížet též k morfologické formě jednotlivých lexémů. Syntaktický popis tedy namnoze musí zahrnovat více deskriptorů různého typu.

Je zřejmé, že stylistický popis syntaktické roviny se musí vyrovnat se dvěma základními interpretačními rámci: se stupněm těsnosti (gramatikalizovanosti) syntaktického vztahu a se zřetelem ke konkurenčním strukturám. Kromě již nastíněných otázek stylistické systematiky nás oba rámce zároveň opět staví před otázku „co je ze stylistického pohledu čistě syntaktické“.

Je paradoxem současných syntaktických přístupů, že jako syntakticky relevantní explicitně popisují i elementy, jimž zároveň přiznávají prakticky nulový syntaktický vztah k jejich syntaktickému okolí. Při uchopení syntakticko-stylistické problematiky se neustále potýkáme s těsností, resp. systémovou integrovaností syntaktického vztahu. Bylo by možno postulovat trichotomii vztah nejtěsnější (rekce, tj. spjatost gramatická i sémantická) – vztah méně těsný (adjunkce, tj. spjatost primárně sémantická) – vztah nulový (obohacování větných struktur o „volné“ komponenty, vázané toliko sémanticky). Tato trichotomie se kromě gramatického a sémantického vyjádření syntaktického vztahu silně opírá o náležitost do valenčního rámce.

Vezmeme-li tedy za měřítko „čisté syntaktičnosti“ typ syntaktického vztahu, pak především musíme vyloučit všechny případy struktur, do nichž pouze vstupují lexikálně, popř. morfologicky příznakové prostředky. Ve zbývajícím okruhu jazykových prostředků můžeme za čistě syntaktickou považovat problematiku rekčních doplnění. Doplnění adjunkční lze považovat za jev pomezí, problematika spojovacích výrazů je zcela specifická, avšak z okruhu čistě syntaktických jevů ji podle našeho názoru nelze vyloučit ani při nejvyšší míře abstrakce, stranou „čistě syntaktického“ pohledu však zůstane problematika částic a citoslovcí v syntaktických strukturách. Jde tedy o pojetí omezené na konstitutivní členy valenčního

rámce lexikálních jednotek, problematika výpovědi v tradičním smyslu by byla v pohledu od těsnosti syntaktického vztahu z popisu vyloučena. Ve směru k nižším jednotkám by dále došlo k nivelizaci stylistické kombinatoriky lexémů uvnitř analyticky vyjadřovaných větných členů.

Takto zúžený pohled je podle našeho názoru neudržitelný. Navrhujeme chápat syntaktickou problematiku **z hlediska stylistického** široce: jako velmi obecně pojatou kombinatoriku lexémů, mezi nimiž lze pozorovat sémanticky a komunikačně relevantní vztahy komplementivnosti, zčásti signalizované vysoce systemizovanými formálními obměnami členů, které do vztahů vstupují. Syntaktickou platnost takto explicitně přiznáváme též vztahům spíše sémanticky komplementivním, s nimiž implicitně pracují i současné syntaktické popisy. **Ze stylistického hlediska vzato neexistuje čistě syntaktická problematika jakožto problematika, u níž by bylo možno zcela odhlížet od prvků ostatních jazykových rovin nebo která by měla své vlastní formální jazykové prostředky, nezávislé na ostatních jazykových rovinách.**

Strukturní různorodost a těsná součinnost s prvky nižších rovin se odráží též v mnohorozměrnosti popisu syntaktické roviny češtiny se stylistickým zřetelem. K této mnohorozměrnosti dále přistupuje ještě hledisko konkurence různě zabarvených prostředků, které jsou po stránce strukturní utvářenosti různě komplexní. Zjednodušeně lze říci, že na syntaktickou rovinu češtiny lze nahlížet jako na množinu jazykových prostředků, která disponuje určitými podmnožinami s výhodným strukturním organizačním principem a podmnožinami bez výhodného organizačního principu, posuzováno z hlediska možnosti systematického popisu.

Kvůli strukturní rozmanitosti syntaktické roviny jazyka je u stylistické syntaxe, resp. u syntaktické stylistiky, obzvláště závažná otázka metodologie popisu a zvoleného interpretačního rámce. Otázka nesměšování syntaktické a jiné problematiky, tedy ideál vyčlenění „čistě syntaktické“ problematiky, i když jde jen o ideál, viz výše, je podle našeho názoru důležitou součástí tvorby adekvátního interpretačního rámce. Je zřejmé, že nám jde primárně o stylistickou systematiku, pokusíme se nyní nastínit náš pohled na možnosti stylistické systematiky, a to s ohledem na dosud zjištěné skutečnosti. Na základě analýzy excerpovaného materiálu a dosud zjištěných skutečností jsme dospěli k následujícím závěrům. Domníváme se, že **v pravém smyslu strukturní stylistická systematika syntaktické roviny češtiny by měla splňovat následující kritéria:**

- 1) Zásadní je **zhodnocení explikativní síly zvoleného interpretačního rámce**. Je např. zřejmé, že popis konfigurace valenčních rámců lexikálních jednotek lze provést do značné míry exaktně, tj. explicitně popsat formální a sémantické rysy jednotek vstupujících do příslušných vztahů. Relativně pevné a pravidelné systémové uspořádání valenčního rámce zároveň zajišťuje, že při popisu nehrozí nebezpečí přeinterpretace, tj. neúčelné tvorby taxativního výčtu příliš mnoha distinktivních rysů. Podobně exaktní popis výstavby výpovědi naopak není možné vytvořit, neboť na výpovědní rovině vstupují v součinnost prostředky velmi různých strukturních vlastností a možnosti konfigurace výpovědi se tím neúměrně násobí. Jestliže *Mluvnice češtiny 3* (1987 : 9) hovoří o „stupňovité relační struktuře“ věty, která představuje „pole vztahů“, pak je pro lepší orientaci v onom poli vztahů potřebný jistý „stratifikační přístup“. Znamená to, že má-li být stylistická systematika přehledná a účelná, musí být popis výpovědí nutně selektivní. Důsledný popis by znamenal tvorbu taxativních výčtů distinktivních rysů s mizivou explikativní silou. Prakticky vzato výpovědní typy nelze vhodně zpracovat např. jako slovníkový popis.

Touto formulací se explicitně nevzdáváme jakékoli možnosti deskripce syntaktických prostředků, jen vyčleňujeme takové oblasti prostředků, u nichž je popis účelný. Každou konkurenci syntaktických prostředků lze strukturně popsat, patrně ji lze dokonce popsat zcela přesně, avšak ne vždy je důsledný strukturní popis zapotřebí.

- 2) **Stylistická systematika by měla sledovat jak strukturní vlastnosti popisovaných prostředků, tak „konstrukci“ jejich příznaku**, tzn. měla by explicitně oddělovat jazykové prostředky, jejichž příznak je patrný už na nižších rovinách jazykové struktury, a popis syntakticky konstruovaných jazykových prostředků by měl být centralizován pevným strukturním kritériem, nejlépe syntagmatickou paradigmatickou větných členů či valenčního rámce.
- 3) **Těsná součinnost lexika a morfologie** a nutnost zohlednit stylistické rysy znamená, že v našem pojetí je stylistická systematika adekvátní pouze za podmínky, že ani jedna z uvedených strukturních kategorií není zanedbána, přičemž nerozhoduje, zda konstrukci popisuje se zřetelem od nižších kategorií k vyšším, či naopak. Proto náležité popisy např. konstrukce *Petr se stal*

zádušným jsou pouze např. „výpověď“ s obsazením jmenné části přísudku příznakovým tvarem adjektiva“, „obsazení pozice jmenné části přísudku příznakovým tvarem adjektiva“, „instrumentálový tvar adjektiva vystupuje ve jmenné části přísudku jmenného se sponou jako prostředek knižní“ apod. Nerelevantní by byly např. popisy „výpověď“ s příznakovým přísudkem“, „příznakový přísudek“ či „příznakový tvar“ – první a druhá nereflektuje stylové zabarvení obou komponentů přísudku, druhá „aparentizaci“ příznaku při zapojení do syntaktické struktury.

Velmi obecně bychom součinnost lexika, morfologie a stylové příznakovosti na syntaktické rovině mohli definovat jako jakoukoli konfiguraci lexikálních a morfologických prostředků, která má za následek vytvoření „skupiny prostředků“, která má v souhrnu jiný stylový příznak, než jaký má každý její člen sám o sobě.

- 4) Naznačený strukturní přístup ke stylistické systematice může mít **různý strukturní rozměr**: v užším smyslu může jít o popis struktur lišících se minimálním počtem distinktivních rysů, v širším smyslu o popis konstrukcí strukturně zcela nesouměřitelných.
- 5) **Možnost delimitace různě komplexních řetězců, u nichž lze pozorovat určitý příznak**, tzn. již zmíněný fakt, že za příznakovou lze označit celou výpověď, nebo jen některé části její strukturní výstavby, se prostřednictvím strukturního přístupu ke stylistické systematice omezí, resp. hranice popisovaných struktur splynou s „příznakovým řetězcem“. Jinak řečeno – strukturní přístup neumožňuje tvorbu konkurenčních množin se členy příliš strukturně odlišnými.

9 Druhý excerpovaný materiál – slovesné vazby

Kromě všeobecně zaměřených syntaktických popisů, viz zde kapitoly 5, 6 a 7, vybíráme k excerpce též popis specifický, zaměřený na dílčí syntaktický jev, a to slovesnou valenci, tedy tzv. slovesné vazby. Slovesné vazby vybíráme k excerpce proto, že sloveso a jeho valenční vlastnosti jsou významným faktorem ovlivňujícím stylový charakter komunikátu. U slovesných vazeb chceme analyzovat jejich stylové a strukturní kvality. Předmětem našeho zájmu bude **poměr zastoupení vazeb s různými stylovými příznaky a jejich formálně syntaktická a sémantická stavba**. Předpokládáme, že naše analýza pomůže přesněji charakterizovat schopnost slovesných vazeb jakožto podstatného syntaktického jevu konstruovat určité stylové kvality.

Pro tyto účely byla pořízena excerpce 1748 sloves ze *Slovníku slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení* (Svozilová – Prouzová – Jirsová, 2005; dále jen „slovník vazeb“ / SV). SV jsme zvolili proto, že jde o práci, o níž předpokládáme, že má nejvlivnější kodifikační dopad, protože svým zpracováním a velkorysou knižní distribucí je veřejnosti nejdostupnější. Toto tvrzení nadto dosvědčují též zkušenosti z poradenské praxe. Do excerpce byla pojata slovesná hesla, v nichž je zachycena jakákoli příznaková vazba daného slovesa.

Užívání stylových indikátorů ve SV vychází ze *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost* a je uplatněno s vědomím, „že tyto indikátory vystihují stav v jazyce jen přibližně a neproporcionálně“ (úvod, str. 9). Autorky zároveň považují uvádění stylistických údajů ve slovníku za záležitost pouze orientační a opatřují jimi především ty lexikální jednotky, vazby nebo jednotlivá užití, kde stylová charakteristika je dostatečně výrazná (úvod, str. 9n). V souladu s touto charakteristikou jsme si při práci s excerpovanými vazbami vědomi, že jde o materiál, o němž lze poměrně spolehlivě tvrdit, že je stylově příznakový (protože autorky příznaky uváděly u výrazných případů), jeho stylové indikátory však nemusejí být nejvýstižnější vzhledem k reálnému stavu jazyka, typu komunikace, v němž se jednotlivé vazby užívají apod.

Za jednu slovesnou vazbu budeme v souhlasu s metodologií zpracování SV považovat popis valenčního rámce slovesa, který odpovídá jednomu významu daného slovesa. Např. sloveso *hrabat* má ve SV 4 významy a v rámci významu 1 („shrnovat n. rozhrnovat, urovnávat povrch“) může být jeho valenční rámec obsazen buď jen předmětovým doplněním reprezentovaným ve slovníkovém popisu zájmenem *něco*, nebo předmětovým doplněním a

doplněním příslovečným určením v této slovníkové reprezentaci: *hrabat něco (něčím, nějak)*. Jedna slovesná vazba je tudíž vymezena primárně sémanticky, sekundárně pak formálně syntakticky, odpovídá jednomu významu daného slovesa a může zahrnovat více než jedno jeho doplnění. Z toho rovněž vyplývá, že v pořázaném celkovém soupisu 1748 sloves vazeb jsou některá slovesa zastoupena vícekrát různými vazbami. Naše zkoumání je zaměřeno na syntakticky konstruovanou příznakovost a tomu je podřízeno i třídění excerpovaného materiálu. Excerpovaná slovesa dělíme na dvě hlavní skupiny a uvnitř těchto skupin dále vyčleňujeme určité podtypy.

Do první skupiny řadíme **slovesa, která nejsou příznaková lexikálně, ale příznaková je některá z jejich vazeb**. Např. sloveso *odtáhnout* má neutrální vazbu „co od čeho“ (*odtáhnout skříň od zdi*) a expresivní vazbu „s čím“ (*odtáhnout s nepořízenou*). Podobně např. *balit co* (neut. – *balit dárky*), ale *balit koho* (expr. – *balit holky*) a *balit koho do čeho* (neut. – *balit nemluvně do deky*) apod. Ve slovníkové úpravě je tento typ zachycen jako slovesné heslo bez uvedení příznaku u heslového slova, ale u některé ze zachycených vazeb daného slova. Do excerpce však z úsporných důvodů zahrnujeme pouze příznakové vazby daného slova, neutrální vazby nevypisujeme. Takto vymezenou skupinu dokladů nazýváme **typem syntakticko-lexikálním**, protože kromě hledisek formálně syntaktických je (ne)příznakovost dané vazby závislá rovněž na lexikálním významu lexémů v obsazení jednotlivých participantů, např. sloveso *spolknout* je neutrální, je-li jeho předmětový participant obsazen lexémem implikujícím poživatinu (např. *spolknout bramboru*), a naopak příznakový, je-li obsazen lexémy jiného lexikálního významu, např. *spolknout křivdu*. Právě tato skupina je těžištěm našeho empirického výzkumu.

Do druhé skupiny dokladů řadíme **slovesa příznaková lexikálně**, tj. slovesa, u nichž je ve slovníkové úpravě uveden příznak přímo u heslového slova. Takto označené slovesné lexémy nejsou centrem pozornosti našeho zkoumání, uvádíme je pouze v přehledu, bez podrobného výpisu jejich vazebnosti, a to zejména pro účely kvantitativního srovnání. K lexikálně příznakovým slovesům dále řadíme případy, u nichž není příznak přidělen lexikálně, avšak všechny zachycené vazby jsou označeny jako příznakové. Příznaky zachycených vazeb daného lexému bývají zpravidla odlišné, zřídka shodné, u malého počtu případů je příznak „vnořen“, tj. sloveso je označeno jako lexikálně příznakové – příznak je uveden u heslového slova – a zároveň k hlavnímu lexikálnímu příznaku přistupuje příznak některé konkrétní vazby. Lexikálně příznakové je např. sloveso *cpát se* s vazbami *cpát se čím* a *cpát se mezi koho / kam / odkud / kudy*. Slovesa tohoto typu jsou v přehledu excerpovaného materiálu uvedena bez podrobného výpisu jejich vazeb, protože lexikální příznakovost není

centrem naší pozornosti. Sloveso *poroučet se* má knižní vazbu *poroučet se komu* (*poroučím se vaší paní matce*) a hovorovou expresivní vazbu *poroučet se kam* (*tulák se zapotácel a poroučel se na zem*); sloveso *oběhat* má expresivní vazbu *oběhat koho / co / s čím* (*za dopoledne jsem oběhala několik výstav*) a taktéž expresivní vazbu *oběhat co* (*kolega Fára si konečně oběhal doklady potřebné k vystěhování*). Slovesa tohoto typu jsou v excerpci uvedena s výpisem vazeb a označena jako typ LVV (= lexikální typ, všechny vazby příznakové). Je-li totiž sloveso příznakové ve všech svých syntaktických konfiguracích, nelze jej podle našeho názoru považovat za lexikálně nepříznačné, jeho lexikální příznakovost je však specifická.

Uvnitř syntakticko-lexikálního typu vazeb i uvnitř typu lexikálního lze dále vymezit skupinu dokladů takových vazeb, jejichž příznakovost je dána toliko morfologickou formou obsazení jednoho z doplnění, a to bez ohledu na lexikální význam lexému, jímž je dané doplnění obsazeno. Např. u syntakticko-lexikálního typu rozlišujeme neutrální akuzativní vazbu *učit se co* a knižní vazbu dativní: *učit se čemu*. Uvnitř typu lexikálního je podobná konkurence vzácná, omezená pouze na konkurenci genitivních a akuzativních vazeb u předmětu, např. sloveso *popít* je označeno jako expresivní. Specifická je rovněž konstrukcí příznaku. Je-li v předmětu namísto akuzativu užito genitivu, přistupuje k lexikální expresivitě ještě syntakticky konstruovaný příznak žertovnosti.

Celkové souhrnné počty excerpovaných sloves a slovesných vazeb podle typů jsou uvedeny v tabulce 4, **přehled excerpovaných sloves a jejich vazeb je uveden v příloze** k této práci.

Tabulka 4: Celkový počet excerpovaných vazeb podle typů

Typ podle příznaku	Vnitřní dělení	Počet excerpovaných sloves	Počet vazeb excerpovaných sloves
Syntakticko-lexikální typ	Celkem: slovesa a vazby	926	1142
	z toho: gramatický typ	59	60
Lexikální typ	Celkem: slovesa (a relevantní vazby)	822	neexcerpovány
	z toho: typ LVV – všechny vazby příznakové	32	72
	z toho: gramatický typ	2	2

Jak ukážeme dále, způsob zpracování materiálu ve slovníku vede k jistým formálním redukcím v naší analýze, avšak při současném zřeteli stylistickém je podle našeho názoru redukce formálního popisu únosná, neboť pro zachycení stylové diferenciacie zkoumaného materiálu namnoze postačí popsat sémantické difference. Formálně syntaktické prostředky vyjádření zkoumaných sémantických obsahů lze ze sémantického popisu zpravidla snadno vyvodit. Sémantický popis bude nutno v jistém smyslu nadřadit popisu formálnímu jakožto jeho organizační princip, přesto hovoříme o popisu formálním, protože sémantický popis příslušnou formu silně implikuje. Excerpované vazby budeme podle potřeby (tedy ne vždy důsledně) popisovat ve dvou směrech:

- 1) Ve vztahu slovesa a všech jeho vazeb, příznakových i nepříznakových. Např. sloveso *třepat* má vazby: *třepat (s) čím (třepat zkumavkou [neut.] / třepat se zkumavkou [hov.]); třepat (s) kým [expr.] (průvodčí třepal spáčem u okna); třepat co [expr.] (třepat švestky u silnice).*
- 2) V pohledu pouze v rámci příznakových nebo pouze v rámci nepříznakových vazeb, tedy např. u výše uvedeného slovesa *třepat* by šlo o zaměření jen na expresivní vazby *třepat (s) kým* a *třepat co*.

Excerpovaný slovník nepracuje se sémantickými deskriptory, proto je třeba příslušná sémantická pozorování opírat o příkladový materiál a v jisté míře intuitivně vysuzovat. Např. u slovesa *třepat* je zřejmé, že kritériem expresivity vazby *třepat co* patrně není jen akuzativní forma předmětu, ale také jeho lexikální obsazení, které by zřejmě mělo implikovat předmět, u něž je zřejmé, že s ním není v doslovném smyslu prováděn pohyb třesení. Lze tedy předpokládat, že nelze provést pouhou formální transformaci *třepat zkumavkou [neut.]* → **třepat zkumavku [expr.]*. Kromě formálních transformací lze totiž význam a (ne)příznakovost spojení *třepat co* konstruovat též obsazením ostatních valenčních pozic, srov. např. obsazení *třepat prachovku z okna*, které za expresivní považovat nelze.

Sémantická kritéria budeme při analýze materiálu uplatňovat jak na levovalenční, tak na pravovalenční pozice, třebaže sémantické charakteristiky levovalenčních pozic nejsou ve slovníku explicitně uvedeny. Bývají v relevantních případech zastoupeny deskriptory typu „o člověku“, „o zvířeti“ apod.

Zcela přesnou formální charakteristiku valenčního pole excerpovaných sloves není možno podat, neboť autorky slovníku používají k popisu valenčního rámce jak zájmena odkazující na příslušný pádový tvar daného doplnění, tak zájmenná příslovce implikující adverbialní doplnění. Zároveň není z výkladu o zpracování slovníku jasné, zda lze popis prostřednictvím zájmenného příslovce chápat tak, že se daná valenční pozice obsazuje výhradně či převážně adverbii. O tom, že obsazení valenčního vzorce zájmenem a zájmenným příslovcem nemá rozlišující funkci, svědčí též příkladový materiál v heslech, např. vazba *rvát něco někam* je ilustrována příkladem *rvát letáky do schránek*. Nelze proto zcela jednoznačně vést hranici mezi předmětovými a adverbialními doplněními ani mezi formami jejich obsazení. Zvolíme proto přístup vycházející ze slovníkového popisu a budeme pracovat částečně s pádovými formami (bez rozlišení forem předložkových a bezpředložkových), částečně s implikací adverbialních doplnění. O valencích, resp. valenčních pozicích, budeme pro přehlednost hovořit v širokém smyslu, tj. bez důsledného rozlišení obligatorních a potenciálních valenčních pozic. Budeme-li hovořit o počtu valencí, soustředíme se na pozice pravovalenční (podle koncepce excerpčního soupisu) a takto uvedený počet valencí bude odrážet počet valencí uvedený ve valenčním „vzorci“ ve slovníku; např. sloveso *blábolit* je reprezentováno „vzorcem“ *blábolit něco*, považujeme jej tedy za dvouvalenční (podmět + předmět), ačkoli je doloženo příkladem s bohatší valencí: *v narkóze jsi něco blábolila o penězích*.

9.1 Charakteristika příznakových slovesných vazeb

9.1.1 Syntakticko-lexikální typ – přehled podle příznaku

Příznaky jednotlivých a vazeb a počty vazeb uvádíme v přehledu v tabulce 5.

Tabulka 5: Přehled excerpovaných syntakticko-lexikálních vazeb podle příznaku

Příznak	Počet vazeb
Expresivní	502
Hovorové	147
Hovorové, expresivní	140
Hovorové, publicistické	2
Knižní	139
Knižní, expresivní	6

Knižní, odborné	1
Knižní, publicistické	5
Knižní, publicistické, expresivní	1
Knižní, úřední	1
Knižní, žertovné	1
Nové	8
Nové, expresivní	1
Nové, publicistické	2
Nové, speciální, publicistické	1
Oblastní	1
Oblastní, expresivní	2
Odborné	25
Publicistické	12
Publicistické, hovorové	3
Řídké	3
Slangové	2
Speciální	25
Speciální, publicistické	1
Sportovní	28
Sportovní, expresivní	2
Sportovní, publicistické	1
Úřední	2
Zhrubělé	4

Syntakticko-lexikální typ slovesných vazeb budeme popisovat jednak se zřetelem k příznaku, jednak se zřetelem k formě a k významu. Podle četnosti výskytu příslušných příznaků budeme jednotlivé vazby popisovat ve sledu: vazby expresivní, hovorové, knižní a ostatní. Vazby s dvěma příznaky budeme řadit do skupin podle toho, který příznak je uveden na prvním místě, např. vazba s příznakem *hov.*, *expr.* bude zařazena do skupiny vazeb hovorových.

Z hlediska počtu valencí jsme nuceni pozorované vazby charakterizovat netypicky. Vzhledem k uspořádání slovníku je totiž obtížné zohledňovat podmětové doplnění, které ve slovníku v naprosté většině případů není součástí valenčního vzorce příslušného slovesa, a

proto můžeme důsledně systematicky sledovat pouze doplnění pravovalenční. Všechny početní údaje týkající se valence v následujících výkladech budou zachycovat počet pravých valencí. Slovesa dvojvalenční jsou tedy při zohlednění levé valence trojvalenční apod.

U většiny excerpovaných slovesných vazeb jsou nejčastější struktury jedno- a dvojvalenční, méně často trojvalenční, ojediněle čtyř- a pětivalenční. Vícevalenční struktura vzorce však neodráží vždy souvztažnost všech pozic. Např. valenční vzorec slovesa *třeštit* má pozice *třeštit – co – na koho / co – po kom / čem – z jaké příčiny*, je tedy abstrakcí všech různých alternativ obsazení. Nemůže zde nastat alternativa obsazení všech pěti pozic zároveň, valenční vzorec tedy mohou zachycovat struktury, které jsou v reálné komunikaci méně rozvité, než implikuje počet pozic ve vzorci.

9.1.2 Syntakticko-lexikální typ – expresivní vazby

Hlavním cílem této formální charakteristiky je podat základní přehled o kombinatorice jednotlivých forem doplnění, a to ve vztahu k sémantickým vlastnostem příslušných sloves. Není naším záměrem suplovat syntaktické výklady ani slovníky, považujeme tento přehled za přesnější ilustraci toho, **na jakém výseku struktury se odehrává stylová diferenciacie expresivních slovesných vazeb.**²⁴ Formální popis budeme strukturovat podle forem doplnění takto: nejprve probereme nejčastější doplnění akuzativní a jeho kombinace s ostatními pádovými formami v dalších valenčních pozicích téhož slovesa a stejným způsobem probereme též ostatní doplnění pádovými formami, a to v pořadí genitiv, dativ, lokál, instrumentál, ostatní formy doplnění.²⁵ Jednovalenční struktury tedy z pochopitelných důvodů popisovat nebudeme. Zařazení struktur ozřejmíme příklady: slovesná vazba *vtrhnout komu kam* bude probírána ve skupině dativ + ostatní doplnění, protože dativ probíráme dříve než ostatní formy doplnění; vazba *rvát co komu odkud* bude probírána ve skupině akuzativ + ostatní doplnění, protože akuzativ probíráme nejdříve.

Je-li to možné a účelné, usouvztažňujeme tyto formálně syntakticky vymezené skupiny sloves s jejich vlastnostmi sémantickými. Ideálním, leč nepříliš četným případem takové korespondence je souvztažnost mezi syntaktickou strukturou a co nejpočetnější skupinou sémanticky totožných či velmi blízkých sloves. V řadě případů danou

²⁴ Jde v určitém smyslu o ilustraci minimální či minimalistickou, tj. představenou na relativně co nejmenším množství distinktivních rysů dané syntaktické konfigurace.

²⁵ Uvedené řazení sleduje ryze praktické účely, tj. snazší třídění zohledňující jednak vysokou četnost akuzativních doplnění, jednak určité společné rysy gramatické a sémantické u akuzativu a genitivu v doplnění. Není tedy odrazem žádných strukturních vlastností jednotlivých doplnění ani četnosti doplnění.

korespondenci suplujeme alespoň příklady některých výrazných slovesných vazeb odpovídajících danému valenčnímu typu. Ilustrativnost formálního popisu dále rozšiřujeme uvedením počtu typů dané kombinace forem doplnění.

Vzorců s více než dvěma valencemi je u expresivních vazeb syntakticko-lexikálního typu zanedbatelné množství. Vzorec s pěti valenčními pozicemi je doložen pouze v jednom případě, avšak jde u něj o alternativní obsazení pozic: *žebrať o co / u koho / na kom / za účelem / VV aby*. Podoby čtyřvalenční jsou doloženy ve dvou případech, uveďme pro příklad *třískat koho / do čeho / kam / čím*. Třívalenčních vzorců je celkem 14, např. *vpálit co / do čeho / komu, ruinovat co / komu / čím* apod.

- Většina excerpovaných expresivních vazeb má **akuzativní předmětové doplnění**: 310 z 502, z toho u 142 sloves je akuzativní předmět jedinou pravou valencí. Kombinaci **akuzativního a genitivního doplnění** (47 vazeb) pozorujeme u sloves sémantické skupiny „vkládání“ a „vyjímání či snímání“: *vpálit co do čeho, vplést, vtlouct, sedřít*, obzvláště častá jsou tu slovesa s předponou *vy-*: *vykuchat / vyvalit co z čeho* atp. Ojediněle najdeme tuto kombinaci u sloves změny přináležitosti: *vyžebrať co od koho* a změny prostorové lokalizace: *ovíjet co okolo čeho, hnát koho do čeho*. Sémanticky heterogennější je kombinace **valencí akuzativních a dativních** (20 vazeb). Zastoupena je častěji slovesy „předávání“: *vlepit komu co, vstřít komu co*, slovesy „vyjímání a odnímání“: *vykuchat komu co, vysypat komu co, rvát komu co*, slovesa „fyzického kontaktu“: *třískat koho do čeho*, „pobízení“: *pohánět / vyburcovat koho k čemu* a různými dalšími: *slevit komu co, vyboxovat komu co* aj. Významovou pestrost vykazují též kombinace **doplnění akuzativ + lokál** (10 vazeb) a **akuzativ + instrumentál** (22 vazeb). Najdeme zde slovesa „ponoření“: *utopit / vařit co v čem / vařit se – co v kom*, slovesa „předání informace“: *trousit co o kom*, slovesa „pobízení“ *vyburcovat co v kom* aj. U kombinace akuzativ + instrumentál lze vyčlenit alespoň dvojice či trojice významově podobných vazeb typu *prásknout / přetáhnout koho čím, pokosit / posekat co čím, zanést / zasypat / zavalit koho (co) čím, špikovat co čím, vycpat co čím* aj. **Doplnění adverbální**, zejm. lokalizační (kde, kam, odkud, kudy – 49 případů), naopak zajišťuje seskupení sémanticky podobných sloves přemísťování, např. *pašovat / rvát / soukat / vléct / co kam, vyklopit / vystrčit / vyhrabat co kde* aj. Méně časté a sémanticky zcela nesourodé je doplnění

přísllovečným určením způsobu: *péct / procedit / vypilovat co jak* (10 případů). U struktur vícevalenčních jde ve většině případů o výčet alternativ obsazení, nikoli o vlastní vícevalenčnost, např. *vyžebrať co od koho / na kom*. Z vlastních vícevalenčních struktur (10 případů) zmiňme např. *vydržít co – z / od koho // na kom – čím, vstřít co – komu – kam, žebrať – o co – u koho / na kom – za jakým účelem – VV aby*.

- **Slovesa s genitivními vazbami** (36 dokladů) mají ve slovníku zachycenou nepestrou kombinatoriku s ostatními pádovými tvary: *mlátit / sekat do čeho čím; vymknout se z čeho komu*. Nepočetná jsou též spojení genitiv a ostatní doplnění: 5 případů místního určení, 1 způsobové: *vykroutit se jak*.
- Stejná je situace u **doplnění dativního**. Pádovou kombinatoriku zastupují slovesa *vjet / zajet komu čím kam*, ostatní doplnění skupina sloves s přísllovečným určením místa (9 dokladů): slovesa pohybu (*vjet / vlézt / zajet komu kam*) a jednotlivé případy: *hrabat se komu kde, rozsvítit se komu kde* aj. Ojedinelé je určení příčiny: *třeštit komu* (o hlavě) *z jaké příčiny*.
- **Kombinace doplnění lokálního a jiných pádů** (kromě již zmíněného akuzativu) zastupují 4 slovesné vazby: *promluvit si o kom / čem s kým, seknout po kom čím, jet v čem s kým a pokulhávat v čem za kým / čím*.
- **Instrumentálové doplnění** je vzhledem ke zvolené metodologii popisu včleněno do výkladů o ostatních pádech. Okolnostní určení u lokálních a instrumentálových tvarů doplnění ponecháváme stranou, neboť nejsou obligatorní, a tudíž nutná pro konstrukci významu příslušné vazby, srov. *třeštit z jaké příčiny (lidi třeštili / lidi třeštili hrůzou z bombardování)*. Totéž platí i o slovesech, u nichž je uvedeno pouze doplnění přísllovečným výrazem.

9.1.3 Syntakticko-lexikální typ – hovorové vazby

Obecná charakteristika počtu valenčních pozic je u hovorových vazeb syntakticko-lexikálního typu shodná jako u typu předchozího, tj. jen malá část excerpovaných vazeb má více než dvě valenční doplnění. Je zaznamenána jediná vazba s pěti doplněními, a to

s některými doplněními téhož typu v alternativní formě: *zkoupat koho / u čeho / při čem / čím / kde*, vazba se čtyřmi doplněními není doložena vůbec, vazeb v našem smyslu trojvalenčních je zachyceno celkem třináct, např. *pochytit co / od koho / kde / odkud*, *vrazit co / komu / kam*.

- Stejně jako u předchozího typu má i zde převážná většina excerpovaných sloves **akuzativní předmětové doplnění**: 202 z celkových 292 (počet zahrnuje též vazby s kombinací příznak hovorovosti + jiný příznak), z toho u 141 vazeb je akuzativ jediným zachyceným valenčním doplněním. Kombinatorika akuzativu a ostatních pádů má následující strukturu. **Spolu s genitivem vystupuje akuzativ** v 7 vazbách, vesměs sémanticky nehomogenních (*pochytit co od koho*, *žehlit co u koho* aj.). **Kombinace s dativem** je zastoupena 16 vazbami, opět sémanticky různorodými, např. *přirazit co k čemu*, *stříhnout komu co*, *tlačit koho k čemu*, *vyklopit komu co* apod. **Doplnění akuzativem a lokálem** je zaznamenáno u 6 slovesných vazeb, např. *naťukat co na čem*, *přirazit co na čem*, *zkoupat koho při čem*. Kombinace akuzativu a instrumentálu je nejčetnější, zastoupena je 15 excerpovanými vazbami, např. *mít co s kým*, *šokovat koho čím*, *spravit co čím*, *zadělat co čím* atd.
- **Genitivní předmět** má 20 excerpovaných slovesných vazeb, např. slovesa „pronikání“: *klofat / vlézt / vrtat do čeho*, slovesa kontaktu a odluky: *chytit se čeho*, *ťukat do čeho*, *vypadnout z čeho* a různá další: *prohrát u koho*, *utáhnout si z koho*. Valenci **genitivní a dativní** mají pouze slovesa *zatopit* a *zatápět komu u čeho*. Není doložena **kombinace genitiv + lokál**, doplnění **genitivem a instrumentálem** najdeme u 2 vazeb: *trefit do čeho čím*, *říznout do čeho čím*.
- **Dativní předmět** má 8 hovorových slovesných vazeb, např. *brknout komu*, *sedět komu* (např. oděv), *sypat komu* (přinášet zisk), **kombinatorika dativu a jiných doplnění** není bohatá, lze ji vystihnout toliko 4 vazbami *rupnout komu kde*, *zatápět / zatopit komu při čem* a *sekundovat komu při čem*.
- Slovesných **vazeb s lokálovým doplněním** je úhrnem 9, např. *hrknout v kom*, *mrkat po kom*, *podepsat se na čem*. **Kombinací dalších doplnění s lokálem**

není mnoho, i zde ji lze v úplnosti vystihnout příklady, a to: *vybavovat se o kom s kým, tlouci se v čem čím (v horku vlakem)*.

- **Instrumentálové doplnění** v excerpovaných slovesných vazbách je doloženo 17 doklady, např. *přilézt za kým, ukázat se před kým, spojit se s kým, zanášet se čím* aj.

9.1.4 Syntakticko-lexikální typ – knižní vazby

U 155 knižních vazeb syntakticko-lexikálního typu (včetně vazeb s kombinací knižní příznak + jiný příznak) je doložena jen jedna vazba s pěti pozicemi (*zasít co / mezi koho / v kom / čím / mezi kým*), dvě vazby se čtyřmi pozicemi (např. *planout pro koho / co // ke komu / po čem / čím*) a trojvalenční vazby jsou doloženy v jedenácti případech, např. *vehnat co do čeho komu*.

- U knižních vazeb syntakticko-lexikálního typu najdeme celkem 104 vazeb s **akuzativní valencí**, z toho u 46 případů je akuzativní doplnění jedinou valencí. **Kombinace akuzativu a genitivu** je doložena u 15 sloves, po stránce sémantické zde lze vymezit sémantickou skupinu sloves „pronikání“: *vtisknout co do čeho, vrýt co do čeho, vložit co do čeho, zasít co do čeho, vlít co do čeho*. **Kombinace akuzativu a dativu** je doložena u 19 vazeb, např. *chovat co k / proti / vůči komu // čemu, odcizit co komu/čemu, ponechat co komu, stanovit co komu, zasvětit co komu / čemu*. **Akuzativ v kombinaci s lokálem** není doložen, **doplnění akuzativní a instrumentálové** má 13 excerpovaných vazeb, např. *odmrstit koho /co čím, nazvat koho / co kým /čím, pečtit co čím, zápolit o koho / co s kým / čím*.
- **Genitivní doplnění** je doloženo v 15 případech, sémanticky heterogenních, např. *rubat do koho / čeho, vyvěrat z čeho, vzpomínat koho / čeho*. **Kombinatorika s ostatními pády** je zde nevýrazná. Je doložen 1 případ doplnění genitivem a dativem: *vtisknout se komu do čeho*, genitiv a lokál není doložen, genitiv a instrumentál dokládá 1 vazba: *vykoupit se z čeho čím*.

- **Dativní doplnění** je doloženo ve 4 případech: *poklonit se čemu, těšit se čemu, znát se ke komu / čemu, zasvitnout komu* a nezakládá žádnou kombinaci s ostatními doplněními.
- **Lokálové doplnění** je doloženo v 7 případech, kombinaci zakládá pouze ve 2 případech, a to ve spojení s instrumentálem: *utkvět na kom / čem čím, panovat při čem / v čem / mezi kým*.
- **Instrumentálové doplnění** je doloženo v 8 případech, např. *rozčítit se čím, vládnout čím, shledat se s čím*.

U **ostatních vazeb** jsou doloženy nejvýše trojvalenční typy, a to jen ve třech případech, např. u vazby *vstřelit co / komu / kam* u vazby ze sportovního prostředí. Podrobnou charakteristiku těchto vazeb neuvádíme, neboť jejich množství je zanedbatelné.

9.2 Lexikálně-syntaktický typ – gramatický podtyp

Tento podtyp je tvořen nepočetnou a strukturně nepřilíší diferencovanou skupinou slovesných vazeb. Jen 5 vazeb je dvojvalenčních, např. *odnaučit koho / co čemu, rozdělit koho / co od koho / čeho* apod., ostatní jsou jednovalenční. Většinu z celkových 58 excerpovaných vazeb tvoří knižní protějšky neutrálních vazeb, nejčastěji – u 33 vazeb – jde o předložkové akuzativní vazby u sloves s významem rozčlenění či sloučení, např. *dělit se v co* (neutr. *na co*), *rozčlenit co v co* (neutr. *na co*), *rozdělit co v co* (neutr. *na co*), *roztříštit co v co* (neutr. *na co*), *skloubit co v co* (neutr. *do čeho*), *sloučit se v co* (neutr. *do čeho*), a u sloves s významem změny stavu: *přejít v co* (neutr. *do čeho*), významově ekvivalentní neutrální protějšky pak nemají vazby *vyrůst v koho* a *vyvinout se v koho / v co*. Dále je zde malá skupina sloves s konkurencí bezpředložkového dativu a (předložkového) akuzativu u předmětového doplnění, např. *aklimatizovat se čemu* (neutr. *na co*), *(na)učit se čemu* (neutr. *(na)učit se co*), *zvyknout čemu* (neutr. *na co*).

Další významnou část (18 vazeb) tvoří hovorové protějšky neutrálních vazeb, jde o tyto typy: konkurence předložkové a nepředložkové flexe u příslovečného určení nástroje a prostředku: *cukat / třást s někým / s něčím* (neutr. *cukat / třást něčím*), konkurence

předložkového akuzativu a nepředložkového instrumentálu u příslovečného určení *prokapat / prolít / prostrčit co skrz co* (neutr. *prokapat / prolít / prostrčit co čím*), dále typy *přijít na koho s čím* (neutr. *za kým s čím*) a *(vy)učit se na koho / na co* (neutr. *kým*).

Zachyceny jsou též dvě vazby s dvěma příznaky. První z nich je knižní a odborné *rozložit co v co* (neutr. *rozložit co na co*), druhou oblastní a knižní *přitočit čeho* (neutr. *přitočit co do čeho*). Gramatický typ zahrnuje též 3 nové vazby: *rozdělit koho / co od koho / od čeho* (st. *rozdělit někoho / něco*), *vzpouzet se proti / vůči něčemu* (st. *vzpouzet se někomu / něčemu*) a *zamezit něčemu* (st. *zamezit něco*).

Ojedinělá je jednak expresivní vazba slovesa *třepat* s předmětem v instrumentálu obsazeným substantivem označujícím osobu, a to v alternativním obsazení předložkovým či nepředložkovým pádem (*průvodčí třepal (se) spáčem u okna*), jednak „nevhodná“ vazba slovesa *zabírat se čím* vzniklá kontaminací s vazbou *zabývat se čím*.

10 Sémantické difference excerpovaných vazeb

10.1.1 Vztah formy a významu u slovesných vazeb

V naší práci až dosud převažovala problematika formálně syntaktická, sledovali jsme nejčastěji syntaktický vztah a formy jeho obsazení, nyní se obrátíme k otázkám sémantickým, protože sémantické difference konstruované gramatickými a lexikálními významy (těžko je lze striktně oddělovat) obsazení příslušné syntaktické formy jsou pro stylovou diferenciaci syntaktických jazykových prostředků právě tak závažné. Jak jsme ukázali, bez sémantických diferencí se žádný popis syntaktických jazykových prostředků neobejde. Jsou totiž jediným obecně platným kritériem klasifikace, tzn. kritériem platným i mimo rámec slovníkového popisu. Pouze podle znalosti sémantických charakteristik dané vazby lze rozhodnout o její příznakovosti, např. hypotetická věta *Petr katapultoval Pavla nahoru* bude expresivní pouze v případě, že účastníkům komunikace je z okolností známo, že má nést význam „Petr pomohl Pavlovi k rychlému postupu“.

Sémantické difference excerpovaných slovesných vazeb lze sledovat na různých úrovních a v deskriptivním aparátu je lze uchopit různě. Slovníkové uspořádání ve SV je nutně omezeno na elementární prototypický náznak sémantických kategorií, vystačí s naznačením formy předmětového a adverbiálního doplnění. Převážná většina analyzovaných expresivních vazeb vychází od předmětových sloves, prototypicky charakterizovaných naznačením formy předmětového a adverbiálního doplnění, přičemž doplnění předmětové bývá nejčastěji akuzativní, méně často genitivní. Menší část sloves je charakterizována pouze naznačením formy adverbiálního doplnění, popř. několika adverbiálních doplnění: *motat se někde se s něčím, jet v něčem s někým*. Povaha podmětového doplnění je v relevantních případech naznačena obecnou sémantickou charakteristikou, např. „o člověku“, doplňující sémantické charakteristiky všech doplnění vyplývají rovněž z příkladového materiálu, např. v hesle *uštvat* je příslušná expresivní vazba daného slovesa charakterizována zájmeny *někoho; někoho něčím* s příklady *nespěchej tak, nebo mě uštveš; jezdec uštval koně; trenér nás ostrými tréninky málem uštval; princeznu Dianu vlastně uštvali paparazziové*.

V excerpovaném slovníku se tedy sémantické rozdíly naznačují nejčastěji příkladovými větami s lexikálním obsazením implikujícím příslušný význam nebo synonymem daného slovesa, které vystihuje význam příslušné vazby slovesa tímto synonymem parafrázovaného (*rvát co komu = opotřebovávat*). K sémantickým diferencím tedy slovník přistupuje buď ve směru od obsazení jednotlivých participantů ke strukturnímu

sématu celé vazby (popř. i výpovědi), nebo jaksi „shora“, úspornou parafrází významu celé konstrukce.

Pro naše účely bylo třeba vypracovat metodologii umožňující porovnávat jednotlivé sémantické transformace z neutrálních vazeb na příznakové vazby. Porovnáním sémantických diferencí jsme chtěli ověřit, zda lze najít spojitost mezi typem sémantické transformace a stylovou povahou příslušné slovesné vazby, tedy to, zda např. některé typy transformací nemohou být spojeny jen s určitým konkrétním typem stylové kvality dané skupiny slovesných vazeb. Rozdílnost převážné části excerpovaných expresivních vazeb od vazeb neutrálních lze totiž snadno postihnout obecným konstatováním, že expresivní vazby vznikly přenesením významu vazby neutrální.

10.1.2 Pojem „forma“; některá formální pozorování

Pro popis a třídění jednotlivých typů sémantických transformací volíme primárně kategorie sémantické a v menší míře zohledňujeme hlediska formální diferenciace jednotlivých typů sémantických transformací. Je nutno výslovně připomenout, že označení „forma“ či „formální“ je v našem smyslu vlastně dvouúrovňové. Zahrnuje totiž syntaktickou formu, tj. vymezení syntaktické kategorie (valenční rámec, větný člen, či široce řečeno „syntaktická pozice“) a formu jejího obsazení, tzn. slovnědruhový a morfologický popis daného obsazení příslušné syntaktické pozice.

Konstatování o víceúrovňovém chápání formy předřazujeme sémantickým výkladům proto, že bylo naším původním záměrem popsat vztah forma – význam tak, aby popis významu stylově diferencovaných slovesných vazeb zároveň důsledně sledoval ty obměny na jednotlivých úrovních formy, které jsou nutné pro stylové rozrůznění zkoumané vazby. Takový popis by však dalece přesáhl rozsah a zaměření této práce, a proto podáme sémantický výklad velmi zhuštěně. Pro závěry sledující naše cíle taková koncepce postačí.

Některá formální pozorování výklady sémantických transformací vhodně dotvářejí. Všimněme si zde několika výrazných rysů vztahu forma – význam. Na slovníkovém uspořádání ve SV – a tedy nutně při určitém zjednodušení – lze i na popisu formy v určitých případech pozorovat odraz určitých lexikálních diferenčních rysů, jimiž je podmíněno i stylové rozrůznění jednotlivých slovesných vazeb. Např. u vazby *péct co* se její expresivita projeví při obsazení lexémem označujícím skutečnost, kterou nelze příslušným způsobem tepelně upravovat (*zprávu pekli narychlo*), přičemž „prototypický“ popis formy bude pro oba

případy shodný (*péct co*). Potřebné sémantické diferenční rysy tedy objasní až konkrétní příklad obsazení. Diferenční sém „osobovost“ lze na rozdíl od vazby předchozí např. u vazby *produkovat koho* zachytit už v prototypickém popisu formy, a to oproti *produkovat co*. Pozorujeme, že slovesných vazeb, u nichž se příslušné diferenční sémy signalizují až konkrétním lexikálním obsazením dané slovesné vazby, je převážná většina.

Podle slovníkového uspořádání zpravidla postačí k objasnění rozdílnosti jednotlivých slovesných vazeb popsat obsazení předmětového doplnění. U zanedbatelného množství zkoumaných vazeb pozorujeme, že by bylo možno najít určité zákonitosti ve vztahu jednotlivých doplnění mezi sebou při konstrukci významu příslušné slovesné vazby, např. u vazby *mlít co o čem* je lokálové doplnění možné jen za určitých syntaktických a sémantických okolností: *mlít obilí* × **mlít obilí o Janě* × *mlít nesmysly o Janě* × *mlít obilí o vysoké kvalitě zrna*; u slovesa *hladovět* nelze ve významu „mít hlad“ užít lokálové doplnění *po čem* (**mám hlad po jahodách*), na rozdíl od expresivního protějšku s významem „toužit“ (*mám hlad po vědě*) apod.

10.1.3 Typy sémantických transformací

Zjistili jsme, že u všech typů sémantických transformací stojí v základu obou (všech) stylově diferencovaných vazeb velmi obecný společný sémantický základ, který zřejmě danou sémantickou transformaci umožňuje. Např. vazby slovesa *nacpat se* (*děti se nacpaly knedlíky* × *do škodovky se nacpalo 6 lidí*) mají společný sémantický základ „naplnit nad obvyklou míru“ a význam jednotlivých doplnění slovesa konstruuje příslušný význam dané slovesné vazby.

Sémantické difference jednotlivých příznakových a nepříznakových variant slovesných vazeb budeme sledovat na dvou úrovních:

1) Povaha činnosti / děje / stavu vyjádřeného v rámci dané slovesné vazby.

Excerpované vazby lze obecně třídit podle toho, **do jaké míry se povaha činnosti / děje / stavu vzdaluje od základního významu**. Základním významem zde přitom chápeme význam neutrální slovesné vazby. U některých slovesných vazeb zůstává povaha činnosti prakticky nezměněna, mění se pouze povaha obsazení jednotlivých doplnění, tj. lexikální obsazení agentu, patientu nebo okolnostních určení: *dav se hrne na náměstí* × *ovce se hrnou do ohrady*. U jiných vazeb naopak pocítíme, že reálná povaha děje je u příslušného stylového konkurentu odlišná. Míra odlišnosti děje je

patrně stupňovitá. Povaha děje může vykazovat stejné rysy reálného průběhu v neutrální i v příznakové variantě (či v příznakových variantách). Např. *shrábnout* lze listí na zahradě (neutrální vazba) i peníze ze stolu do hrsti (expresivní vazba). V obou případech mají skutečnosti v předmětovém doplnění dispozice pro to, aby byly hromadně sesunuty na určité místo, a v obou případech rovněž skutečně dochází k hromadnému fyzickému přemístění skutečností jmenovaných v předmětovém doplnění slovesa na určité místo. Podobné případy podle našeho názoru představují případy minimálního (nulového) posunu v charakteru slovesného děje, protože vykazují nejvyšší míru shody sémantických rysů vzhledem k reálnému průběhu pojmenovávané skutečnosti. Oproti tomu odlišná povaha děje bývá často způsobena obrazným přenášením významu. Expresivní vazbu slovesa *shrábnout* lze užít i v metaforickém nebo metonymickém smyslu v situacích, v nichž ve skutečnosti nedochází k hromadnému fyzickému přemístění skutečností pojmenovaných v předmětovém doplnění slovesa: *Petr v závodě shrábl všechna prvenství*. Podobně např. *oči plavaly v slzách, nasekal krabice za skříň, proklepal něco (= přežil)* aj.

- 2) Druhá úroveň, ve které budeme sledovat posuny v sémantické povaze slovesného děje, je úroveň **obsazení jednotlivých doplnění příslušného slovesa**: *měřit si co* × *měřit si koho*.

Obě hlediska přitom nechápeme jako izolovaná, jsme si vědomi, že se uplatňují ve vzájemné součinnosti. Obměny v obsazení jednotlivých doplnění podmiňují charakter sémantické modifikace vazeb daného slovesa.

Slovník, z něhož byla excerpce pořizena, nezachycuje všechny aspekty sémantiky jednotlivých slovesných vazeb. Zachycuje např. vazbu *shrábnout peníze ze stolu*, nikoli však již její obrazné užití, které jsme zde uvedli příkladem *Petr v závodě shrábl všechna prvenství*.

Uvedeme nyní v přehledu nejvýraznější typy přenášení významu slovesných vazeb. Budeme postupovat od typů s nejmenšími posuny v obou sledovaných rovinách k typům s výraznějšími posuny, oddělujeme přitom vazby neobrazné a obrazné. Za neobrazné považujeme vazby, u nichž se nemění reálná povaha děje: *blábolit nesmysly* (v *bezvědomí*), *shrábnout listí / peníze do hrsti*. Za obrazné považujeme takové vazby, u nichž se reálná povaha děje mění: *rýpat do země* × *rýpat do někoho*.

10.1.3.1.1 Neobrazné užití slovesných vazeb

Typ 1: Obměna okolností, za nichž děj probíhá

Do této skupiny řadíme jedinou slovesnou vazbu, další doklady tohoto typu se v excerpovaném materiálu nevyskytují. Sémantický rozdíl u ní spočívá pouze v okolnostech, za nichž děj probíhá. Povaha děje zůstává stejná, stejný je též charakter činitele děje, příp. objektů dějem zasažených: vazba *blábolit něco* nese v neutrální i příznakové variantě společný sémantický základ „nezřetelná, nejasná řečová činnost“. Za neutrální se tato vazba považuje v případě, že pojednává o blábolení např. v bezvědomí, tedy za okolností snižujících sebekontrolu. Za expresivní se vazba považuje, jestliže sama řečová činnost je zřetelná a akcentuje se nezřetelná stavba věcná a myšlenková. Významový rozdíl je v daném případě dobře patrný i při substituci: *blábolit* můžeme v obou případech nahradit jen slovesem mluvení. Oproti tomu např. ve vazbě *procedit co* budou jednotlivým významům bližší substituce slovesy (slovesnými vazbami) jinými: *přecedit / prohodit – nezřetelně, neochotně pronést*.

Typ 2: Nemění se reálná povaha děje

Do druhé skupiny řadíme slovesné vazby, u nichž nedochází k posunům v charakteru slovesného děje, resp. u nichž je charakter slovesného děje u neutrální i příznakové vazby prakticky shodný. Minimální rozdíl v charakteru děje spatřujeme např. u vazeb jako *pašovat něco* (= tajně pronést): *pašovat zboží přes hranice* × *pašovat vlastní láhev alkoholu do sálu*, *vstrčit něco*: *vstrčit klíč do zámku* × *vstrčit koho kam* × *vstrčit komu co*) apod.

Na pomezí typů bez změny povahy slovesného děje řadíme slovesné vazby, u nichž dochází k posunům člověk – zvíře coby činitel děje. Také v tomto případě lze snad považovat posun v charakteru děje za relativně malý, obzvláště u sloves, u kterých nenastává zřetelná evokace těsné spjatosti děje s konkrétním zvířetem nebo s určitou částí zvířecího těla, srov. např. vazby slovesa *žrát* (hltavě, nekultivovaně jíst) × *klofat*, *příklusat*, *zavětřit*, *vyčenichat*, *šveholit*. Srov. též *ochočít si koho*.

10.1.3.1.2 Obrazné užití slovesných vazeb

Obrazné užití slovesných vazeb chápeme jako sémantickou transformaci, při níž je děj vyjádřený nějakým slovesem přenesen na jiný děj, jehož reálná povaha je odlišná, jde vlastně o určitý typ metafory či metonymie. Tuto kategorii chápeme velmi široce, základním kritériem pro zařazení do tohoto typu je právě odlišná reálná povaha děje. Ilustrujme tento typ příkladem *Petr plave v matematice*, u nějž je zřejmé, že nejde o pohyb ve vodě, nýbrž o vyjádření studijních obtíží.

Tato skupina sloves je v excerpovaném materiálu zastoupena zdaleka nejhojněji. Níže uvádíme některé další příklady, jejich podrobnější popis a rozbor podle našeho názoru není zapotřebí. Konstatujme jen, že uvedený typ sémantické transformace je vždy podmíněn sémantikou lexikálního obsazení jednotlivých doplnění. Např. vazba *jet v čem s kým* je expresivní, jestliže jsou doplnění obsazena takovými lexémy, jejichž kombinace ozřejmuje, že nejde o skutečné fyzické přemístění z místa na místa pomocí nějakého dopravního prostředku.

Další příklady: *hladovět po čem, houkat na někoho, katapultovat koho kam, klanět se komu, měřit si koho, mučit se dietou, načpět maloměššáctvím, nastrkat peníze do čeho, obout se do koho / čeho, oťukat si koho / co, pitvat co, pohřbít co, rozlousknout co, rýt do čeho, slepit co, smažit se na slunci, topit se v čem, trousit co o kom, uhnízdít se kde, uvěznit koho kde, vjet komu do vlasů, vykolejit koho, zakousnout se do čeho, zavalit koho čím.*

Jsme si vědomi, že naše klasifikace sémantických kategorií má v této fázi výzkumu pouze velmi rámcovou povahu. Vymezené kategorie nechápeme jako zcela ostře ohraničené, jde spíše o zachycení centrálních typů sémantických transformací.

10.1.4 Sémantická transformace a stylová kvalita

Naše elementární sémantická analýza slovesných vazeb poslouží dále jako argumentace pro následující zjištění: **typ sémantické transformace nelze dávat do souvislosti s určitým typem příznaku.** Nelze říci, že by určitý typ představené sémantické transformace byl spjat pouze s expresivitou, jiný pouze s hovorovostí apod. Stejně transformace najdeme doloženy u různých typů nejpočetněji zastoupených stylových kvalit, viz následující příklady. Pouze typ, u nějž se mění jen okolnosti průběhu děje (*blábolit*

nesmysly × *blábolit nesmysly v bezvědomí*), je doložen jen u vazeb expresivních, a to pouze v onom jediném výskytu.

Příklad 2: Typ beze změny reálné povahy děje

expresivní: *hrabat někomu v šuplíku*

hovorové: *sedět ve vedlejší kanceláři* (= mít tam své pracovní místo)

knižní: *stanovit firmě pokutu*

Příklad 3: Obrazné užití slovesných vazeb

expresivní: *šéf si nás půjčil*

hovorové: *oblítal si potřebnou dokumentaci*

knižní: *pochybnosti mu hlodají v hlavě*

11 Shrnutí a závěry

Oblasti zájmu a vztahy mezi jazykovými prostředky, kterým se věnovala tato práce, pro účely přehledného shrnutí naznačujeme graficky – viz schéma 2.

Schéma 2: Zaměření práce – stylistická a syntaktická systematika.

	Stylistická systematika	Syntaktická systematika
Systémový pohled (A) →	1	2
Hledisko analýzy komunikátu (B) →	1	2

Schéma 2 přehledně zachycuje to, co jsme v předložené práci ukázali, totiž že syntaktické jazykové prostředky jsou při stylistické analýze nahlíženy ze dvou různých směrů (viz směry A a B ve schématu 2) a že jejich popis v rámci těchto směrů využívá systematiky dvou různých lingvistických disciplín. Funkci jazykového prostředku v komunikaci postihuje stylistická systematika, jeho strukturní utvářenost pak systematika syntaktická a obě systematiky jsou vždy nutně komplementární, proto i hranici mezi nimi naznačujeme přerušovanou čarou. Naše práce byla věnována zejména pohledu v relaci vyznačené ve schématu 2 poli A – 1 – 2. Dalo by se říci, že v rámci naznačeného směru mapujeme a ohledáváme možnosti explicitnějšího vyjádření stylových kvalit a protikladů ve strukturovaných lingvistických popisech. O mapování a ohledávání hovoříme proto, že – jak jsme ukázali – nutnost neustálé součinnosti hledisek strukturních a funkčních představuje natolik rozsáhlou síť vztahů, že je v rozsahu této práce nelze v úplnosti popsat, soustředíme se pouze na výrazné a obecnější typy těchto vztahů.

Relaci A – 1– 2 jsme rozpracovali z následujících hledisek:

- 1) Analyzovali jsme strukturní vlastnosti syntaktických jazykových prostředků, abychom ukázali, s jakým typem jazykových struktur se musí stylistické popisy vyrovnávat.

- 2) S implicitním předpokladem, že stylistická a syntaktická systematika se uplatňuje v určité součinnosti, jsme si položili otázku po vymezení syntaktických jazykových prostředků z hlediska stylistického, pokusili jsme se oddělit stylisticko-strukturní problematiku syntaktickou od stylisticko-strukturní problematiky nižších disciplín.
- 3) Naznačili jsme určité zákonitosti komplementárního uplatňování stylistické a syntaktické systematiky, jejichž důsledné uplatnění považujeme za žádoucí pro stylistiku, má-li se nazývat stylistikou strukturní.
- 4) Paralelně se zkoumáním stylistické a syntaktické systematiky jsme se věnovali struktuře syntaktických popisů češtiny, přičemž naše zkoumání vybraných syntaktických popisů se zaměřilo na ty jeho části, které explicitně vymezují stylovou příslušnost popisovaných jazykových prostředků.
- 5) V rámci zkoumání syntaktických popisů češtiny jsme se zaměřili na rozsah popisu a na součinnost formálních a významových hledisek ve zkoumaných popisech.

11.1 K syntagmatickým vlastnostem jednotek roviny morfologické a syntaktické

Ukázali jsme, že strukturní uspořádání jazykových prostředků je výhodným organizačním principem i pro stylistické popisy. Rovina morfologická je pro strukturně koncipovaný stylistický popis výhodně predisponována z těchto důvodů:

- Morfů je v jazyce úhrnem mnohem méně než lexémů.
- Morfy vystupují uvnitř jediné roviny struktury, tj. uvnitř lexémů, morfologická rovina se nedělí na žádné další dílčí roviny.
- Morfy musí být vždy obligatorně realizovány.
- Lineární uspořádání morfů uvnitř slova je zcela pevné a snadno prediktabilní.
- Morfy nemají vazebné dispozice, tj. valenční schopnosti.
- V důsledku absence valenčních schopností nejsou vztahy mezi morfy formálně ani sémanticky nijak diferencovány.
- Sémantická povaha morfů je pouze elementární a nepodílí se na diferenciaci syntagmatických vztahů mezi morfy.

→ Ze syntagmatického hlediska je tedy morf definován: slovnědruhovou charakteristikou slova, v němž se nachází; slovotvornou funkcí, již v daném slově plní; gramatickou funkcí, již v daném slově plní. Z těchto kategorií implicitně vyplývá i jeho poziční charakteristika.

→ Z hlediska stylistického tvoří morfy nepočetné konkurenční množiny, jejichž prvky jsou ze strukturního hlediska na obdobném stupni komplexnosti. Morfy vstupující do konkurenčních množin bývají funkčně ekvivalentní, nesrovnáváme např. stylový charakter pádových koncovek podstatných jmen a slovesných předpon.

Syntaktická rovina má z hlediska metodologie popisu tato specifika:

- Lexémů je v jazyce úhrnem mnohem více než morfů.
- Lexémy vystupují uvnitř dvou různě komplexních rovin struktury: v syntagmatu a ve výpovědi.
- Lineární uspořádání lexémů uvnitř syntagmatu a výpovědi je různě pevné a různě prediktabilní.
- Za určitých kontextových a komunikačních okolností mohou být některé syntaktické jazykové prostředky potenciálně nerealizované.
- Lexémy jsou diferencované z hlediska vazebnosti: některé mají valenční schopnosti, jiné je nemají. Některé lexémy mají schopnost syntaktické strukturace (spojovací výrazy).
- Lexémy jsou diferencované morfologickou či slovnědruhovou formou.
- Různé vazebné vlastnosti jsou příčinou diferenciací syntagmatických vztahů mezi lexémy.
- Lexém má komplexnější sémantickou povahu a jeho sémantika se podílí na diferenciaci syntagmatických vztahů mezi lexémy.

→ Ze syntagmatického hlediska je tedy lexém uvnitř syntaktické konstrukce definován: slovnědruhovou charakteristikou; morfologickou formou; typem syntaktického vztahu, do něž lexém vstupuje, popř. syntaktickou strukturní funkcí nebo alespoň pozicí v syntaktickém řetězci; sémantickou povahou; lineárním umístěním uvnitř příslušného řetězce.

→ Z hlediska stylistického tvoří syntaktické konstrukce konkurenční množiny s prvky různé strukturní a sémantické povahy. Stylistický popis syntaktických prostředků proto musí vždy být vymezen uvnitř rozsáhlého pole vztahů daných bohatou kombinatorikou lexémů uvnitř syntaktických konstrukcí.

11.2 Syntaktická rovina a její stylistický popis

Stylistická systematika jakožto nastavbová disciplína může strukturovat rozmanité syntaktické popisy akcentující buď hledisko formálně syntaktické (avšak neztrácející ze zřetele hlediska stylového hodnocení) a sdružující strukturně blízké jazykové prostředky, nebo hledisko stylistické, nezohledňující nutně strukturní blízkost či vzdálenost popisovaných jazykových prostředků. Pokusili jsme se načrtnout otevřené problémy součinnosti stylistické a syntaktické systematiky a poukázali jsme na některé aspekty jejich součinnosti, u kterých navrhuje důslednější zohlednění zákonitostí obou typů systematiky. Ukázali jsme, že extrémní akcentace stylistické metodologie samotné, v naší práci byla tato akcentace představena jako „relační přístup“, při popisu sama o sobě nepostačí, vždy je k němu třeba součinnosti deskriptivního aparátu systematiky stylistické a syntaktické.

K rozhranění syntaktické a stylistické systematiky jsme byli inspirováni Mistríkovými tezemi o „čistě syntaktické problematice ve stylistice“. Pokusili jsme se nalézt hranici syntaktické problematiky z hlediska stylistického. Uplatnili jsme pro tento účel hledisko diferenční a selekční: ukázali jsme, že z hlediska stylistického představuje syntaktickou problematiku prakticky jakékoli usouvztažení nejméně dvou jazykových prostředků, které samy o sobě nejsou příznakové na nižších rovinách jazykové struktury. Tato hranice rovněž určuje zákonitosti aplikace stylistické a syntaktické systematiky zároveň.

Na dvou souborech excerpovaného materiálu jsme poukázali na významné rysy současné syntaktické kodifikace: na centrální a periferní oblasti popisu a na součinnost formy a významu v syntaktických popisech.

Naše zkoumání si nekladlo nároky na úplnost popisu syntaktické struktury, vyvozované závěry ponechávají téměř zcela stranou otázky slovosledu, sémantických diferencí se jen rámcově dotýkáme.

Původně zamýšlený popis „rozměrů“ spisovnosti se právě v aspektu „rozměrů“ ukazuje jako životaschopný koncept i pro stylistický popis syntaktické roviny češtiny. Na základě provedených zkoumání můžeme konstatovat, že popis syntaktických jazykových prostředků

se stylistickým zřetelem se nám ve světle našich zkoumání jeví jako popis funkční konfigurace syntaktického jazykového prostředku podle dvou deskriptivních systémů a zde lze ony rozměry snadno uplatnit, každý syntaktický jazykový prostředek je totiž poměřován hledisky stylistickými i formálně syntaktickými a tato hlediska mu udělují konkrétní strukturní a funkční rozměr. Systém stylistický přiděluje jazykovému prostředku příslušný stylový příznak, systém syntaktický definuje syntaktickou formu a funkci daného jazykového prostředku. V pozadí stylového hodnocení syntaktického jazykového prostředku pak může stát více či méně strukturně shodný synonymní konkurenční prostředek, od něž může být stylové hodnocení popisovaného prostředku odvozeno.

Prokázali jsme, že syntagmatické vlastnosti syntaktických jazykových prostředků předurčují tyto prostředky k fungování v mnohem otevřenější síti vztahů s bohatou kombinatorikou. Srovnání s rovinou morfologickou ukázalo, že je snadné postihnout konkurenci vždy obligatorních, pozičně fixovaných forem s velmi omezeným počtem strukturně stejně komplexních forem konkurenčních, navíc je-li spojení těchto forem s ostatními formami stejného řádu nediferencované. Je však obtížné postihnout formy ne vždy obligatorní, pozičně ne zcela pevně fixované, mající zpravidla větší počet různě komplexních konkurentů a s formální signalizací typu vztahu k ostatním jednotkám téhož řádu. Oproti nižším rovinám jazykové struktury je u syntaktických jazykových prostředků obtížnější zachytit příslušné strukturní rysy daného jazykového prostředku v lingvistických popisech. Tuto obtížnost lze obecně přiblížit tak, že syntaktický jazykový prostředek byl při našem typu zkoumání definován soustavou diferencujících proměnných: zohledňovali jsme slovnědruhovou formu, formu morfologickou (včetně slovnědruhové charakteristiky), lexikální obsazení a jeho význam, syntaktickou kategorizaci a kategorizaci stylistickou. To vše se při kontrastivním stylistickém pohledu uvnitř příslušné konkurenční množiny ještě dále diferencovalo konfrontací s prostředky synonymními, kategorizovanými týmiž proměnnými.

Společným rysem syntaktické a stylistické systematiky je jistá návratovost – obě disciplíny využívají klasifikace a terminologie rovin nižších. Při komplementární aplikaci syntaktické a stylistické systematiky však v popisech evidentně dochází k potlačování, či naopak akcentaci jedné z nich. Akcentace hlediska syntakticky konstrukčního může vést k nedůslednému vymezování příslušného (ne)příznakového řetězce a dominance hlediska stylistického může mít za následek zjednodušování hledisek strukturních.

Ukázali jsme, že pojem „stylový příznak“, který se na první pohled jeví jako pojem jednotící pro oba deskriptivní systémy, může být při stylistických bádáních rozvolňován nedůslednou aplikací stylistické systematiky na syntaktickou strukturu; tato nedůslednost je

umožněna projektivností příznaku danou vazebnými vlastnostmi jazykových prostředků. Lze např. hovořit o příznakové výpovědi, přestože skutečným, strukturní analýzou vyčlenitelným, nositelem příznaku může být jen dílčí, i strukturně hierarchicky nižší řetězec její výstavby. Je to tedy pojem zcela závislý na metodě analýzy, koncepci popisu a rozsahu zkoumaného řetězce jazykových prostředků. Přitom je paradoxem, že hovoříme-li o nedůsledné aplikaci stylistické systematiky na strukturu, nejde o závažný nedostatek lingvistické metodologie či selhávání jednotlivců při tvorbě lingvistických popisů, nýbrž o funkční a prakticky přijímaný paradox součinnosti stylistické a syntaktické systematiky.

Pokládáme za prokázané, že stylistickou systematiku lze relativně důsledně strukturovat podle vazebných vlastností jednotlivých lexémů, avšak některé syntaktické řetězce je z hlediska schopnosti nést stylový příznak výhodnější ponechat nerozčleněné, zejména jde o slovesné a jmenné vazby.

Pokládáme rovněž za prokázané, že stylistickou a syntaktickou systematiku lze uvést v soulad vhodnou volbou interpretačního rámce jazykových prostředků a dosáhnout tak co nejpresnějšího hodnocení formálně syntaktického i stylistického. Souladu lze dosáhnout uváženou aplikací metod obou disciplín, tj. vyčlenit prostředky příznakové na rovinách nižších a popisovat syntaktickou strukturu s vědomím vázanosti příznaku na prostředek příslušné strukturní roviny. Tohoto souladu lze přitom dosáhnout při obou směrech stylistického bádání. Při zkoumání hotového komunikátu koncipovat deskripci tak, aby strukturní příslušnost příslušného (ne)příznakového prostředku odrážela přesně, při popisu syntaktických prostředků v systémovém uspořádání je zase možno využít strukturního uspořádání jazykových prostředků k přehlednému členění takového popisu.

Každý syntakticko-stylistický popis je zakotven uvnitř určitého formálně syntaktického deskriptivního rámce:

- 1) Vztahy uvnitř syntagmatu, vztahy syntagma – výpověď, vztahy uvnitř výpovědi
- 2) Třídění podle syntaktického vztahu komponentů syntagmatu / podle syntaktických vztahů komponentů ve výpovědi (větněčlenská analýza)
- 3) Analýza obsazení syntagmatu / výpovědi
 - a) Charakteristika forem obsazení (slovnědruhová, morfologická a lexikální)
 - b) Charakteristika podle vazebných vlastností komponentů syntagmatu / výpovědi

- ba) Vazebné slovní druhy
- bb) Částice
- bc) Spojky

Formálně syntaktický deskriptivní rámec lze naplňovat těmito základními směry: v syntaktickém smyslu lze jednak postupovat od syntaktické struktury k formám obsazení, jednak od forem obsazení k zapojení do syntaktické struktury. Ve stylistickém smyslu pak lze podle schématu 2 provést analýzu na hotových komunikátech nebo koncipovat systémově uspořádaný syntaktický popis. Analýza hotového komunikátu podle schématu 2 umožňuje relativně snadno vyčlenit ty části syntaktické struktury, které jsou nositelem stylového příznaku, přičemž některé části popisu budou umožňovat více odhlížet od zapojení do syntaktické struktury (např. částice, spojky), jiné nikoliv (např. slovesné vazby). Pro systémově uspořádaný stylistický popis tvoří představený rámec výhodné východisko uspořádání popisu syntaktických prostředků.

11.3 Vymežitelnost (ne)příznakového řetězce

Součinnost syntaktické a stylistické problematiky, kterou jsme představili v této práci, umožňuje vyvodit také jisté závěry v pohledu B – 1 – 2 podle schématu 2. Z hlediska stylistické systematiky si v tomto pohledu můžeme jazykovou strukturu představit jako řetězec jazykových prostředků, z nichž některé jsou blokovány pro zahrnutí do okruhu prostředků, které konstruují určitou stylovou kvalitu syntakticky, neboť jsou příznakové už na nižších rovinách struktury. Ukázali jsme, že syntaktické vlastnosti lexémů vedou k vyčlenění různě komplexních řetězců.

Není-li žádný ze členů pozorované konstrukce příznakový lexikálně, můžeme hovořit o čistě syntaktické konstrukci příznaku. Toto tvrzení platí, neuvažujeme-li např. případy, ve kterých je konkurence syntaktických prostředků úzce spjata s konkurencí morfologických kategorií, zejména u přísudku: *Bude si pan profesor přát kávu?* × *Budete si přát kávu, pane profesore?* Případů tohoto typu jsme se jen dotkli a otázku stylisticky pojímané hranice mezi prostředky morfologickými a syntaktickými, již tyto případy nastolují, ponecháváme otevřenou.

Je-li některý z členů pozorované syntaktické konstrukce lexikálně příznakový, pak u větých členů je kromě přísudku snazší abstrahovat od jejich zapojení do syntaktické struktury. Lze např. hovořit o přívlastkové konstrukci obsahující příznakové přídavné jméno, protože vazby přídavných jmen nebývají tak bohatě diferencované a je u nich větší

pravděpodobnost, že příznakové adjektivum bude možno substituovat nepříznakovým, aniž by si taková substituce vyžádala obměny syntaktické formy syntaktického okolí daného adjektiva. Problematické je však podle našeho názoru hovořit např. o výpovědi s příznakovým přísudkem, neboť substituční paradigmata sloves není tak přímočará kvůli bohaté diferenciaci jejich valenčních vlastností. Kromě toho jsme ukázali, že u slovesa je kvůli jeho schopnosti zakládat výpověď poněkud silnější tendence pocítovat jako příznakový celý řetězec sloveso + jeho doplnění. Při systémové abstrakci se pak sloveso jeví jako centrum, z něž se příznakovost „šíří“, přestože všechna jeho doplnění jsou obsazena stylově neutrálními lexémy.

Lexikálnímu charakteru příznakovosti se naopak blíží částice a spojovací výrazy, u nichž je nutnost přihlížet k syntaktickému okolí oslabena. U obou typů lexémů je to dáno tím, že nenáleží do žádných systémově pevně ustálených syntaktických vztahů. U spojovacích výrazů je to navíc dáno jejich nízkou poziční variabilitou a specifickou, tj. velmi obecnou, sémantickou kvalitou. U částic jejich významovou autonomií, která způsobuje jejich syntaktickou nezávislost.

Rozsah (ne)příznakového řetězce může tedy v syntaxi nabývat různých hranic a izolace příznakovosti pouze do kategorie lexikální, byť je systémově prokazatelná, je u některých lexémů problematická.

11.4 Centrum a periferie syntaktických popisů

V úvodu tohoto oddílu připomínáme, že budeme-li níže v textu pojednávat o syntaktických popisech, jde vždy o určité zjednodušení. Hovoříme totiž pouze o excerpčním materiálu, důsledně vzato tedy jde spíše o výsek syntaktického popisu, v němž je explicitně přítomno stylové hodnocení. Dále je třeba připomenout, že jde o syntaktické popisy se stylistickým zřetelem. Pro úspornost však budeme všechny tyto aspekty shrnovat do souborného označení „syntaktický popis“.

Naše práce si nekladla za cíl hodnotit centrum a periferii syntaktického popisu na základě všech dostupných syntaktických prací. Centrum a periferii syntaktické kodifikace chceme představit na základě našich zkoumání, na excerpci všeobecně syntakticky zaměřených popisů (první excerpční materiál) a na excerpci slovníku vazeb (druhý excerpční materiál).

11.4.1 První excerpční materiál

Pro uchopení centra a periferie syntaktického popisu v excerpovaných pracích se nám jako nejvýhodnější postup jeví kombinace kvantitativně-komparativního zhodnocení excerpovaného materiálu. Hlediskem kvantitativním budeme rozumět prosté množství shromážděného materiálu uvnitř vymezených syntaktických kategorií, tj. např. to, jaké množství excerpovaného materiálu se týká přívlastku, podmětu apod. Hledisko komparativní bude k prvnímu hledisku komplementární. Množství shromážděného materiálu budeme totiž posuzovat vztahovou normou, tj. porovnáním množství materiálu shromážděného uvnitř jedné kategorie ve vztahu k množství materiálu shromážděného uvnitř ostatních kategorií. Tento postup volíme proto, že v naší práci nemáme dostatek prostoru vyřešit další závažné hledisko hodnocení lingvistických popisů, tj. hledisko, které nazveme hlediskem kvalitativním. Kvalitativním hlediskem přitom rozumíme hodnocení popisu podle toho, je-li v něm (dostatečně) popsáno všechno to, co by popsáno být mělo.

Podle zvolených hledisek a na základě strukturace excerpovaného materiálu můžeme konstatovat, že centrum syntaktického popisu tvoří vysoce systematizované a dobře systémově ohraničené jevy: popis jednotlivých větných členů a popis spojovacích výrazů. Těmto jevům je v excerpovaných popisech věnováno nejvíce prostoru. Na periferii syntaktického popisu stojí problematika výpovědní, problematika souvětného spojení, problematika zmnožení syntaktického vztahu a otázka postavení částic. Je zřejmé, že zkoumané syntaktické popisy se po stránce formálně syntaktické týkají převážně jevů roviny syntagmatické, jevy roviny výpovědní zůstávají v popisech upozaděny.

Popis větných členů je v excerpovaných pracích pojímán jako popis vnitřní výrazové diferenciace větných členů, jsou-li jednotlivé příklady větných členů představeny v konkurenci. Jsou-li jednotlivé členy představeny izolovaně, pak v nich jde primárně o popis jejich slovnědruhového a morfologického obsazení. Centrem popisu větných členů jsou popisy příslovečného určení a předmětu. Na periferii popisu větných členů stojí přívlastek, přístavek, doplněk a podmět.

Vzhledem k našemu pojetí výpovědních jevů zde zvlášť vyčleňujeme přísudek a ten také v našem pojetí centra a periferie syntaktického popisu zaujímá pozici centrální, a to jak z hlediska vnitřní výrazové diferenciace analytických predikátů (tedy v pohledu bližším větným členům), tak z hlediska schopnosti přísudku konstruovat výpověď (tj. v pohledu spíše výpovědním).

Zvlášť učiníme též poznámku o popisu spojovacích výrazů. Excerpované příklady stylově rozrůzněných spojovacích výrazů do značné míry odpovídají kodifikaci ve slovnících spisovného jazyka. Jde tedy vlastně o paralelní kodifikaci.

Rozsah popisu jednotlivých větných členů nelze vzhledem k zaměření excerpovaných prací dávat do přímé souvislosti s reálnou možností jejich stylové diferenciaci. To, že je např. přívlastku v syntaktických popisech věnován minimální prostor, neznamená, že formy ztvárnění přívlastku jsou ve skutečnosti jen minimálně stylově diferencovány. Z rozsahu popisu lze spíše soudit, že je-li v excerpci primárně syntakticky zaměřených prací věnováno více prostoru stylové diferenciaci určitých větných členů, pak jde buď o stylové kvality nápadné, nebo o problematiku závažnou z hlediska syntakticky konstrukčního.

Centrum a periferii syntaktického popisu by bylo možno na základě našich zkoumání pojednat ještě takto: centrem syntakticko-stylistického popisu jsou SČ a MČ 3, z nich pochází převážná většina excerpovaných dokladů.

11.4.2 Druhý excerpční materiál

Ani u slovesných vazeb nedokážeme excerpovaný popis zhodnotit z hlediska kvalitativního, tedy vzhledem k tomu, co by mělo být popsáno. Naše pojetí centra a periferie popisu bude tedy i zde vztahové – posoudíme jednotlivé typy slovesných vazeb podle proporčních vztahů jednotlivých množin sloves či slovesných vazeb v excerpovaném materiálu.

Charakteristika metodologická

Z uspořádání materiálu ve slovníku vazeb vyplývá, že slovesné vazby jako vysoce systémově ustálené jazykové prostředky poskytují výhodný rámec stylistického popisu. Slovesné vazby je proto možno velmi podrobně popsat z hledisek formálních i sémantických, přičemž excerpovaný slovník těchto možností nevyužívá plně, neprezentuje např. sémantické kategorie obsazení jednotlivých vazeb pomocí formalizovaného popisného aparátu. Z metodologického hlediska je tedy centrem popisu samotná jazyková matérie.

Charakteristika kvantitativní a proporční

Excerpovaný slovník má rozsah celkem 16 000 hesel, z toho většinu tvoří hesla slovesná, menšinu hesla substantivní a adjektivní. Přesné počty jednotlivých slovních druhů zachycených ve slovníku autorky neuvádějí. Z celkových 16 000 hesel bylo excerpováno 926 sloves s příznakem jiným než „spisovné neutrální“ a tato slovesa zakládají 1142 slovesných vazeb, u nichž považujeme jejich stylové zabarvení za syntakticky konstruované. Podíl sloves s jiným příznakem než „spisovný neutrální“ na celkovém počtu hesel v excerpovaném slovníku činí 5,8 %. Excerpovaná slovesa a jejich vazby tedy tvoří centrum materiálu obsaženého v excerpovaném slovníku. Z hlediska stylistického tedy nutně musí být centrem popisu v excerpovaném slovníku spisovné neutrální slovesné vazby.

V excerpovaných slovesných vazbách, tj. ve vazbách s jiným příznakem než „spisovný neutrální“, mají největší zastoupení, a jsou tedy centrální vazby expresivní (502 vazeb, tj. 44 %), hovorové (147 vazeb, tj. 12,9 %), hovorové expresivní (140 vazeb, tj. 12,6 %) a knižní (139 vazeb, tj. 12,2 %), ostatní typy tvoří periferii popisu vazeb v excerpovaném slovníku. Centrem stylového zabarvení excerpovaných vazeb je tedy stylová kvalita stojící na pomezí spisovnosti a nespisovnosti, blíže k periferii stojí stylové kvality z vrstev spisovného jazyka.

Charakteristika formální

Z hlediska formálního je zřejmé, že stylovou diferenciaci slovesných vazeb lze představit na poměrně malém prostoru (řetězci jazykových prostředků), a to na slovese a na jednom či dvou jeho předmětových doplněních – někdy v souvztažnosti s doplněním adverbialním –, jen zcela ojediněle je k zachycení stylové diferenciaci slovesné vazby třeba větší počet doplněních než dvě. Významný je též podíl podmětového doplněního, avšak vzhledem ke koncepci slovníku je jeho podíl naznačený méně explicitně než u doplněních pravovalenčních. Pravovalenční doplnění je zpravidla součástí valenčního vzorce příslušné vazby, a to ve tvaru, z něž je dobře patrná slovnědruhová a morfologická forma obsazení a alespoň obecná sémantická povaha lexikálního obsazení, definovatelná přinejmenším v kategoriích osoba – věc (*katapultovat koho × motat co*). U podmětového doplněního je nezdůvodněně uvedena právě jen charakteristika obsazení podmětového doplněního, forma je tedy signalizována pouze nepřímou.

Charakteristika sémantická

Na analýze strukturních vlastností morfologických a syntaktických jazykových prostředků, na analýze „čistě syntaktické problematiky“ a na analýze excerpovaných syntaktických popisů jsme ukázali, že součinnost formy a významu je na syntaktické rovině

češtiny nedělitelná. Lze říci, že dominantní postavení má v excerpovaných syntaktických popisech deskriptivní aparát založený právě na součinnosti formy a významu. Akcentaci formy spatřujeme pouze u malého množství dokladů, u gramatického podtypu syntakticko-lexikálních vazeb, u kterých je jejich stylistická diferencovanost založena na rozrůznění morfologické formy obsazení jednotlivých doplnění příslušného slovesa.

Sémantická analýza slovesných vazeb ukázala, že převážná většina stylového rozrůznění slovesných vazeb je vázána na přenášení významu slovesných vazeb. Nejčastějším typem sémantické transformace je obrazné přenesení děje označovaného příslušným slovesem na děj, jehož reálná podstata je odlišná. V menší míře je stylová rozdílnost excerpovaných vazeb způsobena posuny v sémantické charakteristice lexikálního obsazení dané slovesné vazby při současném zachování relativní shody v reálné podstatě daného slovesného děje.

11.4.3 Centrum a periferie syntaktických popisů ve světle obou typů excerpčního materiálu

U obou typů excerpovaného materiálu je problematické stanovit, v jakém smyslu jsou zdroje excerpce stylisticky selekční, tzn. zda jsou záměrně založeny na komunikátech obdobného stylového charakteru, či zda (vůbec) usilovaly o jakékoli poměrné zastoupení komunikátů různých stylů. U prvního excerpčního materiálu lze soudit, že zdroje, z nichž byl pořízen, čerpaly převážně z komunikátů prestižních. Z komunikátů méně prestižních či snad zcela neformálních patrně pochází jen malé množství materiálu. SV je založen na materiálu z lexikálního archivu ÚJČ, z Českého národního korpusu a z vlastní excerpce autorského kolektivu, tedy ze zdrojů s různým proporčním zastoupením různých typů komunikátů. Samotná skutečnost, že excerpované popisy uvádějí materiál s různými příznaky, svědčí o tom, že nečerpají výhradně z komunikátů prestižních, přesto je naprostá převaha materiálu z prestižních komunikátů nápadná, bezpochyby tvoří centrum excerpovaných popisů. V excerpovaných zdrojích nacházíme jen zcela minimálně výklady diferenční, výklady usilující o explicitní popis, který by pojednával o metodologii rozlišování syntaktických rysů prestižních a neprestižních komunikátů. Příkladem takového diferenčního výkladu jsou např. stručné zmínky o výstavbě mluvených komunikátů, o jejich syntaktické uvolněnosti, opravách apod.

Tato úvaha nás přivádí k dalšímu pohledu na centrum a periferii a syntaktického popisu. Je zřejmé, že centrální je v excerpovaných popisech hledisko vnitřní formální diferenciace

uzavřených, relativně prediktabilních a strukturně omezených syntaktických kategorií²⁶: větných členů, valenčního rámce přísudku. Jinak řečeno, centrem excerpovaných popisů je problematika syntagmatická, nižší než výpovědní. Tento okruh problematiky však jako by tvořil jen jakousi základní úroveň popisu. Stylový charakter syntaktické struktury konkrétního komunikátu je kromě zmíněných syntaktických kategorií významně také dotvářen v pohledu přes hranice kategorií typu větný člen a valenční rámec, tedy v pohledu z hlediska výstavby celé výpovědi. Stylistický popis výstavby výpovědi se však potýká s ještě obtížněji uchopitelnou variabilitou než popis dílčích struktur výpovědi. Velmi dobře je stylistický dosah konfigurace řetězců komplexnějších, než je větný člen či syntagma, patrný na analýze mluveného textu:

... byl tam takovej • říkali mu Franta • tam prodával čokoládu • a my jsme byli z něj celí diví protože von tak vám dám tudle čokoládu a eště jednu jo a eště byste chtěla tudle čokoládu nebo tudle jo a tudle malinkou a eště tudle k tomu • to všechno za pět korun no muj brácha ten to uměl vopravdu vypravovat nojo ale naše maminka řikala nojo na jarmark dyž jí řikala švagrová Ančo pod' na jarmark no pudu se podívat ale dyk já mám pětikorunu • co si copak si za to můžu něco koupit vlastně mužský byli bez práce jako tatínek dělal tři dny v tejdnou no tak co bylo no maminka posluhovala no žejo tak vopravdu bylo • jak se říká • vysoko do žlabu ...

Stylistická povaha – a zde i povaha související s existenčním modelem jazyka – je v mluveném textu velmi výrazně signalizována takovými rysy syntaktické strukturace, jako jsou neostře hranice výpovědí, slovosled a větosled, přítomnost a frekvence výskytu částic různé povahy a funkce (*tak, jo, no, žejo* aj.), přítomnost nedokončených konstrukcí (*byl tam takovej • říkali mu Franta*), opravy již proneseného textu (*co si copak si za to můžu něco koupit*) aj. Periferií našich syntaktických popisů je právě diferenční hledisko. Nemáme k dispozici popis, který by byl založen na záměrném soustavném a systematickém zřeteli ke vzájemnému vztahu kategorií „syntaktická výstavba výpovědi – styl – psanost – mluvenost“, tento zřetel není doložen ani v popisech, které jsme excerpovali.²⁷

²⁶ A také kategorií relativně snadno popisně formalizovatelných.

²⁷ Krčmová (2004 : 19) uvádí, že „vstup materiálu z mluvených textů vazbu styl – psanost – mluvenost ruší“. Jsme toho názoru, že vztahy mezi těmito stylistickými faktory je nadále třeba popisovat a objasňovat, a to v jejich vzájemné provázanosti.

Poznámka bez zřetele k provedené excerpci: Dosavadní popisy jsou koncipovány spíše selektivně, je pro ně vybrán buď materiál víceméně spisovný (v každém případě spíše psaný), nebo naopak materiál z hlediska spisovnosti neuchopitelný, protože výhradně mluvený (u nás zejm. práce z okruhu J. Hoffmannové, O. Müllerové aj.)

Z uvedeného vyplývá rovněž další poměr centra a periferie v excerpovaných popisech, a to poměr z hlediska spisovnosti a nespisovnosti. Centrum popisovaných jevů tvoří v excerpovaných popisech spisovný jazyk, vzhledem k celkovému rozsahu excerpovaných popisů byla do naší excerptce pojata jen jejich malá, proporčně blíže neurčitelná část. V excerpovaném materiálu tvoří centrum jevy hovorové²⁸ a knižní. Periferii excerpovaných jevů tvoří jevy vyloučené ze spisovného jazyka, jde o malou skupinu jevů z prvního excerptního materiálu, označených (hlavně v SČ) jako jevy substandardní (*senza film; [zatím]co jsme byli na chatě, ani jednou nepršelo; strčil do mě tak, že jsem měla upadnout* aj.). V excerptci slovesných vazeb lze za nespisovné považovat patrně jen vazby slangové a zhrubělé. Excerptované syntaktické popisy tedy dílčím způsobem mapují hranice vrstev spisovného jazyka, nikoli však hranice útvarů²⁹. Excerptce tedy potvrzuje, že kodifikace syntaktických prostředků spisovného jazyka by umožňovala utvořit si představu o syntaktické normě nespisovných útvarů pouze v negativním vymezení: nespisovné je či může být to, co není uvedeno v excerpovaných příručkách, srov. Krčmová (2003 : 33).

²⁸ Hodnocení „hovorový“ však v excerpovaných popisech není zcela spolehlivé. Najde se i užití pro jevy evidentně substandardní: *děvčata psaly* (SČ).

²⁹ To platí, pokud nezohledňujeme negativní vymezení: nespisovné je to, co není v excerpovaných popisech zachyceno.

12 Diskuse – otevřené otázky

V závěrečné kapitole stručně prezentujeme vybrané otevřené otázky, které rovněž vyvstaly v průběhu vzniku této práce a o kterých se domníváme, že by přinejmenším neměly zůstat nepoloženy. Většinou jde o otázky přesahující zaměření této práce, avšak se zkoumanou problematikou úzce související.

Otázka úplnosti stylistického popisu syntaxe

Jestliže jsme součinnost stylistické a syntaktické systematiky představili jako velmi komplexní síť vztahů, jejichž průsečíky definují stylové a strukturní charakteristiky konkrétního jazykového prostředku, kolik takových dalších průsečíků by muselo tvořit alespoň relativně úplný syntakticko-stylistický popis češtiny? Které další průsečíky do popisu vybrat?

Otázka forem popisu

Je zřejmé, že pro některé syntaktické jevy je vhodnější popis „lexikocentrický“, tj. slovníkově uspořádaný soupis lexémů zachycující jejich syntaktické vlastnosti. Pro jiné skupiny jevů je naopak patrně popis „syntaktickocentrický“, tj. usilující o popis syntaktické struktury z hlediska syntaktického uspořádání lexémů v konkrétních komunikátech. Jaký je nejvýhodnější poměr obou typů popisů?

Z hlediska běžného uživatele je patrně nejvýhodnější popis lexikografického typu, (popis syntaktických vlastností lexikálních jednotek).

Otázka spisovnosti v syntaxi

Protože jako rodilí mluvčí zpravidla dokážeme rozlišit syntaktické konstrukce adekvátní pro spisovné projevy a konstrukce pro takové projevy nevhodné, domníváme se, že je možné alespoň přibližně vymezit hranici spisovných syntaktických jevů, ačkoli hranice spisovnosti a nespisovnosti se dnes zpravidla považuje za nezřetelnou. Implicitně tuto hranici vymezují i některé současné syntaktické popisy, jsou-li založeny na materiálu spisovných komunikátů (srov. i samotný název „Skladba **spisovné** češtiny“). Při současném stavu a pojetí souborných syntaktických popisů se domníváme, že je relativně nejlépe zpracována otázka spisovné syntaxe. Jinak řečeno: podle současných popisů bychom dokázali snáze a přesněji odpovědět

na otázku, které syntaktické jevy jsou spisovné, než na otázku po syntaktických jevech nespisovných (nesnižujeme tím však závažnost existujících nářečních popisů).

Explicitně dává syntax mluvených projevů do souvislosti s (ne)spisovností např. Krčmová (2004 : 19) a spisovnost odvozuje od zkoumání textů psaných vzdělanými lidmi a podléhajících regulaci a autoregulaci jakožto zdrojů pro stylistický popis.

Uplatnění spisovnosti je v syntaxi obtížné také z důvodů, které výstižně formuluje Müllerová (1994 : 16), když uvádí, že uplatnění dichotomie spisovnosti a nespisovnosti je v syntaxi obtížné, protože se v ní lépe přijímají porušení kombinatorických pravidel („pravidel spojování slov“).

Přitom se spisovnost na syntaktické rovině chápe jako potřebná: „[...] je potřebná identifikace příznakových prostředků také z hlediska spisovnosti, teprve pak je možno uvažovat o jejich funkci v textech; ale to je jen paralelně ke škále jiných typů příznaků. Je to důležitější u rovin kodifikovaných, méně u rovin, kde je kodifikace slabá nebo neexistuje“ (Krčmová 2004 : 20)

Otázka nespisovnosti v syntaxi

Otázka nespisovnosti v syntaxi je podle našeho názoru velmi úzce spjata s mluvenou podobou jazyka, zdaleka však nelze oba jevy směšovat. Popis vztahu nespisovnosti a mluvenosti a vztahu nespisovnost a mluvenost × spisovnost zůstává úkolem do budoucna.

Otázka kategoriálnosti popisu a jeho explikativní síly

Ukázali jsme, že v excerpovaných pracích je popsána převážně ta část syntaktické systematiky, která je fixována relativně pevnými systémovými zákonitostmi. Jak podrobně lze syntax vůbec popsat? Neexistují oblasti jakési „přiznané nepopsatelnosti“? A to ať už jimi míníme nemožnost sestavit příslušný popis, nebo jeho nepotřebnost.

Pochyby o nutnosti kodifikace se v lingvistických pracích objevují. Za všechny viz např. Čechová a kol. 2003 : 24n).

Formálně diferenční přístup

K jakým výsledkům by se dospělo, kdybychom stylistický popis syntaktických jazykových prostředků založili na jejich důsledné formální diferenciaci? Zejména se ptáme, jak bychom v takovém popisu naložili s kategoriemi postrádajícími systémovou ustálenost kategorií typu větný člen a valenční rámec. Patrně by bylo obtížné takové rozdíly zachytit a uchopit v kategoriích typu duplikace / redukce pozic, vzdálenost od dominujícího členu, přítomnost / nepřítomnost / frekvence výskytu hypotaxe či parataxe, ohraničenost / neohraničenost syntaktických struktur apod.

13 Literatura

- Adam, R.: *K diskusi o spisovné a „standardní“ češtině*. SaS, 68, 2007, str. 184–189.
- Bečka, J. V.: *Česká stylistika*. Praha, Academia 1992.
- Běličová, H. – Sedláček, J.: *Slovanské souvětí*. Praha, Academia 1990.
- Běličová, H. – Uhlířová, L.: *Slovanská věta*. Praha, Euroslavica 1996.
- Cuřín, F. – Novotný, J.: *Vývojové tendence současné spisovné češtiny a kultura jazyka*. Praha, SPN 1987.
- Čechová, M. a kol.: *Současná česká stylistika*. Praha, ISV nakladatelství 2003.
- Čechová, M. – Krčmová, M. – Minářová, E.: *Současná stylistika*. Praha, NLN 2008.
- Cvrček, V.: *Koncept minimální intervence*. SaS, 69, 2008, str. 284–292.
- Cvrček, V.: *Regulace jazyka a koncept minimální intervence*. Praha, NLN 2009.
- Cvrček, V.: *Spisovnost a její zdroje*. SaS, 67, 2006, str. 46–60.
- Čermák, F.: *Jazyk a jazykověda*. Praha, Karolinum 2001.
- Čermák, F. – Sgall, P. – Vybíral, P.: *K diskusi o standardní a „spisovné“ češtině*. SaS, 67, 2006, str. 267–282.
- Čermák, F. – Sgall, P. – Vybíral, P.: *Od školské spisovnosti ke standardní češtině: výzva k diskusi*. SaS, 66, 2005, str. 103–115.
- Daneš, F.: *Takzvané „vztažné věty nepřívlastkové“: současné názory na jejich status*. NŘ, 92, 2009, str. 169–183.
- Daneš, F. – Hlavsa, Z. a kol.: *Větné vzorce v češtině*. Praha, Academia 1987.
- Dovalil, V.: *K úvahám o spisovném/standardním jazyku: pohled z poněkud širší perspektivy*. SaS, 67, 2006, str. 96–102.
- Encyklopedický slovník češtiny*. Praha, NLN 2002. (ESČ)
- Filipec, J. – Čermák, F.: *Česká lexikologie*. Praha, Academia 1985.
- Grepl, M. – Karlík, P.: *Skladba spisovné češtiny*. Praha, SPN 1986.
- Grepl, M. – Karlík, P.: *Skladba češtiny*. Olomouc, Votobia 1998.
- Havránek, B. – Jedlička, A.: *Česká mluvnice*. Praha, SPN 1988.
- Hausenblas, K.: *K základním pojmům jazykové stylistiky*. SaS, 16, 1955, str. 1–15.
- Hausenblas, K.: Syntaktická závislost, způsoby a prostředky jejího vyjadřování. In: D. Čapková – A. Macurová, *Karel Hausenblas – Miscellanea*. Praha, FF UK 2003, str. 75–108.
- Hoffmannová, J.: *Stylistika a ...* Praha, Trizonia 1997.

- Hošnová, E.: *Studie z vývoje novočeské syntaxe*. Praha, Karolinum 2005.
- Chloupek, J. a kol.: *Stylistika češtiny*. Praha, SPN 1990.
- Jelínek, M.: Posuny v stylistické charakteristice jazykových prostředků a jejich kodifikace. In: J. Kuchař a kol. (eds.), *Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti*. Praha, Academia 1979, str. 109–121.
- Jelínek, M.: Stylistické aspekty gramatického systému (gramatické dublety a konkurenty). In: *Stylistické studie 2*. Praha, Ústav pro jazyk český 1974, str. 1–129.
- Jelínek, M.: Stylistika. In: P. Karlík – M. Nekula – Z. Rusínová (eds.), *Příruční mluvnice češtiny*. Praha, NLN 1995, str. 699–780.
- Karlík, P.: *Dominace*. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.), *Encykpedický slovník češtiny*. Praha, NLN 2002, str. 114–115.
- Komárek, M.: *Příspěvky k české morfologii*. Olomouc, Periplum 2006.
- Kořenský, J.: *K článku Od školské spisovnosti ke standardní češtině: reakce na výzvu k diskusi*. SaS, 66, 2005, str. 270–277.
- Kraus, J. – Kuchař, J. – Stich, A. – Štícha, F.: *Současný stav a vývojové perspektivy kodifikace spisovné češtiny*. SaS, 42, 1981, s. 228–238.
- Krčmová, M.: *Mluvenost a psanost jako slohotvorné činitele*. In: M. Tichý (ed.), *Sborník prací Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě: řada jazykovědná D3*. Opava, Slezská univerzita 2003, str. 29–35.
- Krčmová, M.: *Stylistika, stylizace a spisovnost*. In: E. Minářová, K. Ondrášková, *Spisovnost a nespisovnost – zdroje, proměny a perspektivy*. Brno, PF MU 2004, str. 18–21.
- Křístek, M.: Způsoby vymezování stylové příznakovosti v lexiku (na materiálu současné češtiny). In: M. Nábělková – M. Šimková, *Varia IX: zborník materiálů z IX. kolokvia mladých jazykovedcov*. Bratislava, Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 2002, str. 181–187.
- Lopatková, M., – Žabokrtský, Z. – Kettnerová, K.: *Valenční slovník českých sloves*. Praha, Karolinum 2008.
- Machová, S.: Syntaktická norma – možnosti jejího poznávání. In: E. Minářová – K. Ondrášková, *Spisovnost a nespisovnost – zdroje, proměny a perspektivy*. Brno, PF MU 2004, str. 152–155.
- Mathesius, V.: *Řeč a sloh*. In: B. Havránek – J. Mukařovský, *Čtení o jazyce a poezii*. Praha, Družstevní práce 1942, str. 13–102.
- Mistrík, J.: *Štylistika slovenského jazyka*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977.

- Mluvnice češtiny 1.* Praha, Academia 1986.
- Mluvnice češtiny 3.* Praha, Academia 1987.
- Müllerová, O.: *Mluvený text a jeho syntaktická výstavba.* Praha, Academia 1994.
- Müllerová, O. – Hoffmannová, J. – Schneiderová, E.: *Mluvená čeština v autentických textech.* Jinočany, H & H 1992.
- Nebeská, I.: *Jazyk – norma – spisovnost.* Praha, Karolinum 1999.
- Oliva, K.: *Požadavky na úroveň diskuse o spisovné/standardní češtině.* SaS, 66, 2005, str. 278–290.
- Prošek, M.: Rozměry pojmu spisovnost. In: J. Koten – P. Mitter (eds.), *Prostor v jazyce a literatuře.* Ústí nad Labem, UJEP 2007, s. 112.
- Říhová, J.: *Úvod do stylistické systematiky.* Ostrava, Pedagogická fakulta v Ostravě 1972.
- Sgall, P. – Hronek, J.: *Čeština bez příkras.* Jinočany, H & H 1992.
- Skalička, V.: Podstata morfologie a syntaxe. In: F. Čermák – J. Čermák – P. Čermák – C. Poeta, *Vladimír Skalička – souborné dílo II (1951–1963).* Praha, Karolinum 2004, str. 896–900.
- Slovník spisovného jazyka českého.* Praha, Academia 1989.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost.* Praha, Academia 2004.
- Sowinski, B.: *Stilistik.* Stuttgart, Metzler 1991.
- Stilističeskij enciklopedičeskij slovar ruskogo jazyka.* Moskva, Flinta, Nauka 2003.
- Svozilová, N. – Prouzová, H. – Jirsová, A.: *Slovesa pro praxi.* Praha, Academia 1997.
- Svozilová, N. – Prouzová, H. – Jirsová, A.: *Slovník slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení.* Praha, Academia 2005.
- Šipková, M.: *Stavba věty v mluvených projevech – syntax hanáckých nářečí.* Jinočany, H & H 1993.
- Šiška, Z.: *Bázový morfematický slovník češtiny.* Olomouc, PF UP 2005.
- Trávníček, F.: *Mluvnice spisovné češtiny 2.* Praha, Slovanské nakladatelství 1951.
- Zima, J.: *Expresivita slova v současné češtině.* Praha, ČSAV 1961.

14 Přílohy

V tabulce 1 je uveden přehled slovesných vazeb u sloves syntakticko-lexikálního typu, tj. slovesných vazeb, jejichž příznakovost se signalizuje v součinnosti prostředků formálně syntaktických s lexikálním obsazením dané syntaktické struktury. Slovesa náležející do gramatického podtypu značíme písmenem G ve sloupci „podtyp“. Slovesa jsou řazena podle abecedy, popis jejich valenčního rámce přejímáme ze SV, pouze pro úspornost volíme ve sloupcích pro jednotlivá doplnění tvary tázacích zájmen (*co* apod.) namísto tvarů zájmen neurčitých (*něco* apod.). Tvary zájmen neurčitých však pro lepší ilustraci ponecháváme ve sloupci s příklady. V tabulce 2 je uveden přehled sloves, která mají všechny vazby příznakové, a proto je považujeme za lexikálně příznakové. V tabulce 3 je uveden seznam lexikálně příznakových sloves. U této skupiny neuvádíme přehled jejich vazeb, protože z našeho hlediska není potřebný.

Případy, v nichž by nemuselo být zřejmé, jakými prostředky se stylový rozdíl vazeb konstruuje, doprovázejí v pravém sloupci konkrétní příklady obsazení dané vazby, příkladové věty, sémantické specifikace (např. „o člověku“), parafráze významu vazby nebo uvedení příslušného neutrálního protějšku. Neutrální protějšky zachycených vazeb uvádíme pouze výběrově v případech, ve kterých by rozdíl mezi neutrální a příznakovou vazbu nemusel být zřejmý. Neutrální vazbu značíme písmenem N, konkrétní příklady obsazení či příkladové věty uvádíme kurzívou, běžným písmem pak prototypické obsazení vazby (např. *dlabat jogurty* × *cukat čím*). Postačí-li k ilustraci dané vazby infinitivní tvar slovesa a příslušné doplnění, zastupuje sloveso zkratka – počáteční písmeno.

Tabulka 1 – Přehled slovesných vazeb u sloves syntakticko-lexikálního typu

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	adresovat	odb.	co		komu					<i>a. soubor v počítači</i> × N: <i>a. dopis komu</i>
	agitovat	publ.	koho	do čeho				kam / za účelem		
G	aklimatizovat se	kniž.			čemu					N: <i>a. se na něco</i>
	balit	ob., expr.	koho							

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	blábolit	expr.	co							<i>b. nesmysly</i> × N: <i>b. nesmysly v bezvědomí</i>
	brnknout	hov.			komu					zatelefonovat
G	cukat	hov.					s čím			N: c. něčím
G	cuknout	hov.					s čím			N: c. něčím
	cupovat	expr.	co / koho / na co							N: c. <i>růže na lupínky</i>
	cvakat	hov.	co							děrovat vstupenky
	časovat I	hov.	co					jak		plánovat časový rozvrh (č. <i>akce podle typů</i>)
	dát	expr.	co							<i>kocourek dá práci</i>
G	dbát	kniž.		čeho						N: d. na něco
	dělat	hov.	co							<i>útrata dělá 200 korun</i>
	dělat se	expr.		z koho						<i>z Jirky se dělá uličník</i>
G	dělit se	kniž.	v co							N: d. se na něco
	disponovat	kniž.	pro co		k čemu			jak		
	dlabat	hov., expr.	co							<i>d. jogurty</i>
	dloubat se	hov., expr.				v čem				<i>d. se v autě</i>
	hladovět	expr.				po čem				
	hlodat	kniž.	(koho)							o svědomí / pochybnostech
	hnát	expr.	koho	do čeho						dostávat do situace
	hořet	expr.					čím			<i>h. nadšením</i> × N: <i>h. jasným plamenem</i> (o ohni)
	houkat	expr.	na koho							
	hrabat se	expr.			komu			kde		<i>h. se někomu v šuplíku</i> × N: <i>h. se v hlině</i>
	hrábnout	expr.				po čem				
	hrknout	hov.				v kom				

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	hučet	ob., expr.		do koho						
	chovat	kniž.	co		(k / proti / vůči komu)					ch. závist / zášť
	chytit se	hov.		koho						ch. se party / špatné společnosti
	chytit se	hov.		u koho						Božena se chytla u Nehery
	jet	expr.				v čem	s kým			
	jet	hov.						jak		výroba jede podle plánu
	ježít se	expr.			proti čemu					
	jít	nov.		do čeho			s kým			
	jmenovat	kniž.	koho					jak		chlapce jmenují Anton
	kanalizovat	nov., publ.	co					kam		k. tok informací × N: k. obec
	kápnout	hov., expr.	na co / koho							narazit
	kašlat	zhrub.	na co / koho							
	katapultovat	expr.	koho					kam		
	klanět se	expr.			komu					
	klapat	hov.	co		komu					o manželství
	klepat se	expr.	na co							
	klofat	hov., expr.		do čeho						o člověku
	klopit	expr.	co							k. peníze
	malovat	expr.	co							názorně líčit
	mazat	spec.	co							odstraňovat (text v počítači)
	měřit si	expr.	koho							zkoumavě prohlížet
	mít	hov.	co				s kým			
	mlátit	expr.		do čeho			čím			N: m. obili
	mlít	expr.	co			o čem				m. nesmysly

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	mít	hov.	co				s kým			
	mlátit	expr.		do čeho			čím			N: <i>m. obilí</i>
	mlít	expr.	co			o čem				<i>m. nesmysly</i>
	množit	kniž.	co							<i>velitelství množilo úkoly</i>
	moci	hov.								<i>dívky mohly být 14leté</i>
	mořit (se)	expr.					s čím			N: <i>m. co</i>
	mořit (se)	expr.	koho				čím			
	motat	expr.	co							(po)plést
	motat se	expr.						kde		zmateně se pohybovat, bloudit
	motat se	expr.						kde, kam, odkud, kudy		
	mrkat	hov.				po kom				
	mrknout (se)	hov.	na co							
	mrsknout	hov., expr.				po kom	s čím	kam		
	mučit se	expr.					čím			trápit se (<i>dietou</i>)
	muchlat	hov., expr.	koho							
	nabít	hov., expr.	co				čím			<i>n. tašky oblečením pro uprchlíky</i>
	nabrat	hov.	koho							<i>n. brigádníky</i>
	nabrat se	hov.	co / kdo							<i>Kde se tu nabralo tolik lidí?</i>
G	nabýt	hov.	co							N: <i>n. něčeho</i>
	nacpat (se)	expr.	koho				čím			<i>děti se nacpaly knedlíky / N: do škodovky se nacpalo 6 lidí</i>
	načasovat	hov.	co							<i>n. postup demolice</i>
	načepýřit se	expr.						kvůli čemu		rozzlobit se
	načichnout	expr.					čím			<i>n. maloměšl'áctvím</i>

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
		expr.								
	nadělat	hov., expr.					s kým / čím			
	nadělat	hov., expr.		čeho						<i>Ti nadělají rámusu!</i>
	nafouknout	expr.	co							zveličit
	nahlédnout	kniž.							VV že	zjistit
	nahnat	expr.		čeho						<i>n. komu hrůzy, strachu</i>
	nahodit	hov.	co							vyjádřit
	nahrabat si	expr.	co							<i>n. si majetek</i>
	nachytat (se)	hov.	koho / na co							
	nakopat	expr.	koho							N: <i>n. košík brambor</i>
	nakousnout	hov.	co							začít, uvést
	nakrucovat se	expr.						kde		<i>Verunka by se v nových šatech pořád nakrucovala před zrcadlem</i>
	naladit	expr.	koho				čím			<i>hned ráno nás šéf naladil zajímavou prací; krásné ráno výletníky naladilo</i>
	nalézt	hov.						kam		<i>kluci jeden po druhém našli do kamionu</i>
	naložit	expr.	co na koho		komu					
	namalovat	expr.	co							pečlivě napsat
	namířit	publ.	co		k čemu					<i>banky namíří své úsilí k...</i>
	namlsat	expr.	koho							N: <i>kolemdoucí namlá vůně čerstvého pečiva</i>
	namlsat (se)	expr.	čeho							N: <i>děti se namlsaly sladkostí</i>
	naplácat	expr.	co na co							<i>n. maltu na zeď</i>
	naplnit	kniž.	koho				čím			<i>pojednou mě naplnil klid</i>
	naplnit	expr.	co							<i>n. dědův odkaz</i>
	nasekat	expr.			komu					
	nastrkat	expr.	co	do čeho						<i>n. peníze do drog</i>

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	naplnit	expr.	co							<i>n. dědův odkaz</i>
	nasekat	expr.			komu					
	nastrkat	expr.	co	do čeho						<i>n. peníze do drog</i>
	nastrojít	expr.	koho							vyparádit × N: nastrojít překvapení pro někoho
	nasvědčovat	nov.						VV že		N: n. čemu
	naškrábat	expr.	co							<i>n. úkol × N: n. maso na tatatrák</i>
	našpinit	expr.		čeho						<i>Ten našpiní prádla! × N: V Praze našpiním každý den jednu košili.</i>
	natáhnout se	hov.						kam, kde		lehnout si
	natočit	hov.	co							<i>n. rozhovor na magnetofon</i>
	naťukat	hov.	co			na čem				<i>n. text na stroji</i>
	naťuknout	hov.	co							zmínit se
G	naučit se	kniž.			čemu					N: n. se co
	navalit	expr.	co		komu					<i>n. spoustu úkolů</i>
	navářit	expr.	co	čeho						N: svařit, přivařit
	navigovat	hov.	koho							
	navléknout	expr.	co							nalíčit, nastrojít
	nazvat	kniž.	koho / co				kým / čím			
	nažrat se	zhrub.								o člověku
	nést se	expr.	co		komu					o člověku / zvířeti
	(ne)vonět	hov., expr.			komu					
	(ne)zdát se	expr.			komu	na kom/ čem				
	normalizovat	publ., hov.	koho / co							zavádět totalitní poměry v 70. letech
	oběhnout	expr.	co / koho				s čím			<i>o. pár obchodů / známých</i>
	obemknout	řid.	co				čím			<i>levou ruku obemkla několika náramky</i>
	obletovat	expr.	koho							

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
		expr.								
	obout se	expr.		do koho / čeho						
	obouvat se	kniž.	v co							
	obrátit	kniž.	koho / co v koho / co							
	obskakovat	expr.	koho							N: <i>pes obskakuje návštěvy</i>
	odcizit	kniž.	koho / co		komu					ukrást
	odepisovat	expr.	koho							
	odevzdat	kniž.	koho		komu					<i>o. výtržníky policii</i>
	odírat	expr. / hov.	koho							
	odkopnout	řid.	koho							
	odlepit se	hov.		od čeho						
	odlítnout	expr.		od čeho				kam		N: <i>od kola odletěla hlína</i>
	odmrštit	kniž.	koho / co				čím			
	odnaučit	hov.	co							<i>trenér odnaučil Východočechy pasivní fotbal × N: o. koho dělat co</i>
G	odnaučit	kniž.	koho / co		čemu					N: o. koho dělat co
	odnést si	hov.	co							
	odřít	hov., expr.	koho							
	odříznout	nov.	koho	od koho / čeho						oddělit, přerušit, odloučit
	odsedět (si)	hov.	co							odpykat
	odseknout	expr.	co		komu					
	odskákat	hov., expr.	co							
	odstartovat	hov.						kam		

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	odstartovat	hov.						kam		
	odstavit	expr.	koho	od / z čeho						
	odtahat	expr.	co							odnosit
	odtáhnout	expr.						kam		<i>o. s nepořízenou</i>
	odzvánět	expr.			komu / čemu					
	ohánět se	expr.					čím			obratně zacházet
	ohánět se	expr.					kým / čím			stavět na odiv
	ochočit si	expr.	koho							
	okopírovat	nov., publ.	co							zopakovat
	olíznout	expr.	co							ochutnat malé množství
	omílat	expr.	co							
	opatřit	kniž.	co				čím			
	operovat	expr.					(s) čím			
	opětovat	kniž.	co							opakovat
	orodovat	expr.	za koho / co					kde		
	osvětlit	kniž.	co		komu					
	ošetřit	nov., spec., publ.	co							<i>o. finance</i>
	otrávit	hov., expr.	koho							nudit
	otrávit se	hov., expr.						kde		<i>na schůzi se Helena otrávila</i>
	otravovat	hov., expr.	koho				čím			
	otřukat si	expr.	koho / co							

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	ovíjet si	expr.	koho	kolem koho / čeho				jak		
	pachtit se	expr.				po čem	za čím / s čím			
	pálit	hov.	koho							<i>ministra pálí nedostatek policistů</i>
	pálit	publ.	koho/co							<i>p. mě nedostatek financí</i>
	panovat	kniž.				při čem / v čem	mezi kým	kde		trvat, vyskytovat se
	pašovat	expr.	co					kam		
	péct	expr.	co					jak		<i>zprávu pekli narychlo</i>
	pečetít	kniž.	co				čím			
	pečetít	sport.								<i>p. výhru</i>
	píchat	hov.	co							<i>p. lístky v tramvaji</i>
	píchnout	hov.	co							označit
	pískat	expr.	co							
	pískat	hov.	na co							
	pískat	sport.	co							
	pištět	expr.						proč		
	pitvat	expr.	co							
	plácát	expr.			komu / čemu					tleskat
	plácát	hov., expr.	co							<i>p. nesmysly</i>
	plácát se (sebou)	hov., expr.						kde		
	plácnout	expr.	co							<i>p. nesmysl</i>
	plácnout	expr.					čím	kam		
	plahočit se	expr.					za kým / čím			
	planout	kniž., expr.	pro koho / co		ke komu	po čem	čím			

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	plašit	kniž.	co					odkud		
	plavat	expr.				v čem				<i>oči plavaly v slzách</i>
	plavat	expr.				v čem				<i>Petr plave v matematice</i>
	plazit se	expr.					před kým			
	plazit se	expr.						kam		
	plodit	kniž., expr.	co							
	plout	kniž.						kde		lehce se pohybovat
	ploužit se	expr.					za kým	kde / kudy		
	pnout se	kniž.						kam / kde		
	pobírat	kniž.	co							násilím odnímat
	pobláznit	expr.	koho							
	počkat (si)	hov., expr.	na co					kde	VV vztaž.	
	podepsat se	hov.				na čem				zavinít něco
	podlézat	hanl.			komu / čemu					
	podrazit	hov., expr.	koho							
	podržet	hov.	koho							
	podtrhnout	kniž.	co							zdůraznit
	podvázat	kniž.	co							omezit
	pohánět	expr.	koho		k čemu					
	prohodit si	hov.	co							vyměnit
	pohrát si	expr.					s čím			
	pohřbít	expr.	co							
	pochytit	expr.	co							pochopit
	pochytit	hov.	co	od koho				kde / odkud		naučit se

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	pokládat	hov.	co							<i>p. funkci</i>
	poklonit se	kniž.			čemu		před čím			vzdát poctu
G	pokořit se	kniž.			komu					N: p. se před kým
	pokosit	expr.	koho				čím			usmrtit
	pokrýt	publ.	co							plně zajistit (<i>pokrýt závazky</i>)
	pokulhávat	expr.				v čem	za kým / čím			
	polarizovat	odb.	co							
	poletovat	expr.						kde		pobíhat
	polevit	kniž.			čemu					
	polít	expr.	koho							<i>polil mě pot</i>
	položít	hov.	co							<i>p. funkci</i>
	ponechat	kniž.	co / koho		komu / čemu					<i>p. náhodě / osudu</i>
	ponechat	kniž.	co		komu					<i>p. tvůrčí svobodu pracovníkům</i>
	popotahovat	hov., expr.	koho		kvůli čemu					
G	popřát	kniž.		čeho	komu					N: p. komu co
	posedět	expr.						pod něj. dobu		
	posekat	expr.	koho				čím			
	posílit	spec.	o co					jak		vzrůst
	posílit se	sport.	o koho				kým			
	postavit	spec.	koho					kam		vykázat místo
	postavit	sport.	koho		proti komu					
	postavit se	spec.						jak		<i>p. se do pozoru</i>
	posvětit	kniž.	co							učinit hodným úcty (<i>prostředky posvěti účel</i>)
	posvítit	hov., expr.			komu					

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	pošilhávat	expr.				po kom				
	pošlapat	kniž.	co							zmařit
	potkat se	kniž.					s čím			<i>p. se s nezdarem × N: rychlíky se potkají ve stanici</i>
	potrhat se	expr.					čím			<i>Jirka se potrhá prací</i>
	potrhat se	hov., expr.	o koho							<i>holky se potrhaly o Jirku</i>
	potýkat se	expr.					s kým / čím			snažit se zdolat
	pouštět	hov.	koho							uvolňovat z funkce
	pouštět	hov.	co							vzdát se něčeho, rušit něco
	pouštět	hov.	co							<i>pouštět si Spirituál kvintet</i>
	pouštět	hov.	koho							opouštět (<i>zlost mě pouští</i>)
	pouštět se	expr.	do koho							
	poutat	kniž.	koho							zavazovat
	poutat	kniž.	co							přitahovat, vábit
	poutat	odb.	co na co							
	povstat	kniž.						za okolností		<i>přítomní povstanou při příchodu</i>
	povstat	kniž.		z čeho			čím			
G	pozbyt	kniž.		čeho						N: p. co
	práskat	expr.	koho	do koho			čím			
	prasknout	hov., expr.	na co							<i>na dovolenou praskla půlka úspor</i>
	prasknout	expr.	koho				čím			
	prát	expr.		do koho / čeho						
	prezentovat	hov., publ.	co							ukazovat, předvádět
	prezentovat	odb.	co							předkládat
	procedit	expr.	co					jak		

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	produkovat	expr.	koho							<i>klub produkuje skvělé hráče</i>
	produkovat	hanl.	co							tvořit
	produkovat	odb.	co							
	prohnat	expr.	koho							
	prohodit	sport.	koho							
	prohrabat	expr.	co							
	prohrát	hov.		u koho						
	projet	hov., expr.	co							prohrát
G	projít	hov.	skrz co							N: p. čím
G	prokapat	hov.	skrz co							N: p. čím
	proklepat	expr.	co							přežít
	proklouznout	expr.						komu / kam / kudy		
	prokousat se	expr.			k čemu		čím	kam		
	prolétat	expr.						kudy		rychle probíhat
	proletět	expr.	co							rychle pročíst
	proletět	expr.		okolo čeho				kudy		
	prolézt	expr.	co							proslídit
G	prolít	hov.	co skrz co							N: p. co čím
	prolomit	expr.	co							<i>p. ticho</i>
	proměnit	sport.	co v co							
	promluvit si	expr.				o kom / čem	s kým			
	proniknout	kniž.	skrze co							
	proniknout	kniž.	koho							
	prostoupit	kniž.	koho / co							
G	prostrčit	hov.	co skrz co							N: p. co čím

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	prostrkat	hov.	co skrz co							N: p. co čím
	prostrkat	spec.	co							<i>p. písmo v textu</i>
G	protékat	hov.	co skrz co							N: co protéká čím
	protivit se	kniž.		komu / čemu						klást odpor (<i>Chodové se protivili vrchnosti</i>) × N: vzbuzovat odpor (<i>protivilo se mu uspořádání společnosti</i>)
	protlačit	expr.	koho / co					kam		
	protlačit	sport.	co					kam		
	protnout	odb.	co							<i>trojúhelník protne kružnici</i>
	provalit se	expr.	na koho					kam / kde		
	provokovat	expr.	co							<i>chování manželů provokovalo zvědavost o telefonu</i>
	provolat	hov.	co							
	průlom	spec.						kde / odkud		prorazit obranné postavení
	přebrat	hov.	co							převzít
	přebývat	kniž.						kde		bydlet, žít
	přecpat	expr.	co				čím			<i>p. jídlem</i>
	přehodit	hov.	co							přestavit do jiné polohy
	přehrabat	expr.	co							prohledat
	přehrát	sport.	koho					kde		porazit
G	přejít	kniž.	v co							změnit se × N: p. do čeho
	překousnout	expr.	co							muset snést
	překroutit	expr.	co							zkomolit
	překrucovat	expr.	co							zkomolit
	přeletět	expr.	co					kudy		rychlým pohybem překonat
	přeletět	expr.	co							rychle se rozšířit
	přelézat	expr.	co							překonávat s námahou
	přelézt	expr.	co							překonat s námahou
	přeměřit si	expr.	co / koho							

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	přemílat	expr.	co							
	přepočítat se	expr.				v čem				
	přerazit	expr.	koho							
	přerůst	kniž.	v co	do čeho						
	přeskočit	sport.	koho					kde		překonat, porazit
	přestřelit	expr.	co			v čem				přehnat
	přetáhnout	expr.	koho				čím			uhodit
	přetáhnout	hov.	koho					kam		odlákat
	převálcovat	expr.	koho							zdeptat, zničit
G	převést	kniž.	co v co	do čeho						N: co na co / do čeho
	převézt	hov., expr.	koho							
	přiběhnout	expr.					s čím			
	přiběhnout	expr.	pro koho / co, na koho / co						udělat co	
	příbrat	expr.	co, o co					kde		<i>p. kila, p. na drzosti</i>
	přibýt	expr.	co, o co							<i>n. ani (o) deko</i>
	přibýt	kniž.						kam		<i>do Prahy přibily jízdní oddíly z celé země</i>
	přihnát	expr.	koho					kam		o lidech
	přihrnout se	expr.						kam		hlučně přijít
G	přijít	hov.	na koho				s čím			N: p. ke komu / za kým s čím
	příkládat	kniž.	co		čemu					<i>p. význam čemu</i>
	přiklepnout	hov.	co		komu					
	přiklusat	expr.				na kom		kam		o člověku
	přiletět	expr.						kam		
	přilézat	hov., expr.					za kým			
	přilézt	hov., expr.					za kým			

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	příplést	expr.	co / koho	do čeho						
	příplést se	expr.		do čeho	k čemu			kam		
	připsat	spec.	co					kam		banka připsala peníze na účet
	přirazit	hov.	co, za co		k čemu	na čem				
	přisadit (si)	expr.								
	přisedat	spec.		u čeho		při čem				
	přiskočit	expr.			ke komu					N: k čemu
	přitáhnout (si)	hov., expr.	co / koho					kam		
G	přitočit	obl., kniž.		čeho						N: p. co do čeho
	přivléct	expr.	co / koho					kam / odkud		
	přiživit se	hanl.				na čem				
	půjčit si	expr.	koho							
	půjčit si	expr.	koho							šéf si nás půjčil
	puknout	slang.		z čeho, u čeho						propadnout
	pustit	hov.	koho							propustit
	pustit	hov.	co							vzdát se
	pustit	hov.	co							pustit hudbu
	pustit	hov.	koho							vztekl už ho pustil
	pustit se	expr.		do koho						
	putovat	expr.						kudy, kam, odkud		cestovat
G	rámusit	hov.					s čím			N: r. čím
	rámusit	hov.							VV že	nadávat
	realizovat	kniž., odb.		čeho						

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	realizovat	publ.	co					kde		uplatňovat
	redukovat	odb.	co na co							
	referovat	nov.							VV že	N: r. o čem / kde / komu
	referovat	odb.			k čemu					vztahovat se
	reflektovat	kniž.	co							obrážet, odrážet
	reflektovat	kniž.	co							promýšlet
	registrovat	hov.	co							vnímat
	reklamovat	dř.	koho					odkud		<i>zaměstnavatelé za války reklamovali nepostradatelné pracovníky z vojenské služby</i>
	reprezentovat	hov.	co							mít hodnotu, představovat
	režírovat	publ., hov.	co							řídít
	rokovat	expr.				o čem				povídat si (v hospodě)
	rotovat	expr.						kde / kudy		<i>generál rotoval mezi posádkami</i>
	rozbít	expr.	co							zmařit
	rozčítit se	kniž.					čím			
G	rozčítit se	kniž.					čím			N: r. nad čím / kvůli čemu / VV že
	rozčilovat se	kniž.					čím			
G	rozčilovat se	kniž.					čím			N: r. nad čím / kvůli čemu / na koho/ VV že
G	rozčlenit	kniž.	v co							N: r. co na co / do čeho / podle čeho
G	rozčlenit se	kniž.	v co							N: r. se na co / do čeho / podle čeho
	rozdělat	hov.	co							rozmontovat
G	rozdělit	kniž.	v co							N: r. co na co / do čeho
G	rozdělit	nov.	koho / co	od koho / čeho						
G	rozdělit se	kniž.	v co							N: co se rozdělí na co / do čeho

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	rozebrat	hov.	koho							
	rozehrát	sport.	co							uvést do hry
	rozepnout	hov.	koho							
	rozervat	expr.	co							<i>r. výkres × N: vichřice rozervalá plachty lodi</i>
	rozházet	hov., expr.	koho							
	rozhodit	expr.	co / koho		komu					<i>r. Martině psychiku</i>
	rozhrabat	hov., expr.								
	rozletět se	expr.						jak		o dveřích
	rozletět se	expr.	na co							o rozbitých předmětech
	rozlousknout	expr.	co							
G	rozložit	kniž., odb.	co v co							N: r. co na co
	rozmazávat	hov., expr.	co							
	rozmáznout	hov., expr.	co							
G	rozpad(áv)at se	kniž.	v co							N: r. se na co
	rozpálit	expr.	koho					jak		
	rozpárat	expr.	co		komu					
	rozpítvat	expr.	co							
	rozplynout se	expr.					nad čím / kým			
G	rozplynout se	kniž.	v co							<i>naděje se rozplynuly v dým</i>
	rozplývat se	expr.					nad kým / čím			
	rozprášit	expr.	koho							
	rozrazit	hov.	koho							rozrazila mě zima, asi mám chřipku
	rozsekat	hov.,	co							

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
		expr.								
	rozseknout	expr.	co							<i>r. spor</i>
	rozsévat	kniž., expr.	co mezi koho					kde		
	rozsít	expr.	co mezi koho							
	rozstrkat	hov.	co / koho					kde / kam		rozmístit
	rozsvěcet se	expr.			komu			kde		
	rozsvítit se	expr.			komu			kde		
	rozsypat se	expr.						z jaké příčiny		<i>r. se smíchy</i>
	rozšířit se	kniž.	v co							<i>tam, kde se rokle rozšiřuje v údolí, stojí vesnička</i>
	roztáhnout se	expr.					s čím	kde		
	roztahovat se	expr.						kde		
	roztrousit	expr.	co					kde		<i>r. pomluvy</i>
G	roztříštit	kniž.	co v co							<i>vedení ústavu roztříštilo výzkum v několika dílčích projektů</i>
	rozvázat	úř.	co							
G	rozvést	kniž.	v co							<i>okrajovou epizodu spisovatelka rozvedla v povídku</i>
	rozvíjet	odb.	co				čím			
G	rozvíjet se	kniž.	v co							<i>drobná nesnáze se postupně rozvíjí v neřešitelný problém</i>
G	rozvinout se	kniž.	v co							N: r. se do čeho
	rozvít	kniž.	co							<i>malíř rozvil své umění v pozdním věku</i>
	rozvít	odb.	co				čím			
	rubat	kniž.	co		komu					
	rubat	kniž.		do koho / čeho						

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	ruinovat	expr.	co		komu		čím			
	rupat	expr.						za jakých okolností		<i>pod tlustochem rupají příčky žebříku</i>
	rupnout	hov., expr.			komu			kde		
	rupnout	slang.								propadnout
	rvát	expr.	co (za co)		komu			odkud		<i>r. kytky</i>
	rvát	expr.	co		komu					opotřebovávat
	rvát	expr.	co					kam		<i>r. sousta do úst, r. letáky do schránek</i>
	rvát	expr.	koho	od koho						
	rýpat	expr.		do koho / čeho						
	rýpat se	expr.				v čem				N: <i>r. se v zemi</i>
	rýt	expr.		do koho / čeho						
	rýt se	expr.				v čem				
	řádit	expr.						kde / kdy / jak		o člověku
	řezat	expr.						kde / kdy / jak		
	řezat	hov., expr.	co							<i>ř. zatáčku</i>
	říznout	hov., expr.	koho	do / koho čeho			čím			
	říznout	hov., expr.	o co				(s) kým / čím			
	říznout	hov., expr.	co							<i>ř. zatáčky</i>
	říznout	hov., expr.	co				čím			<i>ř. pivo rumem</i>

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	říznout se	hov., expr.	o co			při čem / v čem	čím			
	sát	kniž.	co							dychtivě vdechovat
	sběhnout	expr.						kam / proč		s. na poštu
	sbírat	hov., expr.	koho za co							s. lidi za špionáž
	sebrat	hov.	koho za co							
	sebrat	hov.	koho							uškodit na zdraví
	sedět	expr.	za / pro co					kde / po dobu /		být uvězněn
	sedět	hov.						kde		být usazen v zaměstnání
	sedět	hov.						kde		klobouk seděl na hlavě
	sedět	hov.			komu					hodit se, být výstižný
	sedět	hov., expr.				na kom				
	sednout	hov.			komu					večeře mi nesesdla
	sehnat	hov.	co / koho					kde		
	sejmout	kniž.	co z čeho							N: s. co z koho
	sekat	expr.		do čeho			čím			
	sekat	expr.					čím			s. rozčileně rukou
	seknout	expr.				po kom	čím			
	seknout	expr.	koho přes co			po čem				
	seknout	hov., expr.					čím	kam		s. telefonem
	sekundovat	hov.			komu	při čem				
	sekundovat	odb.			komu	při čem				
	semknout	kniž.	co, koho							
	separovat	odb.	co	z čeho						

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	servat	expr.	co	z čeho						<i>s. listy z břízy × N: s. plakát ze zdi</i>
	seřezat	hov., expr.	koho							
	sesadit	expr.	koho	z čeho						<i>s. z funkce</i>
	sesekat	hov., expr.	koho							
	sešikovat	expr.	koho					kam		
	sešikovat se	expr.						kde / za kým / jak		
	setřít	hov., expr.	koho							
	sfouknout	hov., expr.	co							rychle zhotovit
	shánět	hov., expr.	co / koho							
	shazovat	expr.	co							např. knír
	shazovat	hov., expr.	koho							<i>s. manželku před známými</i>
	shledat se	kniž.					s čím			
	shodit	expr.	co, co z koho							
	shodit	hov., expr.	koho				před kým			
	shořet	hov., expr.		u čeho		při čem				<i>s. u zkoušek</i>
	shrábnout	hov.	co							<i>s. peníze</i>
	shrnout	expr.	na koho							<i>starosti a problémy se shrnuly na koho</i>
	sjednotit se	publ.				na / v čem				
	sjet	hov.	pro co / koho					kam		

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	skákat	expr.		kolem koho / čeho						
	skákat	expr.	na co	z čeho						
	skákat	sport.	co					kam / míru		
	sklátit	expr.	co							porazit, srazit
	sklátit	kniž., expr.	koho					kde		<i>děti ve školce sklátily chřipku</i>
G	skloubit	kniž.	v co							N: s. co do čeho
	skočit	expr.						kam		<i>s. k telefonu / ke dveřím rychlým pohybem</i>
	skočit	expr.	pro co / koho					kam	udělat co	
	skočit	sport.	co					míru		
	skočit si	expr.					s kým			
	skřípnout	hov., expr.	koho							
	sledovat	kniž.	co							řídít se (<i>nacističtí pohlaváři sledovali režimní linii</i>)
	slepit	expr.	co							
	sletět	expr.		z čeho				kam		spadnout
	slevit	expr.	co		komu					
	slítnout	expr.		z čeho				kam		
	sloučit	odb.	co				s čím			
G	sloučit se	kniž.	v co							N: co se sloučilo do čeho
	smažit se	expr.						kde		
	smekat	expr.					před kým / čím			
	snímat	odb.	co / koho							
	snoubit se	kniž.					s čím			

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	solit	expr.	co							<i>učitelka solila čtyřky</i>
	soukat	expr.	co					kam		
	spadnout	expr.		do čeho						
	spadnout	hov.	o co					kam		<i>závodník spadl o 2 místa</i>
	spát	hov.					s kým			
	spekulovat	hanl.	na co							
	spekulovat	hanl.					s čím			
	spíchnout	hov.	co	z čeho						<i>N: s. vlasy jehlicí</i>
	spínat	odb.	co							<i>s. el. obvod</i>
	splašit	hov., expr.	co / koho					kde		
	spojit se	hov.					s kým	jak		<i>pracovníci se ihned spojili s bezp. složkami</i>
	spolknout	expr.	co							<i>mlčky strpět</i>
	spolknout	hov.	co							<i>rychle sníst</i>
	spolykat	expr.	co							<i>mlčky strpět</i>
	spolykat	hov.	co							<i>rychle sníst</i>
	spoutat	kniž.	co							<i>mateřská každou ženu na čas spoutá</i>
	spravit	hov.	co		komu		čím			<i>spravila nám chuť domácími koláčky</i>
	spravit	hov.	co		komu					<i>spravila nám žaludek</i>
	spravit	hov.	co				čím			<i>takovou sociální otázku nespraviš</i>
	spustit	hov.	co							<i>zahájit</i>
	spustit	hov.	na koho							
	spustit se	hov.					s kým	kde		
	sršet	expr.	co	z koho						
	sršet	expr.					(nad) čím			<i>s. zuřivostí</i>
	sršet	expr.					čím			<i>oplývat</i>
	stáhnout	spec.	co							<i>s. vojenské jednotky</i>
G	stáhnout se	kniž.	v co							<i>N: co se stáhlo do čeho</i>
	stanovit	kniž.	co, za co		komu					<i>s. pokutu firmě za přestupek</i>

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	stavět	spec.	koho					kam		
	stavět se	spec.						jak		s. se na hlavu / do pozoru
	stmelit	kniž.	koho (v koho)							N: co čím
	strašit	hov., expr.				v čem		kde		
	strčit	hov., expr.	co		komu			kam		
	strčit	hov., expr.	koho					kam		
	strčit	hov., expr.	co		komu				VV aby	
	strhnout	hov., expr.	co					za dobu		
	strkat	hov., expr.	koho					kam / odkud		
	strkat	hov., expr.	co							
	strojit	kniž.	co		proti komu					
	strojit se	kniž.						kam / proč		
	střelit	sport.	co na co							
	střetnout se	sport.	o co				s kým			
	stříhat	spec.					čím			
	stříhnout	hov., expr.	co		komu					s. pohlavek Mirkovi
	stříhnout	spec.					čím			s. nohama na závěr cvičení
	střílet	odb.	co							odstřelovat (skálu)
	střílet	sport.	co na co							
	stvořit	expr.	co	z čeho						
	suplovat	kniž.	co							

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	svalit	hov.	co / koho					kam		
	svést	hov.	co					jak		<i>přeskok jsme svedli, výmik ne</i>
	svést	hov.	co				s kým			<i>s Klárou nic nesvedeš</i>
	světit	kniž.	co					kdy		<i>2. 11. světíme památku zesnulých</i>
	svézt se	expr.	na koho							<i>podezření se svezlo na...</i>
	svézt se	expr.				po kom				
	svézt se	hov.					s kým	kam		<i>s tím podvodem se svezlo hodně celníků</i>
	svolávat	kniž.	co na koho / co							<i>s. pomstu na koho</i>
	svrhnout	kniž.	co z koho							<i>s. ze sebe podezření</i>
	svrhnout	kniž.	co na koho							<i>s. odpovědnost na podřízené</i>
	sypat	hov., expr.						odkud / kam		
	sypat	hov., expr.			komu					<i>funkce mu sype</i>
	sypat se	expr.	na koho		komu					
	šermovat	expr.					čím			
G	šetřit	hov.					s čím			N: š. čím
	šilhat	expr.				po čem		kam		
	šilhat	expr.				po kom / čem				
	šířit se	hov.				o kom / čem				
	šklebit se	expr.	na koho							
	škrtit	expr.	co							omezovat
	škrtit	hov., expr.	co			na čem				šetřit
	škubat	expr.	co	z čeho						
	škubat	hov.					s čím			N: š. čím
	šlechtit	expr.	koho / co							

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	šokovat	hov.	koho				čím			
	šoupat	expr.	co / koho					kam		
	šoupnout	expr.	co / koho					kam		
	špikovat	expr.	co				čím			š. vyprávění košilátými vtipy
	špinit	expr.	koho / co							
	šplhat (se)	expr.				po čem		kam		namáhavě stoupat
	šplhat (se)	expr.						kam		dělat kariéru
	šroubovat	hov., expr.	co							š. ceny / daně
	štěkat	hov., expr.	na koho							
	štěknout	hov., expr.	na koho							
	šťourat (se)	expr.				v čem				
	štvát	hov., expr.	koho (co)				čím			
	štvát	hov., expr.	koho (kdo)							
	šveholit	expr.					o čem	kde		o člověku
	tahat	expr.	co							namáhavě nosit
	tahat	expr.	koho							snažit se přemístit
	tahat	expr.	koho							nutit k pobytu / činnosti
	tahat	expr.	co z koho							
	tahat	sport.					čím			t. koníkem v šachu
	táhnout	expr.	co / koho							namáhavě nést
	táhnout	expr.	koho					kam		namáhavě přepravovat
	táhnout	expr.	koho					kam		odvlékat násilím
	táhnout se	expr.					s čím			
	tajit se	kniž.					čím před kým (jen záp.)			N: t. se s čím, před kým; komu co

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	tajit se	nov.					před kým že		VV že	N: t. se s čím před kým; komu s čím
	tajit se	kniž.				v čem / kom	za čím			<i>v útlém chlapci se tajila síla</i>
	tančit	expr.						kde		
	t'apat	expr.						jak		
	těšit se	kniž.			čemu					N: t. se z čeho
	těžít	kniž.		z čeho						
	tipovat	hov.	co					jak	VV že, VV vztaž.	
	tlačit	hov., publ.	koho	do čeho	k čemu					
	tlačit se	hov.	na co					kam		
	tlouci se	expr.					s čím			<i>barva A se tluče s barvou B</i>
	tlouci se	hov., expr.				v čem	čím	kam / kde		<i>tlouci se v horku ve vlaku</i>
	tmelit	expr.		kolem (okolo) koho / čeho						
	točit se	kniž.	koho							
	topit	hov., expr.								<i>učitel žáky při zkoušení topí</i>
	topit se	expr.				v čem				bořit se
	topit se	expr.				v čem				mít čeho mnoho
	torpédovat	publ.	co							
	trápit se	expr.					s čím			
	trčet	hov., expr.						kde		
	trefit	hov.	co							
	trefit	hov.	na co /							

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
			koho							
	trefit	hov.		do čeho			čím	kde		
	trhat	hov., expr.	co / koho							<i>silvestrovský TV program trhají ve všech novinách</i>
	trhat	hov., expr.	co							<i>t. rekord</i>
	trhnout	hov., expr.	co			na kom / čem		kde		
	trousit	expr.	co			o kom				
	trpět	hov.	na co / koho							
G	třást	hov.					s kým / čím			N: t. kým / čím
	třást se	expr.	o koho / co				před kým / čím			
	třást se	expr.	na koho / co							
G	třepat	hov.					s čím			N: t. čím
G	třepat	expr					(s) kým			<i>průvodčí třepal (se) spáčem u okna</i>
	třepat	expr	co							<i>obecní švestky u silnice trepe každý, kdo jde kolem</i>
	třeštit	expr.				po kom / čem		proč		
	třeštit	expr.				po kom / čem		z jaké příčiny		
	třeštit	expr.	co na koho / co			po kom / čem		z jaké příčiny		o očích
	třeštit	expr.			komu			z jaké příčiny		o hlavě
G	třískat	hov.					s čím			N: t. čím
	třískat	expr.	koho	do čeho			čím	kam		

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
G	třisknout	hov.					s čím			N: t. čím
	třukat	hov.		do čeho		na čem				poťukávat
	třuknout	hov.		do čeho						lehce udeřit
	třuknout	hov., expr.	koho							plakát každého třukne
	tvrdnout	hov., expr.						kde, po dobu		
	tyranizovat	expr.	koho							
	ubíjet	expr.	co							u. čas
	ubít	expr.	co							u. čas
	ubrat	hov.	co					kde		u. sukni v pase
	učit	kniž.						VV že		
G	učit se	hov.	na koho							N: u. se kým kde
G	učit se	kniž.			čemu					N: u. se co
	účtovat	expr.					s kým / čím			
	udělat se	hov.		z koho						
G	udělat se	kniž.					jakým			N: u. se jaký
	udeřit	expr.	na koho							
	uhnat	hov., expr.	koho							
	uhnízdit se	expr.						kde		usídlit se
	uhodit	expr.	na koho aby							
	uchytit se, uchytnout se	hov.		u koho				kde / jak / jako kdo		
	ukázat se	hov.					před kým	jak		
	ukládat	kniž., žert	o co		komu					
	ukousnout	expr.	koho							
	ukout	expr.	co	na koho						

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
G	ulít	kniž.		čeho						N: u. co
	ulít	hov., expr.	co					kam		
	ulízat	expr.	co							
	ulovit	expr.	co							
	umořit	spec.	co							<i>u. dluh</i>
	upadnout	kniž.						jak		<i>u. morálně</i>
	upéci	expr.						proč		
	upláchnout	hov., expr.						kam / kdy / odkud		
	upnout	kniž.	co		k čemu			kam		zaměřit, upřít
	usadit	expr.	koho					kde / kam		<i>císař usadil na Krumlově levobočka</i>
	usadit	expr.	koho					jak		
	usadit se	hov.						jak		<i>po čtyřicítce se člověk usadí</i>
	usdílit se	kniž.						kde		ubytovat se
	ustálit	odb.	co							<i>negativ ustálíme</i>
	ustanovit	kniž.	co							N: u. koho
	ustoupit	kniž.		od čeho						
	uštvat	expr.	koho				čím			
	uštvat	expr.	koho							
	utáhnout	hov.	co							<i>u. provoz domácnosti</i>
	utáhnout si	hov., expr.		z koho						
	utahovat si	hov., expr.		z koho						
	utkvít, utkvět	kniž.				na kom / čem	čím			
	utlouct	expr.	co							<i>u. čas</i>
	utlouct se	expr.				po čem				
	utopit	expr.	co			v čem				

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	utopit	hov., expr.	koho							<i>utopit při maturitě</i>
	utopit se	expr.				v čem				
	utratit	kniž.	co					za okolností		<i>u. mládí a zdraví v pitkách</i>
	utrhnout	expr.	co							<i>prudce oddálit</i>
	utrhnout se	expr.		od čeho						
	utrhnout se	expr.	na koho							
	utrousit	expr.	co							<i>prohodit</i>
	uválet	expr.	co							
	uváznout	expr.						kde / po dobu		
	uváznout	expr.			komu			kde		
	uvažovat	odb.	co							N: u. o čem
G	uvěřit	kniž.	v co							N: u. na co
	uvěřit	spec.	v koho							
	uvést	kniž.	koho	do čeho						<i>u. koho do funkce</i>
	uvěznit	expr.	koho					kde		
	válčit	expr.	o co				s kým / čím			<i>mít spor</i>
	válet	hov., expr.								<i>výborně hrát</i>
	válet se	expr.						kde		
	valit	expr.	co							<i>v. oči</i>
	valit se	expr.						odkud, kam, kde, kudy		<i>hrnout se ve velkém množství (o lidech, zvířatech)</i>
	valit se	expr.						odkud / kam / kde		<i>o mohutném člověku nebo zvířeti</i>
	valit se	expr.	na koho							
	vařit se	expr.	co			v kom				

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	vázat	kniž.	koho		ke komu / čemu					
	vázat se	odb.	na co				s čím			
	váznout	kniž.				v čem				přestávat, ochabovat
	vdát se	kniž.	za koho							N: v. se kam
	vdechnout	kniž.	co	do koho / čeho	komu / čemu					
	vehnat	expr.	koho / co	do čeho						
	vehnat	kniž.	co	do čeho	komu					v. divočákovi dávku broků do kožichu
	vejít	kniž.	v co	do čeho						v. do historie × N: v. do kuchyně
	velebit	expr.	koho / co, za / pro co							
	verbovat	expr.	koho					kam, proč		
	vést	hov.	co							o zboží v obchodě
	věstit, věstit	kniž.	co							ohlašovat (<i>ticho věští bouři</i>)
	vetovat	nov.	koho							v. jednoho kandidáta za druhým
	větrít	expr.	koho / co			v kom / čem			VV že	o člověku
	vězet	expr.						kde		
	věznit	expr.	koho					kde, proč		
	vézt se	hov., expr.				v čem	s kým / čím			
	vhánět	expr.	koho / co	do čeho						
	vhazovat	sport.	co							
	vcházet	kniž.	v co							v. v jednání se členy společenství
	vibrovat	expr.					kým			v pubertě vibrují hochy i děvčaty protichůdné pocity
	vinout	kniž.	koho					kam		

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	vinout se	kniž.						odkud / kudy / kam		
	viset	expr.				na kom / čem				
	vjet	expr.			komu		čím	kam		vjel rukou do kapsy pro cigarety
	vjet	expr.			komu			kam		
	vjet	expr.		do koho						
	vklouznout	expr.						kam		
	vláčet	expr.	koho					kde / kudy / odkud / kam		
	vláčet	expr.	co					kde / kudy / odkud / kam		
	vládnout	kniž.					čím	jak		
	vládnout	kniž., expr.					čím			disponovat, umět zacházet
	vléct	expr.	koho					kam, kudy		
	vléct	expr.	co					kam, odkud		
	vléct se	expr.						kde, kudy, kam		
	vléct se	expr.					s kým / čím			
	vlepit	expr.	co		komu					
	vlétnout	expr.						kam		

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	vlévat	kniž., publ.	co	do koho / čeho	komu					dodávat (řezník vléval synům do srdcí lásku k řemeslu)
	vlévat se	hov.	co					jak		
	vlévat se	kniž.		do čeho						slzy se vlévají do očí
	vlézt	expr.			komu			kam		
	vlézt	hov.						kam		
	vlézt	hov., expr.		do čeho						vejít se
	vlít	kniž., publ.	co	do čeho	komu					dodat
	vložit	kniž.	co na co							položit
	vložit	kniž.	co	do čeho						
	vozit se	hov., expr.				po kom				
	vpálit	expr.	co	do čeho	komu					
	vpálit	hov., expr.	co		komu					
	vplést	expr.	co	do čeho						
	vrazit	expr.			ke komu			kam		
	vrazit	hov., expr.	co		komu			kam		
	vrhat se	expr.	na co	do čeho						
	vrtat	hov., expr.		do čeho						
	vrýt	kniž.	co	do čeho						
	vrzat	expr.	na co							
	vřít	expr.					čím			
	vřít	expr.				v kom		kde		
	vsát	kniž.	co					jak		
	vstrčit	expr.	co		komu			kam		rychle, nepozorovaně dát
	vstrčit	expr.	koho					kam		

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	vstřelit	sport.	co		komu			kam		
	vtisknout	kniž.	co	do čeho	komu / čemu			kam		
	vtisknout se	kniž.		do čeho	komu					
	vtlouct	expr.	co	do koho / čeho	komu					
	vtrhnout	expr.			ke komu			kam		
	vybafnout	expr.	co							děda vybafl oblak bílého kouře × N: pes vybafl na někoho
	vybafnout	expr.	co na koho					odkud		
	vybalancovat	expr.		z čeho						
	vybalancovat	publ.	co							
	vybalit	hov., expr.	co na koho							
	vybavovat se	hov., expr.				o kom / čem	s kým			
	vyběhnout	hov., expr.					s kým			
	vyběhnout	hov., expr.	na koho							
	vybílit	hov., expr.	co							vykrást
	vybouchnout	expr.	co		komu					
	vyboulit	říd.	co							v. oči
	vyboxovat	expr.	co		komu					
	vyboxovat	expr.	koho					odkud		
	vybrat	hov.	co							vykrást
	vybrousit	kniž.	co		komu					vytříbit
	vyburcovat	expr.	koho		k čemu					
	vyburcovat	expr.	co			v kom				

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	vycedit	expr.	co	z čeho						
	vycedit	expr.	co							v. slzy, krev
	vycedit	expr.	co							o řeči: utrousit
	vycouvat	expr.		z čeho						
	vyčenichat	expr.	co							o člověku
	vydat	kniž.	koho / co		čemu					
	vydělat	spec.	co							v. kůži
	vydělit	odb.	co				čím			
	vydolovat	expr.	co	z koho / čeho						
	vydrancovat	expr.	co							
	vydřít	expr.	co	z / od koho / čeho		na kom	čím			
	vydřít	expr.	co				čím			dosáhnout těžkou prací
	vydýchat	expr.		z čeho						
	vyfouknout	hov., expr.	co		komu			odkud / kam		
	vyházet	expr.	koho					odkud		
	vyházet	expr.	co za co							
	vyhlížet	expr.						jak / jako kdo / co		
	vyhodit	expr.	co / koho					odkud		
	vyhodit	expr.	co za co							
	vyhrabat	expr.	co					odkud / kde		
	vyhrábnout	expr.	co					odkud / kde		
	vyhrknout	expr.	co							
	vyhřát	hov.	co				čím	kde		

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	vychodit	hov.	co							v. školu
	vychutnat (si)	nov., expr.	koho							
	vychytat	publ., hov.	co							
	vychytat	sport.	co							
	vyjet (si)	expr.	na koho							
	vyjet (si)	expr.		z koho / čeho	komu					
	vykládat	spec.	co	z čeho	komu					
	vyklepnout	sport., expr.	koho							porazit
	vyklopit	expr.	co					kam		vyzvrátit, vykálet
	vyklopit	expr.	koho					kde		
	vyklopit	hov.	co							v. peníze
	vyklopit	hov.	co		komu			kde		
	vykolejit	expr.	koho, co							
	vykopat	expr.	koho					odkud		
	vykopat	sport., expr.	co							vyhrát ve fotbale
	vykopávat	expr.	koho					odkud		
	vykopávat	sport.	co					odkud		
	vykopnout	expr.	koho					odkud		
	vykopnout	sport.	co							
	vykoupat	hov., expr.	koho							
	vykoupit	kniž.	co				čím			
	vykoupit se	kniž.		z čeho			čím			
	vykousat	expr.	koho	z čeho						
	vykroutit se	expr.		z čeho				jak		
	vykroutit si	expr.	co							

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	vykroužit	spec.	co							
	vykřesat	expr.	co	z koho						
	vykřesávat	expr.	co	z koho						
	vykuchat	expr.	co		komu					
	vykuchat	expr.	co							
	vykuchat	expr.	co	z čeho						
	vyléčit	expr.	koho	z čeho						
	vylehčit	kniž.	co				čím			
	vyletět	expr.						odkud		
	vyletět	hov., expr.	na koho							
	vyletět	hov., expr.						odkud		být propuštěn
	vylézt	hov.						kam		
	vylízat si	hov., expr.	co							
	vylízat si	zhrub.	co		komu					
	vyloudit	kniž.	co	z čeho	komu	na čem				
	vylovit	expr.	co / koho					odkud		
	vyložit	hov.	koho					kde		
	vyluštit	expr.	co							
	vymáchat	expr.	koho							
	vymést	hov., expr.	co							
	vymknout se	expr.		z čeho	komu					
	vymlátit	expr.	co							
	vymlátit	expr.	co	z koho						
	vymotat se	expr.						odkud		
	vynést	expr.	co							vyzradit
	vynutit si	kniž.	co							mít za následek

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	vypadnout	hov.		z čeho				kde		<i>z textu vypadly dva odstavce</i>
	vypadnout	hov.						odkud / proč		<i>v. z kvalifikační skupiny</i>
	vypadnout	hov., expr.						odkud / kam		odejít, zmizet
	vypéct	hov., expr.	koho							
	vypíchnout	hov., expr.	co							
	vypichovat	hov., expr.	co							
	vypilovat	expr.	co					jak		
	vyplout	expr.						odkud / kam		
	vypotit	hov., expr.	co							
	vypracovat	sport.	co		komu					<i>v. brankovou příležitost</i>
	vyprovodit	expr.	koho od koho					odkud		
	vyprsknout	expr.						jak		
	vypřáhnout	hov., expr.		z čeho				na dobu		
	vypuknout	kniž.	v co							<i>v. v pláč</i>
	vyrazit	hov., expr.	koho					odkud		
G	vyrůst	kniž.	v koho							N: v. nějak, na něčem
	vyřadit	spec.	koho							slavnostně jmenovat
	vyřídít	expr.	koho							projednat co s kým
	vyřídít	expr.	koho / co							zničit
	vysadit	hov.	co							<i>v. tetracyklin</i>
	vysát	expr.	co							<i>v. peníze</i>

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	vysávat	expr.	koho							
	vysázet	expr.	co							v. peníze
	vysazovat	hov.	co							v. návykové látky
	vysedět	expr.	co							
	vysekat	expr.	koho	z čeho						
	vysekat	hov., expr.	co	z čeho						v. peníze z nějaké akce
	vysekat se	expr.		z čeho						v. se z dluhů
	vysílat	odb.	co							v. paprsky
	vyskakat	sport., publ.	co, pro koho		komu					
	vysmýčít	expr.	co							prohledat
	vyspat se	expr.					s kým			
	vystát (si)	hov.	co					kde		vytrpět, prožít
	vystrčit	expr.	co					kam		
	vystřelit	expr.						odkud		
	vystřelit	sport.						kam		
	vystříhnout	hov., expr.	co		komu					
	vysypat	expr.	co		komu					
	vysypat	expr.	koho					odkud		
	vyšlapat	hov.	co							
	vyšlápnout	expr.	co							
	vyšplhat (se)	expr.						kam, kudy		
	vyšplouchnout	hov., expr.	koho							
	vyšroubovat	hov., expr.	co					jak		
	vyštípat	expr.	koho					odkud		

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	vyštvat	expr.	koho					odkud, kam, proč		
	vyšvihnout	hov., expr.	koho					jak		
	výt	expr.						z jaké příčiny		o člověku
	vytáčet	hov., expr.	koho							
	vytáčet	hov., expr.	co							v. polku a valčík
	vytáčet se	hov., expr.					s kým	jak		
	vytahat	expr.	co	z koho						
	vytáhnout	expr.	koho					odkud, kam		
	vytáhnout	expr.	co	z koho						
	vytáhnout	hov., expr.	co							vypít
	vytáhnout	spec.	co				čím			v. čáru tuší
	vytáhnout se	hov., expr.								
	vytěsnit	publ.	koho					odkud, kam		
	vytěšňovat	publ.	koho					odkud, kam		
	vytěžit	spec., publ.	koho							
	vytknout	odb.	co před co							
	vytlouct	expr.	co	z koho						
	vytlouct	expr.	koho							v. pavouky na chalupě
	vytlouct	expr.	co	z čeho						

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	vytočit	hov., expr.	koho							
	vytočit se	hov., expr.		z čeho						
	vytrhnout	hov., expr.	koho							
	vytrysknout	kniž.		z čeho						<i>písně vytryskly z duše lidu × N: pramen vytryskl ze země</i>
	vytřást	expr.	co	z koho						
	vytýkat	odb.	co před co na koho / co							
G	vyučit se	hov.								N: v. se kým
G	vyučovat	kniž.	čemu							
	vyústit	kniž.	v co							<i>občanská neposlušnost vyústila v ozbrojený konflikt</i>
	vyvádět	expr.	co					jak		
	vyválet se	expr.						kde		
	vyvalit	expr.	co	z čeho						
	vyvalit	expr.	co							<i>v. oči</i>
	vyvalit se	expr.						odkud, kam		
	vyvalovat	expr.	co							<i>v. oči</i>
	vyvařovat	expr.			komu					
	vyvěrat	kniž.		z čeho						
G	vyvinout se	kniž.	v koho / co							N: v. se jak?
	vyvlékat se	expr.		z čeho						
	vyvrátit	kniž.	co							zničit
	vyvrít	kniž.						kam		
	vyvstat	kniž.						kde		<i>na obzoru vyvstaly mraky</i>
	vyzařovat	kniž.	co	z koho / čeho						

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	vyzkoumat	hov.	co							
	vyznačovat	kniž.	co / koho							
	vyznávat	kniž.	koho / co					jako koho		
	vyzout se	hov., expr.		z čeho						
	vyzvedat / vyzvedávat, vyzdvihovat / vyzdvihávat	publ.	co							
	vyzvednout, vyzdvihnout	kniž.	koho					kam		
	vyzvednout, vyzdvihnout	publ.	co							
	vyžádat si	expr.	co							
	vyždímat	expr.	co	z koho / čeho						
	vyžebnat	expr.	co	od koho		na kom				
	vzdálit se	kniž.		čeho	komu / čemu					
	vzdychat	expr.				po kom / čem				
	vzít si	hov.	koho	za koho						
	vzít si	hov., expr.	koho o co							<i>pokladní mě vzala o 20 korun</i>
	vzít si	sport.	koho o co							<i>vzala ji o pár vteřin</i>
	vzlétnout	kniž., expr.						kam / odkud		
	vzmocet se	hov.	na co							

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	vznášet se	expr.					nad kým / čím			
	vzpomenout	kniž.		koho / čeho						
	vzpomenout	nov.	co							připomenout
	vzpomenout si	hov.	na co							<i>na co si vzpomenete, to dostanete</i>
	vzpomínat (si)	kniž.		koho / čeho						
G	vzpouzet se	nov.			proti / vůči čemu					N: v. se komu / čemu
	vztyčit	odb.	co		k čemu					
	zabednit	expr.	co							
	zaběhnout (si)	expr.	pro co							
	zaběhnout (si)	sport.	co					jak		
	zaběhnout se	hov.				v čem		kde		
G	zabírat se	NEVH					čím			kontaminace se „zabývat se“
	zabít	hov., expr.	koho				čím			zavinít předčasnou smrt
	zabít	hov., expr.	koho							
	zabít	obl.	co							zatlouct
	zabrousit	hov.						kam		
	zabrousit	hov.	na co	do čeho						
	zadat	úř.	co					kam, proč		
	zadělat	hov.	co				čím			uzavřít
	zadrhnout	expr.	co		komu					<i>leknutí a hrůza zadržly matce hlas</i>
	zahodit	expr.	co							promarnit
	zahodit	expr.	co							pohrdnout (z. práci vrátného)
	zahořet	expr.	pro co					proč		
	zahrabat se	expr.		do čeho						

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	zahrabat se	expr.						kde		
	zahrabávat se	expr.		do čeho						
	zahrát	sport.						jak		
	zahrát	sport.	co							
	zahrát si	expr.					s kým	jak		
	zahučet	expr.	co							
	zahýbat	expr.					(s) čím			<i>máš týden na to, abys s tím článkem zahýbala</i>
	zahýbat	expr.					čím			<i>revoluce zahýbala stojatými vodami politiky</i>
	zahýbat	hov., expr.			komu					
	zajet	expr.			komu		čím	kam		<i>z. pilou do ztrouchnivělého stromu</i>
	zajet	expr.			komu			kam		<i>nůž mi zajel do prstu</i>
	zaklepat	expr.					kým / čím			
	zaklínat	expr.	koho						VV aby	
	zakopat	expr.	co / koho					kde		
	zakopat se	expr.						kde		
	zakopnout	expr.						za okolností		
	zakořenit (se)	kniž.				v kom		kde		
	zakousnout	expr.	co				čím			
	zakousnout se	expr.		do čeho						
	zakrvácet se	expr.					(s) čím			
	zakulatit	hov.	co					jak		<i>z. útratu</i>
	zalátat	expr.	co							
	zalézt	hov., expr.						kam		
	záležet	kniž., úř.				v čem				
	zalomit	odb.	co					jak		o sazbě

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	založit	hov.	koho							
G	zamezit	nov.			čemu					kontaminace se „zabránit“
	zamlouvat	hov.	koho							
	zamotat	expr.	koho	do čeho						
	zamotat se	expr.		do čeho						
	zamotávat	expr.	koho	do čeho						
	zamotávat se	expr.		do čeho						
	zamrznout	expr.						kde		
	zanášet	expr.	koho				čím			
	zanášet se	hov.					čím			
	zanést	expr.	koho				čím			
	zapadnout	hov.	mezi koho					kam		
	zapadnout	hov.						kam		<i>z. do vinárny</i>
	zaplést se	hov.					s kým			
	zapnout	hov., expr.						kdy, jak		<i>hráči pořádně zapnuli až ve druhé třetině</i>
	zápolit	kniž.	o co				s kým			
	zápolit	kniž.	o co				s čím			
	zapřáhnout	expr.	koho	do čeho	k čemu					
	zaregistrovat	hov.	co							
	zarýt si	expr.		do koho						
	zaseknout	expr.	koho							o rybě
	zasít	kniž.	co	mezi koho		v kom	mezi kým			
	zasít	kniž.	co	mezi koho		v kom	čím, mezi kým			
	zaskakovat	hov.		za koho				kde		
	zaskočit	hov.		za koho				kde		
	zastat	kniž.	koho	jakého				kde, ve stavu		nalézt
	zastrčit	hov.	co					kam		

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	zastřešit	nov.	co, koho				čím			
	zasvětit	hov.	co					kde		
	zasvětit	kniž.	co		komu, čemu					
	zasvětit	spec.	co		komu					
	zasvitnout	kniž.			komu					
	zasypat	expr.	koho				čím			
	zašilhat	expr.				po čem		kam		
	zašilhat	expr.				po čem				
	zatáhnout	expr.	koho					kam		
	zatáhnout	expr.	koho	do čeho						
	zatáhnout	spec.	co							o rybníku; provést výlov
	zatápět	hov., expr.		u čeho	komu	při čem				
	zatlouct	hov., expr.	co							zapřít
	zatočit	expr.					s kým / čím			
	zatopit	hov., expr.		u čeho	komu	při čem				
	zatrátit	spec.	koho							
	zatrhnout	hov., expr.	co		komu					
G	zatřepat	hov.					s čím			N: z. čím
	zatřepat	expr.					(s) kým			Babička zatřepala s oběma spáči; hostinský zatřepal s opilcem
	zaujímat	kniž.	co							
	zaujmout	kniž.	co					kde		
	zavadit	expr.	o koho / co					kde		potkat
	zavadit	expr.	o co / koho							zmínit se
	zavalit	expr.	koho				čím			

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	zavázat	kniž.	koho				čím			
	zavětřit	expr.	co							o člověku
	zavléct	expr.	koho	do čeho						
	zavlékat	expr.	koho	do čeho						
	zavrčet	expr.	co, na koho / co					jak	VV že / ať	
	zavrhnout	spec.	koho							
	zavrtat se	expr.		do čeho						zahrabat se / ponořit se
	zavrzat	hanl.	na co							
	zavřeštět	expr.						proč		
	zaznamenat	kniž., publ.	co							
	zažehnat	kniž., publ., expr.	co							
	zbožňovat	expr.	co							
	(ne)zdát se	expr.			komu	na kom / čem				
	zdolat	expr.	co							z. talíř buchet
	zdržovat	sport.	co							o hře
	zdvíhat se, zvedat se	expr.	co			v kom				
	zharmonizovat	odb.	co							z. melodii
	zírat	expr.	na koho / co							utkvět pohledem × N: z. kam
	zírat	expr.	na koho / co							hledět s úžasem
	zkopat	hov., expr.	co							
	zkoupat	hov., expr.	koho	u čeho		při čem	čím	kde		

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
	zkřížít	spec.	koho / co				s kým / čím			
	zlatit	kniž.	co							barvit dozlátova
	zlétat	expr.	co							
	zlobit	expr.	koho							
	zlobit se	hov.					s kým			
	zmapovat	publ.	co							
	změřit (si)	expr.	koho / co					jak		
	zmotat	expr.	co							
	zmrazit	spec.	co							
	znát se	kniž.			ke komu / čemu					
	znemožnit	expr.	koho				před / mezi kým	kde		
	znít	kniž.						jak		
	zobnout	expr.		z čeho						
	zrcadlit	kniž.	co							
	zrcadlit se	kniž.				v čem				
	zřít	expr.	co / koho					jak		
	ztopit	hov., expr.	co							
	ztratit	sport.	co							
	ztratit se	hov.						kdy, jak		
	ztrhat	hov., expr.	koho, co							
	zúčtovat	expr.					s kým / čím			
	zvat	kniž.	koho				kým	jak		
	zvážit	kniž., publ.	co						VV zda, jestli, vztaž.	
	zvrátit	kniž.	co							

Podtyp	Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
G	zvyknout (si)	kniž.	koho		čemu					N: z. (koho) na co
	žádat (si)	kniž.	co / koho					proč	udělat co, proč	
	žalovat	expr.	na koho, komu; co						VV že	
	žalovat	kniž.	na co		komu		nad čím			
	žebrat	expr.	o co	u koho		na kom		za účelem	VV aby	
	žehlit	hov., expr.	co	u koho				kde		
	žhavit	expr.	co							
	živit	expr.	co			v kom				
	žíznit	expr.				po čem				
	žrát	expr.						kde		o hmyzu
	žrát	hanl.	co							brát s přehnanou horlivostí
	žrát	hov.	co							mít spotřebu
	žrát	hov.	co							o čase
	žrát	hov., expr.	koho							žere mě ta jeho arogance
	žrát	hov., expr.	co		komu					naivně věřit
	žrát	zhrub.								o lidech
	žvatlat	expr.					s kým			Nováková pořád žvatlá s Černou, musím je rozsadit
	žvatlat	expr.						jak		cizinci žvatlali nějakou hotentotštinou

Tabulka 2 – Přehled slovesných vazeb u sloves lexikálního typu; podtyp LVV (všechny vazby příznakové)

Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
akcentovat	kniž.	co	u koho		v čem				zdůraznit
akcentovat	odb.	co							přízvukovat
artikulovat	odb.	co							tvořit hlásky pohyby mluvidel
artikulovat	publ.	co							vyjadřovat, formulovat
cejchovat	expr.	koho							
cejchovat	odb.	co							
kapitalizovat	nov., publ.	co							zhodnocovat, zužitkovat
kapitalizovat	odb.	co							tvořit kapitál
nabourat se	hov.		do čeho						vrazit, narazit
nabourat se	hov., expr.		do čeho						<i>n. se do prázdného bytu</i>
nabourat se	slang.		do čeho						<i>n. se do počítače</i>
oběhat	expr.	koho / co				s čím			
oběhat	expr.	co							oběháním získat
odpomoci	kniž.			čemu			čím		
odpomoci	expr.		od čeho	komu					
párat se	expr.				v čem				
párat se	expr.					s čím / kým			
pasovat	kniž.	koho na co							
pasovat	expr.	co na co							
poroučet se	hov., expr.						kam		<i>p. se na zem</i>
poroučet se	kniž.			komu					
prezentovat se	hov., publ.			komu		čím / před kým	jako kdo / jaký		
prezentovat se	sport.						kde		hlásit se, hlásit prezenci

Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
přisluhovat	hanl			komu					
přisluhovat	spec.			komu	při čem				
rozžehnat se	expr., žert.					s kým / čím			
rozžehnat se	kniž.					s kým			
spasit	hov.	koho							prospět (<i>desetikoruna tě nespasí</i>)
spasit	kniž.	koho							zachránit (<i>trosečníky spasila francouzská loď</i>)
spasit	spec.	koho							v církevním prostředí – zajistit spásu
spořádat	expr.	koho							přivést k poslušnosti
spořádat	hov., expr.	co							sníst
sundat	expr.	co							sestřelit
sundat	hov.	co	z čeho	komu					dát dolů, sejmut
šílet	expr.						z příčiny		
šílet	expr.				po kom / čem				
taxovat	hov.	koho / co					jak		hodnotit, odhadovat
taxovat	odb.	co	podle čeho				jak		provádět odborný odhad
udělovat, udílet	kniž.	co		komu					jednou ročně udělují ve Švédsku Nobelovy ceny
udělovat, udílet	odb.	co		čemu					vozu uděluje dvoulitrový motor dynamiku
umocnit	kniž.	co				čím			velitel chybu umocnil vydáním dalšího denního rozkazu ve stejném duchu
umocnit	kniž.	co							radost ze shledání umocnila matčino dojetí
umocnit	odb.	co					jak		o čísle (<i>umocněte číslo pět</i>)
uzemnit	hov., expr.	koho							vrátná neodbytného návštěvníka uzemnila
uzemnit	hov., expr.	koho							drzost malého uličníka nás všechny uzemnila
uzemnit	spec.	co							u. elektrické zařízení

Sloveso	Příznak	Doplnění akuzativ	Doplnění genitiv	Doplnění dativ	Doplnění lokál	Doplnění instrumentál	Adverbiální doplnění	Ostatní doplnění	Příklady / význam / neut. protějšek
vandrovat	expr.						kam		
vandrovat	hov.								
vyvázat	kniž.	koho	z čeho						v. z <i>prac. poměru</i> / <i>povinnosti apod.</i>
vyvázat	odb.	co					kam		přivázat
vyzpovídat	expr.	koho							vyptávat se
vyzpovídat	spec.	koho							v církevním prostředí
vyzpovídat se	expr.		z čeho	komu					
vyzpovídat se	spec.		z čeho	komu					v církevním prostředí
vyzrát	expr.	na koho / co							
vyzrát	nov.					nad kým / čím			
vyzrát	kniž.	v koho							
zakódovat	odb.	co							převést do kódu
zakódovat	publ.	co	do čeho						vtělit
zjevit se	expr.						kde		
zjevit se	expr.		z koho / čeho				proč		
zjevit se	spec.	komu					za okolností		v náboženském smyslu
zplodit	expr.	co							
zplodit	kniž.	koho							
zpovídat	expr.	koho							
zpovídat	spec.	koho							
zpovídat se	expr.		z čeho	komu					
zpovídat se	spec.		z čeho	komu					
žehnat	kniž., expr.	za co		komu / čemu					
žehnat	spec.		koho	komu		čím			

Tabulka 3 – Přehled sloves s příznakem

Sloveso	Příznak
cpát se	expr.
cpát se	expr.
časovat 2	odb.
mlátit se (sebou)	expr.
mordovat se	hov., expr.
mručet	expr.
naběhat se	expr.
nadat 1	kniž.
Nadat 2	obl.
Nadekretovat	expr.
nadmout se	expr.
nadrápat	expr.
nadřít se	hov.
nahmoždit se	expr.
nahnat se	expr.
nahonit	hov., expr.
nahonit se	expr.
nachomýtnout se	hov.
nalítnout (k	hov., expr.
namlátit	expr.
nandat	hov.
nandat	hov.
napájet se	expr.
napálit se	expr.
naparovat se	expr.
naporoučet si	expr.
napovídat	expr.
napřít	kniž.
Narvat (se / si)	expr.

narvat (se / si)	expr.
naštvat	hov., expr.
natřásat se	expr.
natřískat	expr.
navodit	kniž.
navrátit	kniž.
navrátit se	kniž.
navrátit se	kniž.
navztekat	expr.
navztekat se	expr.
nazírat	kniž.
nazírat	kniž.
nazlobit se	expr.
nazlobit se	expr.
naznat	obl.
nazývat se	kniž.
negovat	kniž.
nervovat	hov.
nervovat se	hov.
nimrat se	expr.
nořit	kniž.
nořit se	kniž.
nořit se	kniž.
notovat si	hov.
notovat si	hov.
nýt	kniž. / expr.
obalamutit	expr.
obdařit	kniž.
obdržet	kniž.
oblažit	kniž. / expr.

obrnit	kniž.
oddávat se	kniž. / expr.
oddělat	hov.
oddiskutovat	hov.
odeb(i)rat se	kniž.
odevzdat se	kniž.
odít	kniž.
odívat	kniž.
odklidit se	expr.
odkoukat	hov.
odkounout	hov.
odpravit	hov. expr.
odskočit si	expr.
odvětit	kniž.
odvolit	hov.
odzkoušet	hov.
ochotet	kniž.
okoukat se	hov.
okrást se	hov.
oktrojovat	kniž.
omlátit	expr.
omočit se	expr., hov.
omrknout	hov.
opěvovat	kniž.
opodstatnit	kniž.
opodstatňovat	kniž.
opojit	expr. / kniž.
opojit	expr. / kniž.
optat se	hov.
orvat	expr.

orvat	expr.
oscilovat	kniž., publ.
osnovat	kniž.
ostřílet se	expr.
otaxovat	hov.
otázat se	kniž.
otročit	expr.
otřískat	expr.
ovát	kniž.
ozkoušet / ozkusit	hov.
ozřejmit	kniž.
ozřejmovat	kniž.
paktovat se	hanl.
pančovat	hov.
papouškovat	expr.
parádit	hov., expr..
participovat	kniž..
pařit se	expr.
pasírovat	hov.
pasterizovat	odb.
patinovat	odb.
patlat	hov., expr.
patlat se	hov., expr.
patlat se	hov., expr.
pauperizovat	kniž.
pelášit	expr.
perfektivizovat	odb.
perlustrovat	kniž., publ.
pět	kniž.
pět	kniž.

petrifikovat	kniž.
pídit (se)	kniž.
piplat se	hov., expr.
piplat se	hov., expr.
pižlat	hov., expr.
pláchnout	hov.
planýrovat	hov.
plesat	kniž.
plísnit	kniž.
plundrovat	expr.
plužit	sport.
pobryndat	hov.
poctít	kniž. / iron.
počít (se)	kniž.
počít (se)	kniž.
počít (se)	kniž.
počít (se)	kniž.
poddát se	kniž.
poddát se	kniž.
podědit	hov.
podkuřovat	expr.
podmanit si	kniž.
podmanit si	kniž.
podmanit si	kniž.
podpíchnout	expr.
podrobit (si)	kniž.
podrobit (si)	kniž.
podrobit se	kniž.
podrobit se	kniž.
podstoupit	kniž.
podstoupit	kniž.

podumat	expr.
podvracet	kniž.
podvrátit	kniž.
pohledávat	expr.
pohnat	kniž.
pohořet	expr.
pohovořit si	expr.
pohrabat se	expr.
pohroužit se	kniž.
pohřízit se	kniž.
pochlebovat	hanl.
pojímat	kniž.
pojímat	kniž.
pojímat	kniž.
pojímat	kniž.
pojít	kniž.
pojít se	kniž.
pojmut	kniž.
pojmut	kniž.
pojmut	kniž.
pojmut	kniž.
pojmut	kniž.
pojmut	kniž.
pojmut	kniž.
pokaňkat /	expr.
poklonkovat	hanl.
pokochat se	kniž.
pokukovat	hov.
pomět se	hov.
pomíjet	kniž.
pominout	kniž.
popadat	expr.

popadat se	expr.
popadnout	expr.
popadnout	expr.
popadnout se	expr.
popíchnout	expr.
popíchnout	expr.
popíchnout	expr.
popít	expr.
posečkat	kniž.
postdatovat	odb.
posvítit si	hov., expr.
pošklebovat se	expr.
pošlapávat	kniž.
pošoupnout	hov.
pošoupnout se	hov.
pošramotit	expr.
pošťuchovat	hov.
pošťuchovat se	hov.
poťapat	expr.
potít	hov., expr.
potloukat se	expr.
potrpět si	hov.
poutat se	kniž.
považovat si	hov.
povyrazit	expr.
povyrazit se	expr.
pozřít	kniž.
požít	kniž.
požívat	kniž.
požívat	kniž.
požívat	kniž.

prahnout	kniž.
prásknout sebou	expr.
praštit	expr.
praštit	hov., expr.
praštit	hov., expr.
praštit se	expr.
pravit	kniž.
pravit	kniž.
pražit se	expr.
precizovat	kniž.
prodchnout	kniž.
prodlévat	kniž.
prodlévat	kniž.
prodlévat	kniž.
prodlít	kniž.
prodlít	kniž.
profitovat	publ., hov.
prohodit si	hov.
prokounout	hov., expr.
prokounout	hov., expr.
prokounout	hov., expr.
prolínat	kniž.
proskribovat	kniž.
proslovit	kniž.
prošoupat	expr.
protlouct se	hov., expr.
protloukat se	hov., expr.
prozvonit	hov.
prýštit	kniž.
přecpat se	hov., expr.
přecpávat se	hov., expr.

předesílat	kniž.
předeslat	kniž.
předsevzít si	kniž.
přejmout	kniž.
přejmout	kniž.
přejmout	kniž.
přendat	hov.
přeplácet	expr.
přerazit se	expr.
přeřvat	expr.
přeřvávat	expr.
přesedlat	hov., expr.
přesídlit	kniž. / expr.
přesídlit	kniž. / expr.
přetrvat	kniž.
přetřásat	expr.
přibásnit si	expr.
přihnát se	expr.
přikrást se	expr.
přimíchat se	expr.
připodobnit	kniž.
připodobňovat	kniž.
přisolit si	expr.
přisolovat si	expr.
přisvojovat si	kniž.
přivléct se	expr.
přivodit	kniž.
přivolit	kniž.
přizabít	expr.
přizabít se	expr.
pudit	kniž.

pykat	kniž.
pýřit se	kniž.
rácit	expr.
rafat	expr.
rafat	expr.
rafnout	expr.
rafnout	expr.
rdít se	kniž.
rekrutovat	publ.
rekrutovat se	publ.
restovat	hov.
resumovat	kniž.
revanšovat se	hov.
revitalizovat	odb.
revokovat	kniž., odb.
revokovat	kniž., odb.
risknout	hov.
rmoutit	expr., kniž.
rmoutit se	expr., kniž.
robotizovat	spec.
rozběhnout	hov., publ.
rozběhnout	hov., publ.
rozbřechet	expr.
rozechvět	kniž.
rozechvět se	kniž.
rozechvívat	kniž.
rozechvívat se	kniž.
rozestírat se	kniž.
rozestřít	kniž.
rozestřít	kniž.
rozestřít se	kniž.

rozhojnit	kniž.
rozhorlit se	kniž.
rozhoupat se	hov., expr.
rozhýbat se	expr.
rozhýbávat se	expr.
rozchechtat	hov., expr.
rozchechtat se	hov., expr.
rozkatit se	kniž.
rozkrýt	publ.
rozkrápat	expr.
rozkrápnout	expr.
rozkývat se	expr.
rozmlátit	expr.
rozněcovat se	kniž.
roznítit	kniž.
roznítit	kniž.
roznítit se	kniž.
rozpitvávat	expr.
rozpoltit	kniž.
rozpoltit se	kniž.
rozpovídat	hov.
rozprostírat se	kniž.
rozprostírat se	kniž.
rozprostřít	kniž.
rozprostřít	kniž.
rozprádat se	kniž.
rozříkat si	hov.
rozškatulkovat	hov.
rozšťouchat	hov.
roztahat	expr.
roztřískat	expr.

roztřískat se	expr.
roztřísknout	expr.
roztřísknout se	expr.
rozumovat	expr.
rozvalit se	expr.
rozvalovat se	expr.
rozvít se	kniž.
rozvléct	kniž.
rozvléct	kniž.
rozžehnout	kniž.
rozžehnout	kniž.
rozžihat	kniž.
rozžihat	kniž.
rozžihat	kniž.
rozžihat se	kniž.
rvát se	expr.
rvát se	expr.
rýpnout si	expr.
řečnit	expr.
ředitelovat	hov.
řehtat se	expr.
říčet	expr.
říznout sebou	hov., expr.
řvát	expr.
řvát	expr.
řvát	expr.
saturovat	kniž.
sbírat se	hov.
sdužit	kniž.
sdužit	kniž.

sdružit se	kniž.
sebrat se	hov.
seknout sebou	expr.
sekýrovat	hov., expr.
semknout se	kniž.
servat se	expr.
sesmolit	hov., expr.
sesypat se	expr.
sesypat se	expr.
sešourat se	expr.
setrvat	kniž.
setrvat	kniž.
shánět se	hov., expr.
shlédnout	kniž.
schlamstnout	expr.
schraňovat	kniž.
schůzovat	hov.
schýlit	kniž.
schýlit se	kniž.
schylovat	kniž.
schylovat se	kniž.
skanout	kniž.
skosit	expr.
skotačit	expr.
skrečovat	sport.
skuhrat	expr.
skuhrat	expr.
skvít se	kniž.
skvít se	kniž.
slátat	hanl
slout	kniž.

slout	kniž.
slupnout	hov., expr.
slupnout	hov., expr.
slynout	kniž., žert.,
slynout	kniž., žert.,
smlsnout	expr.
smlsnout si	expr.
smočit si	hov., expr.
smolit	hov., expr.
smolit se	hov., expr.
smrdět	hov., hanl
sněmovat	kniž.
snout	kniž.
snovat	kniž.
soptit	expr.
spasit se	kniž.
spatřit	kniž.
spatřovat	kniž.
specifikovat	kniž., odb.
spět	kniž.
spílat	kniž. / expr.
splácet	hov., expr.
spočinout	kniž.
spočívat	kniž.
spolupůsobit	kniž.
spráskat	expr.
spravit se	hov.
spřáhnout se	hov., expr.
spurtovat	sport.
standardizovat	kniž.
stanout	kniž.

starostovat	hov.
stmelit se	kniž.
stopnout	hov.
stopnout	hov.
strefit se	hov.
strefovat se	hov.
strmět	kniž.
střádat se	kniž.
střežit se	kniž.
střílet si	hov., expr.
substituovat	odb.
subsumovat	odb.
svanout	kniž.
svářit se	kniž.
svát	kniž.
svištět	expr.
sytit	kniž., expr.
sytit se	kniž., expr.
šálit	kniž.
šéfovat	hov.
šikanovat	hov.
šinout se	expr.
šít sebou	expr.
škaredit se	expr.
škemrat	expr.
škobrtat	expr.
škobrtnout	expr.
škrábat se	expr.
škudlit	expr.
šluknout si	hov.
šlukovat	hov.

šmejdit	hov., expr.
šmiknout	hov.
šourat se	expr.
špásovat	hov.
špehovat	expr., hanl
špičkovat	expr.
špinit se	expr.
špítat	expr.
špítat si	expr.
špitnout	expr.
špulit se	expr.
šťárat se	hov.
šťouchat	hov.
šťouchnout	hov.
štrchat se	hov., expr.
štvát se	expr.
šukat	obl.
šustnout se	hov., expr.
švihnout sebou	hov., expr.
tabuizovat	kniž.
tamponovat	odb.
tancovat	expr.
tázat se	kniž.
tendovat	odb., publ.
tesknit	kniž., expr.
tezaurovat	kniž.
tipnout	hov.
tít	kniž.
tkvět	kniž.
tlachat	expr.
tlapat	expr.

tlápnout	expr.
tlouci sebou	expr.
tnout	kniž.
tolerovat	kniž.
tonout	kniž.
traktovat	kniž.
transponovat	kniž.
trepanovat	odb.
trhat se	expr.
trhnout se	expr.
truchlit	kniž.
trumfnout	hov., expr.
trumfovat	hov., expr.
trůnit	expr.
třímat	kniž.
třísknout se	expr.
třísknout sebou	expr.
ťukat si	hov.
tunelovat	publ.
tupit	kniž.
uběhat se	expr.
uběhat si	expr.
ubírat se	kniž.
ucourat	hov.
ucourat se	hov.
učinit	kniž.
udát se	kniž.
udělit	kniž.
udělit	odb.
udřít se	expr.
uhánět	(hov.), expr.

uhrát	sport., publ.
ujařmit	kniž.
ujařmovat	kniž.
ukájet	kniž.
ukájet se	kniž.
ukamenovat	expr.
uklidit se	expr.
ukojit	kniž.
ukojit se	kniž.
úkolovat	nov., spec.,
ukousat se	expr.
ukrátit	kniž.
ukuchtit	expr.
uleknout se	kniž.
ulít se	expr.
ulívat se	expr.
umanout si	hov.
umdlévat	kniž.
umdlít, umdlet	kniž.
umlátit	expr.
umlátit se	hov., expr.
upalovat	expr.
upatlat	hov., expr.
upatlat se	hov., expr.
upejpat se	expr.
úpět	kniž., expr.
úročit	spec.
uronit	expr.
urvat	expr.
usápnout se	expr.
usapovat se	expr.

usedat	kniž.
usednout	kniž.
uschopnit	úř., hov.
usoustavnit	kniž.
usoustavňovat	kniž.
ustat	kniž.
ustát	publ.
ušmudlat	hov., expr.
ušoupat	expr.
uštědřit	kniž.
uštědřovat	kniž.
utahat	expr.
utápět	expr.
utápět se	expr.
utápět se	kniž.
utéci se	kniž.
utíkat se	kniž.
utloukat	expr.
utonout	kniž.
utrhovat, utrhávat	expr.
utvrdit	kniž.
utvrdit se	kniž.
uvalit	kniž.
uvarovat se	kniž.
uvázat se	kniž.
uvazovat se	kniž.
uvelebit se	expr.
uvelebovat se	expr.
uvláčet	expr.
uvolit se	kniž.
uvrhnout	kniž.

uvrtat	hov., expr.
uvyknout (si)	kniž.
uzřít	kniž.
uzurpovat	kniž.
uždibnout	expr.
uždibovat	expr.
užírat	expr.
užírat se	expr.
vadit se	obl.
varovat se	kniž.
vecpat	expr.
vecpat se	expr.
vegetovat	hov.
vegetovat	kniž., odb.
ventilovat	hov.
vepsat se	kniž.
věšet se	expr.
vetknout	kniž., expr.,
vévodit	kniž.
vláčet se	expr.
vmetat	kniž.
vplést se	expr.
vrazit se	expr.
vroubit	kniž.
vrtat se	expr.
vrtnout se	expr.
vřítit se	expr.
vsednout	kniž.
vsítit	sport.
vtělit	kniž.
vtělit se	kniž.

vybásnit si	hov., expr.
vyběhat	expr.
vybrebtat	hov., expr.
vybydlet	publ.
vybydlovat	publ.
vycepovat	hov., expr.
vy cucat	hov. (expr.)
vy cucnout	hov. (expr.)
vyčihnout (si)	hov., expr.
vyčkat	kniž.
vyčuhovat	expr.
vydlužit si	kniž.
vydrápat se	expr.
vydrbat	expr.
vydupat si	expr.
vyhmátnout	expr.
vyhrabat se	expr.
vychytávat	publ., hov.
vykašlat se	zhруб.
vykonat	kniž.
vykonávat	kniž.
vykořistit	expr.
vykouknout	hov.
vykoumat	hov.
vykráčet	expr.
vykračovat si	expr.
vykreslit	kniž.
vykrucovat se	expr.
vykřesat se	expr.
vykřesávat se	expr.
vykřičet si	expr.

vykukovat	hov.
vykulit	expr.
vyľhat se	expr.
vyľizat se	hov., expr.
vyložit se	expr.
vyľuxovat	hov.
vyľuzovat	kniž., expr.
vymáznout	hov., expr.
vymáznout se	hov., expr.
vymístit	ůř.
vymíst'ovat	ůř.
vynadat	hov., expr.
vyndat	hov.
vyobcovat	kniž.
vyobrazit	kniž.
vypařit se	hov., expr.
vypínat se	kniž.
vypísknout	expr.
vyplísnit	kniž.
vypořádat	odb.
vyrazit si	expr.
vyrozumět	kniž.
vyrozumívat	kniž.
vyrvat	expr.
vyřídít si	expr.
vyřikat si	hov.
vyřítit se	expr.
vyřknout	kniž.
vysedávat	hov.
vyskakovat si	expr.
vysledovat	kniž.

vystřnadit	hov., expr.
vystřelit si	expr.
vystřihat se	kniž.
vyškemrat	expr.
vyškrabat se	expr.
vyšľápnout si	expr.
vyšľápnout si	expr.
vyšľapovat si	expr.
vyšmejdit	hov., expr.
vyšňorit	expr.
vyšňorit se	expr.
vyšperkovat	expr.
vyšťouchnout	hov.
vyšťourat	hov.
vyštrachat	hov., expr.
vyštrachat se	hov., expr.
vytahovat se	hov., expr.
vytasit se	expr.
vytelefonovat	hov.
vytipovat	hov.
vytlachat	expr.
vytmavit	hov., expr.
vytnout	expr.
vytnout	kniž.
vytřískat	expr.
vytunelovat	publ., hov.
vytyčít	kniž.
vyvalovat se	expr.
vyvinít	odb., publ.
vyzrávat	kniž.
vyzvonit	expr.

vyžvanit	expr.
vzdechnout (záp.)	expr.
vzdout	kniž.
vzedmout	kniž.
vzedmout se	kniž.
vzít se	hov.
vzkázat si	hov.
vzkřiknout	kniž.
vzkypět	kniž., expr.
vznést	kniž.
vztekat	expr.
vztekat se	expr.
vzteknout se	expr.
vzývat	kniž.
zabafat si	expr.
zablekotat	expr.
začít si	expr.
zadout	kniž.
zadumat se	kniž.
zahalit	kniž.
zahalovat	kniž.
zahazovat se	expr.
zahrávat si	expr.
zachechtat se	expr.
zajídat se	expr.
zakňourat	expr.
zakňučet	expr.
zakoukat se	expr.
zalézt si	hov., expr.
zamíchat se	expr.
zamlouvat se	hov.

zandat	hov.
zaneprázdnit	kniž.
zaneřádit	hov., expr.
zaobírat se	kniž., expr.
zaonačit	hov.
zapatlat	hov., expr.
zapět	kniž.
zaplácát	expr.
zaplácnout	expr.
započít	kniž.
zapovídat se	hov.
zaprodat	kniž.
zaprodat se	kniž.
zapříčinit	publ., úř.
zapříčiňovat	publ., úř.
zapřisáhnout	kniž.
zapudit	kniž.
zapůjčit	kniž.
zapuzovat	kniž.
zapýřit se	kniž.
zardít se	kniž.
zařehťat se	expr.
zasednout si	hov., expr.
zaskvíť se	kniž.
zaslíbit se	kniž.
zasmradit	hov., expr.
zasmrdět	hov., expr.
zastřílet	spec.
zaštěbetat	expr.
zaštrachat	expr.
zašveholit	expr.

zašvitořit	expr.
zatesknit	kniž.
zatušovat	hov.
zavdat	kniž.
zavítat	kniž.
završit	kniž.
zavřísknout	expr.
zavzdychat (si)	expr.
zazdít se	expr.
zažehnout	kniž.
zbabrat	hov., expr.
zbláznit	expr.
zbláznit se	expr.
zblbnout	zhrub.
zbrousit	hov.
zburcovat	expr.
zcizit	kniž.
zdeptat	kniž., expr.
zdisgustovat	publ., hov.
zedřít	expr.
zet	kniž.
zhatit	kniž.
zhmotnit	kniž.
zhostit se	kniž.
zhrdat	kniž.
zhrdnout	kniž.
zhubit	kniž.
zchumlat	expr.
zimovat	odb.
zjevit	kniž.
zkamenět	expr.

zkoprnět	expr.
zkřísnout	hov., expr.
zkřížit se	spec.
zkujnit	odb.
zkujňovat	odb.
zlít	hov.
zlořečit	expr.
zmalovat	expr.
zmazat	hov., expr.
zmazat se	hov., expr.
zmínit	publ.
zmírat	kniž.
zmlátit	hov., expr.
zmocť se	hov.
zmonitorovat	publ.
znavit	kniž.
znavit se	kniž.
zneschopnit	hov., úř.
zneschopňovat	hov., úř.
znevážit	kniž.
zohlednit	publ.
zohledňovat	publ.
zosnovat	kniž.
zpečetit	kniž.
zpíjet	kniž.
zpíjet se	kniž.
zpít	kniž.
zpít se	kniž.
zpitomět	hov., expr.
zpitomit	hov., expr.
zplundrovat	expr.

zpodob(n)it	kniž.
zpodob(ň)ovat	kniž.
zpochybnit	publ.
zpochybňovat	kniž.
zpravit	kniž.
zpravovat	kniž.
zpražit	expr.
zpronevěřit se	kniž.
zpronevěřovat se	kniž.
zprehlednit	kniž.
zpřítomnit	kniž.
zračit se	kniž.
zrodit	kniž.
zrodit se	kniž.
zruinovat	hov.
zřít	kniž.
ztrémovat	hov.
ztřískat	hov., expr.
zubit se	expr.
zulíbat	kniž.
zuřit	expr.
zústavit	kniž.
zválet	hov., expr.
zvažovat	kniž., publ.
zvěděť	kniž.
zvěstovat	kniž., expr.
zželet se	kniž.
žadonit	expr.
žalářovat	kniž.
žebroit	expr.
žehrat	kniž., expr.

15 Abstrakt

Předkládaná práce je interdisciplinárním pohledem na součinnost stylistické a syntaktické systematiky, s přesahy do jazykové kultury. Analyzovaná tematika je společným zájmem primárně stylistiky a jazykové kultury a komplementárně staví na systematice syntaktické. Práce usiluje o to, být určitou hloubkovou strukturou kteréhokoli stylistického či jazykověkulturního přístupu, jenž je založen na indexování jazykových prostředků stylovými příznaky a jenž tyto stylové indexy uplatňuje ve svých lingvistických popisech. Současné přístupy k jazykové kultuře se zaměřují především na diskuse o kritériích pro přidělení určitého příznaku, málo pozornosti se však věnuje problematice neméně závažné, totiž otázce, jaké stylové kvality vnášejí do komunikátů prostředky jednotlivých strukturních rovin a jak lze tyto stylové kvality zachytit v lingvistických popisech. V předkládané práci se zaměřujeme na stylové kvality roviny syntaktické a představujeme je z hlediska stylistického a strukturního a na základě excerptu ze současných syntaktických popisů.

Na porovnání strukturních vlastností morfologické a syntaktické roviny češtiny ukážeme, že jazykový prostředek je z hlediska jeho syntaktických vlastností a z hlediska zapojení do syntaktické struktury definován řadou konfiguračních proměnných, jejichž zachycení v lingvistických popisech by mělo sledovat určité zákonitosti, má-li být metoda popisu konzistentní. Tyto zákonitosti pak podrobněji vymezujeme na základě analýzy excerptovaného materiálu.

Analýza excerptního materiálu ukazuje, že centrální oblastí problematiky zachycené v současných syntaktických příručkách jsou vysoce ustálené a systematické syntaktické vztahy, tj. především popis vnitřní formální diferenciací větných členů, mnohem méně prostoru se věnuje problematice výpovědi. Z hlediska stylového je centrem popisů spisovný jazyk, podíl jevů stojících mimo oblast spisovnosti je zcela zanedbatelný.

16 Abstract

This paper is an interdisciplinary review of the cooperation between the stylistic and the syntactic system. The topic we analyze is common to stylistics and the language culture, the syntactic system being its complement. The paper is intended to be a „deep structure“ of any possible stylistic approach to language as well as of any approach from the field of language culture, eg. of any approach that uses stylistic indexing of language means and that lists these indexes in its language descriptions. Current approaches to language culture focus mainly on discussing the criteria of ascribing certain stylistic marks to language means. We presume that the question of which stylistic qualities are brought into an utterance by the means of different structural levels and how these qualities can be reflected in linguistic descriptions is at least of the same importance. Our paper focuses on stylistic qualities of syntactic means and we present them from structural point of view and by means of excerption from current syntactic works.

By comparing structural features of morphological and syntactic levels of the Czech language we demonstrate that a language means viewed from the syntactic point of view is defined by a number of variables. The cooperation between these syntactic and stylistic variables in linguistic descriptions must follow certain rules if the method of description is to be consistent. We outline these rules in detail at the basis of analysing our excerption.

The centre and the periphery of current syntactic descriptions can be presented as follows. The centre consists of highly systematic syntactic relations, eg. mainly formal differentiation of individual sentence elements. The configuration of a sentence represents the peripheral counterpart in our excerption. From the stylistic point of view the centre of syntactic description is represented by excerpts from the standard (literary) language, the number of excerpts taken from non-standard language is negligible.